

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko

Anže Toni

Povedkovnik v slovenski jezikoslovni misli

Diplomsko delo

Mentorica: red. prof. dr. Simona Kranjc

Ljubljana, marec 2012

IZJAVA O AVTORSTVU

Podpisani Anže Toni izjavljam, da je pričujoče diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo, nastalo ob pomoči mentorice red. prof. dr. Simone Kranjc.

Ljubljana, marec 2012

POVZETEK: Po danes veljavni besednovrstni teoriji je v slovenščini besednih vrst 9: samostalniška beseda, pridevniška beseda, glagol, prislov, povedkovnik, predlog, veznik, členek in medmet. Besedna vrsta je razumljena kot množica besed z enakimi skladenjskimi vlogami in drugimi lastnostmi. Določanje besednih vrst temelji na skladenjski funkciji besed: besede pripadajo določeni besedni podvrsti glede na svojo primarno vlogo v stavku in določeni besedni vrsti glede na svojo konkretno vlogo v stavku (posamostaljeni pridevniki, nedoločniki). Diplomsko delo posveča posebno pozornost besedni vrsti povedkovnik. Povedkovnik (kot besedna podvrsta) je tako množica besed, katerih primarna skladenjska vloga je vloga povedkovega določila, pri čemer mednje spadajo tudi pravi konverzni povedkovniki, povedkovniška beseda pa je množica besed (samostalnikov, pridevnikov, prislovov, povedkovnikov) v povedkovodoločilni vlogi. V slovenskem jezikoslovju se za oboje uporablja izraz povedkovnik. Prehod samostalnikov in pridevnikov med povedkovnike (*biti učitelj/lep*), o katerem govorita Toporišič in Vidovič Muha, gre razumeti v smislu prehoda med povedkovniške besede oz. povedkovniške rabe in ne prehoda med prave povedkovnike. O prehodu pa je vsekakor smiselno govoriti, saj se samostalniki in pridevniki v povedkovodoločilni vlogi, ki je zanje drugotna, razlikujejo od samostalnikov in pridevnikov v prvotni skladenjski vlogi. Povedkovnike, tj. besede z oznako povdk. (in povdk. zv.), ki je (hote ali nehote) v vseh primerih besednovrstno opredeljevalna, v *Slovenskem pravopisu 2001* smo na podlagi skladenjskih, pomenskih, strukturnih in oblikoslovnih meril razvrstili v 16 tipov. Slovarji pred *SP01* ne poznajo besednovrstne oznake povedkovnik, zato besednovrstnost teh besed rešujejo drugače.

Ključne besede: povedkovnik, povedkovo določilo, besedna vrsta, besedna podvrsta, skladenjska funkcija, Slovenski pravopis 2001, predikativnost, konverzija

ABSTRACT: According to today's theory of word classes in Slovene there are 9 word classes: noun, adjective, verb, adverb, predicative, preposition, conjunction, particle and interjection. A word class is understood as a group of words with the same syntactic roles and other characteristics. Word classes are determined on the basis of the syntactic function of words: words belong to a certain word subclass according to their primary role in a sentence and to a certain word class according to their actual role in a sentence (adjectives and infinitives used as nouns). The thesis pays special attention to the word class predicative. The predicative (as a word subclass) is a group of words, the primary syntactic role of which is the role of the predicate complement (this also includes proper converted predicatives), whereas the predicative words are words (nouns, adjectives, adverbs, predicatives) in the role of the predicate complement. In Slovene linguistics the term predicative is used for both. Toporišič and Vidovič Muha talk about nouns and adjectives becoming predicatives (*biti učitelj/lep*), which should be understood in the sense that they become predicative words or in the sense that they are used as predicatives, not in the sense that they become proper predicatives. It does make sense to talk about them becoming predicative words since nouns and adjectives in the role of the predicate complement, which for them is secondary (nominal and adjectival predicatives), differ from nouns and adjectives used in their primary syntactic role. Predicatives, that is words marked with the marker povdk. (and povdk. zv.) which in all cases (intentionally or unintentionally) marks the word class of the word, in *Slovenski pravopis 2001* have been classified into 16 types based on syntactic, semantic, structural and morphological criteria. The dictionaries before *SP01* don't have the predicative as a word class marker so they have to solve the word classes of these words in other ways.

Key words: predicative, predicate complement, word class, word subclass, syntactic function, Slovenski pravopis 2001, conversion

VSEBINA

1. Uvod	9
2. Besednovrstna teorija.....	11
2.1 Breznikova <i>Slovenska slovnica za srednje šole</i> in <i>Slovenska slovnica 1956</i>	11
2.2 Besednovrstna teorija Jožeta Toporišiča	17
2.2.1 <i>Slovenski knjižni jezik</i>	17
2.2.2 Toporišičeva kritika predhodne teorije	21
2.2.3 Novi teoriji naproti	22
2.3 Besednovrstna teorija Ade Vidovič Muhe	29
3. Povedkovnik kot jezikoslovni konstrukt.....	31
3.1 Teorija povedkovnika pri Jožetu Toporišiču	31
3.2 Lastnosti povedkovnika po Toporišiču	42
3.3 Konverzija	43
3.4 Povedkovnik pri Adi Vidovič Muhi.....	45
3.5 Predikativnost	49
3.6 Povedkovnik pri Andreji Žele	55
3.7 Povedkovnik pri Bredi Pogorelec	58
4. Slovarska obravnava povedkovnika	62
4.1 Povedkovnik v <i>Slovenskem pravopisu 2001</i>	62
4.1.1 Tip I: povedkovniki z izpuščeno vezjo	64
4.1.2 Tip II: <i>biti</i> + povedkovnik + S/nedoločnik.....	67
4.1.3 Tip III: izsamostalniški konverzni povedkovnik + <i>biti</i> + S/nedoločnik	75
4.1.4 Tip IV: izmedmetni konverzni povedkovniki	77
4.1.5 Tip V: izprislovni konverzni povedkovniki	79
4.1.6 Tip VI: izpredložni konverzni povedkovniki	80
4.1.7 Tip VII: brezosebne strukture	81
4.1.8 Tip VIII: <i>biti/postati</i> + povedkovnik + smiselni osebek N ₃ /s N ₆ /N ₂ /N ₄	85
4.1.9 Tip IX: izdeležniški povedkovniki	88
4.1.10 Tip X: matematične operacije	89
4.1.11 Tip XI: pridevniške oblike ženskega spola	90
4.1.12 Tip XII: povedkovniki količine	91
4.1.13 Tip XIII: povedkovniški „pridevniki“	92
4.1.14 Tip XIV: povedkovniki, iz katerih so nastali členki	94
4.1.15 Tip XV: naklonski povedkovniki	95
4.1.16 Tip XVI: ostalo	97

4.2 Slovar slovenskega knjižnega jezika, Slovenski pravopis 1935, 1950 in 1962, Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar	99
5. Sklep	110
6. Viri in literatura	113

KAZALO TABEL

Tabela 1: Spolsko (ne)ujemanje v prilastku in povedkovem določilu	52
Tabela 2: Povedkovniške besede v <i>SSKJ</i>	101
Tabela 3: Povedkovniške besede v <i>SP 1935, 1950 in 1962</i>	104
Tabela 4: Povedkovniške besede v Pleteršnikovem <i>Slovensko-nemškem slovarju</i>	106
Tabela 5: Besednovrstne opredelitve v Pleteršniku, <i>SP 1935, 1950 in 1962</i> ter <i>SSKJ</i>	108

1. Uvod

V diplomskem delu obravnavam povedkovnik in njegovo mesto v slovenski jezikoslovni misli. Po danes veljavni besednovrstni teoriji je povedkovnik v slovenščini ena izmed 9 besednih vrst.

V drugem poglavju je prikazana besednovrstna teorija Jožeta Toporišiča, pri kateri so me še posebej zanimali uveljavljanje skladenjskofunkcijskega vidika pri določanju posameznih besednih vrst, dvoravninsko ločevanje med besedno vrsto (samostalniška beseda) in besedno podvrsto (samostalnik), kar je še posebej relevantno ravno za povedkovnik, ter vprašanje prehajanja besed iz ene besedne (pod)vrste v drugo. Toporišičevo teorijo sem primerjal s predhodno teorijo Antona Breznika in *Slovenske slovnice 1956*. Prikazana je tudi besednovrstna teorija Ade Vidovič Muhe, s poudarkom na kategorialnih pomenskih sestavinah in njihovi vlogi pri prehodu besede iz ene besedne vrste v drugo.

V tretjem poglavju sledi prikaz razvoja Toporišičeve teorije povedkovnika od njenih začetkov do danes. Opazoval sem predvsem 3 skozi leta spreminjajoče se točke teorije: kaj vse izraz povedkovnik zajema, obravnava nedoločnika in opisnih deležnikov ter vprašanje pregibnosti povedkovnika. Prikazano je tudi pojmovanje povedkovnika pri Vidovič Muhi, ki ga obravnava predvsem z vidika prehoda samostalnikov in pridevnikov med konverzne povedkovnike, možnost prehoda med povedkovnike pa kot merilo ločevanja pomenskih skupin pridevnikov ter glagolov *biti* in *imeti*. Pomudil sem se tudi ob vprašanju lastnosti povedkovniške rabe samostalnikov in pridevnikov ter tega, kako se ta razlikuje od njihove prvotne skladenjske funkcije. Navajam tudi nasprotno stališče Andreje Žele in Brede Pogorelec, ki zanika besednovrstni status povedkovnika in ga ohranja na zgolj stavčnočlenski ravni.

Četrto poglavje predstavlja praktični del diplomskega dela, saj obsega tipologijo povedkovnikov, tj. besed z oznako povdk. (in povdk. zv.), v *Slovenskem pravopisu 2001*. Namen tipologije je ugotoviti, ali se da kljub temu, da gre za izredno heterogeno skupino besed, na podlagi skladenjskih, pomenskih, oblikoslovnih in strukturnih meril izločiti posamezne tipe. Tipologiji sledi prikaz slovarske obravnave povedkovnika v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, *Slovenskem pravopisu 1935, 1950 in 1962* ter Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju*, ki povedkovnika kot besednovrstne oznake ne poznajo, zato me

je zanimalo, kako so v teh slovarjih rešene besednovrstne zagate glede besed, ki veljajo za tipične povedkovnike.

2. Besednovrstna teorija

Teorija besednih vrst je eno izmed osrednjih področij slovenske slovnice, saj omogoča sistematično razvrstitev velikega števila besed jezika v majhno število skupin, imenovanih besedne vrste. Na podlagi uvrstitve besede v določeno besedno vrsto in podvrsto lahko sklepamo o njeni distribuciji, potencialnih sintagmatskih in paradigmatskih odnosih, propozicijski vlogi, pomenu, zmožnostih pregibanja oz. spreminjanja oblike ter skladenjski vlogi. Tako z uvrstitvijo besede *drevo* med samostalniško besedo, natančneje samostalniki, povemo, da primarno opravlja vlogo golega osebka in predmeta, torej ima prvotno poimenovalno in referencialno vlogo, v propoziciji ima primarno vlogo udeleženca, s prilastki, ki jo natančneje določajo in so lahko samostalniški, pridevniški, prislovni ali nedoločniški, tvori samostalniško besedno zvezo, v kateri ima vlogo jedra, in ločuje oblike za posamezne sklone in števila, se torej sklanja. Besednovrstna teorija, kakor je v slovenski slovnici pojmovana danes, predstavlja tudi most med oblikoslovno in skladenjsko ravnino jezika. Danes veljavno besednovrstno teorijo je v 70. letih uvedel in razvil Jože Toporišič in jo sprejel v prvo izdajo svoje *Slovenske slovnice* iz leta 1976. Njegova teorija je nasledila predhodno, ki jo je razvilo tradicionalno pojmovanje. Toporišič je pri vzpostavljanju nove teorije izhajal iz kritike predhodne, razlike med njima pa izhajajo predvsem iz dejstva, da je predhodna teorija posamezne besedne vrste utemeljevala na drugačnih kriterijih kot Toporišičeva. Pri določanju besednih vrst oz. uvrščanju besede v besedno vrsto se namreč lahko upoštevajo bodisi pomenski, oblikoslovni ali skladenjski kriteriji oz. kombinacija le-teh.

2.1 Breznikova *Slovenska slovnica za srednje šole* in *Slovenska slovnica 1956*

Kot primer predhodne teorije si bomo ogledali delitev besednih vrst v *Slovenski slovnici* (v nadaljevanju: *SS*) 1956, ki ločuje 9 besednih vrst: samostalniki, pridevniki, zaimki, števnik, glagol, prislov, predlog, veznik in medmet. Ta delitev pravzaprav nadaljuje teorijo besednih vrst Antona Breznika iz njegove *Slovenske slovnice za srednje šole* iz leta 1934 (Breznik je namreč naveden kot soavtor *Slovenske slovnice 1940*, katere dopolnjena izdaja je *SS 1956*). V *Slovenski slovnici za srednje šole* ima Breznik istih 9 besednih vrst kot *SS 1956*, ki jih deli v dve skupini: pregibne, ki obsegajo sklonljive samostalniki, pridevniki, zaimki in

števniki (imenuje jih imena) ter glagoli, ki se sprega, in nepregibne ali členke, ki obsegajo prislov, predlog, veznik in medmet. Glede na današnjo besednovrstno teorijo je moč opaziti nekaj razlik, najbolj opazni sta zaimki in števniki kot samostojni besedni vrsti ter odsotnost členka in povedkovnika. Razlike izhajajo iz dejstva, da v tej teoriji razvrščanje besed v besedne vrste temelji na pomenskih in oblikoslovnih kriterijih, ne pa skladenjskih. V nadaljevanju bo predstavljeno, kako posamezne besedne vrste definira in obravnava *SS 1956*, kako jih obravnava Breznikova *Slovenska slovnica za srednje šole*, pa je posebej zabeleženo le, kadar med njima prihaja do razlik.

Samostalniški je definiran kot tista besedna vrsta, ki zaznamuje predmete in pojme ter se sklanja, tj. pozna oblike za različne sklone in števila, poleg tega je njegova inherentna lastnost slovnični spol. Vredno je omeniti, da *SS 1956* pozna samo 4 samostalniške sklanjatve, ki temeljijo na spolu in končnici v imenovalniku ednine (danes sklanjatve temeljijo na končnici v rodilniku ednine). O skladenjski rabi samostalnika je povedano, da je v stavku lahko osebek, povedkovo določilo (*SS 1956* uporablja še starejši izraz povedno določilo), predmet, prilastek ali prislovno določilo. Posamostaljeni pridevnik *dobro* v *dobro se samo hvali* je obravnavan kot primer samostalniške rabe nesamostalniške besedne vrste.

Pridevnik je definiran kot tista besedna vrsta, ki se prideva samostalniku, s katerim se ujema v spolu, sklonu in številu, in označuje kakovost, svojino ali vrsto. Skladenjsko se rabi kot prilastek ali povedkovo določilo. Med oblikoslovnimi lastnostmi so omenjene še razlikovanje med določno in nedoločno obliko, pri čemer je že Breznik ugotovil, da se v povedkovem določilu rabi samo nedoločna oblika, sklanjatev in stopnjevanje. Posamostaljeni pridevniki (*duhovni, bolni*) so pojmovani kot pridevniki, ki stojijo namesto samostalnika oz. so samostalniško rabljeni (Breznik razlaga, da prilastkov pridevnik prevzame veljavo samostalnika po elipsi samostalniškega jedra), izdeležniški pridevniki (*pekoč, žgoč, vroč, zabuhel, zabit*) pa kot pridevniki, ki so po obliki deležniki, povedano pa je tudi, da so nekateri deležniki skoraj v celoti izgubili glagolski značaj in postali pravi pridevniki, kar je izrazno vidno s tem, da jim je bila dodana pridevniška pripona (*gorečen, mogočen, všečen, boječ*).

Zaimki so definirani kot tisto, kar stavimo namesto imen, tj. samostalnikov in pridevnikov (pronomeni 'za ime'). Besednovrstni status zaimka najbolj nazorno kaže, da besedne vrste v tej teoriji niso utemeljene na skladenjski vlogi besed, saj združuje tako samostalniške kot pridevniške zaimke, ki sta jim res skupni zaimskost in sklonljivost, opravljajo pa povsem različni prvotni skladenjski vlogi, v eno besedno vrsto. Zaimki so

nadalje razdeljen na 7 podvrst, ki vse temeljijo na pomenu: osebni, povratno-osebni, svojilni, kazalni, vprašalni, oziralni in nedoločni. Slednji združuje današnje nedoločne, poljubnostne, nikalne, mnogostne in totalne zaimke. Pomenljivo je dejstvo, da zaimek ni najprej razdeljen na samostalniškega in pridevniškega, ki bi se potem delila na podvrste, ampak je ta delitev izvedena v okviru posameznih podvrst (npr. ena izmed podvrst so nedoločni zaimki, ki so lahko samostalniški ali pridevniški). Podobnost pridevniških in izvorno pridevniških zaimkov s pridevniki je neposredno nakazana, saj je povedano, da tako kot pridevniki ločujejo spol, sklon in število, se ujemajo z odnosnim samostalnikom in da se sklanjajo kot pridevniki.

Števniki je definiran kot pregibna beseda, ki zaznamuje število, vrstni red, številčno ločevanje ali kolikernost stvari. Ta besedna vrsta je torej osnovana na pomenskem kriteriju izražanja količine, obenem pa je ravno tako pomemben tudi kriterij pregibnosti. Izrecno je namreč poudarjeno, da nepregibni števniki izrazi (*drugič, dokaj, več, manj, mnogo*) ravno zaradi svoje nepregibnosti spadajo med prislove (154). Drugače je pri Brezniku, ki t. i. ponavljalne števnike (*enkrat, prvič*) prišteva k števnikom. Števniki so po obliki in pomenu v *SS 1956* nadalje razdeljeni na 4 podvrste: glavne, vrstilne, ločilne in množilne (Breznik ima še nedoločne števnike, za katere nam rabijo samostalniki, npr. *sila, množica, truma*, pridevniki in nedoločni zaimki, npr. *mnog, noben, malo, nekaj, nič*, ter prislovi, npr. *več, dosti, dokaj, precej, dovolj*). Neposredno je nakazana podobnost s pridevniki: za glavne števnike od 1 do 4 je povedano, da se z ustreznim samostalnikom ujemajo v spolu, sklonu in številu tako kot pridevniki, vrstilni števniki so po obliki določni pridevniki brez nedoločne oblike, tudi ločilni so po obliki pridevniki, zato je oboji ločijo spol, sklon in število. Zanimiva je razlaga števnikov tipa *pet* in *petero* v imenovalniku in tožilniku. Neujemanje z odnosnico je avtorje vodilo v napačno razlago, da gre za jedrne samostalnike srednjega spola (tako tudi Breznik), ki se vežejo s prilastkom v rodilniku, sami pa se ne sklanjajo. Za ločilne števnike te vrste je tako rečeno, da so postali že pravi prislovni izrazi količine. Danes so to števniki in količinski pridevniški izrazi s posebno vezavno močjo.

Glagol je definiran kot tista besedna vrsta, ki pove, kaj kdo dela ali kaj z njim je. Njegove lastnosti so glagolski vid, prehodnost, spreganje in razlikovanje med osebnimi in neosebnimi oblikami. Osebnosti glagolske oblike izražajo osebo, število, čas, naklon in način, pri čemer je vredno omeniti, da *SS 1956* pozna 4 naklone (povednega, velelnega, pogojnega in želelnega) in 3 načine (tvornega, trpnega in srednjega). Neosebne glagolske oblike so nedoločnik, namenilnik, deležnik na *-e*, deležnik na *-č*, deležnik na *-(v)ši*, opisni deležnik na *-l*, trpni deležnik na *-t/-n* in glagolnik. *SS 1956* (enako Breznik) torej še ne pozna deležja kot

posebne glagolske oblike. Obravnava neosebni glagolskih oblik je z vidika besednovrstne teorije zelo relevantna, saj se rabijo v neglagolskih vlogah. Zato si oglejmo, kako jih obravnava *SS 1956*. Nedoločnik je definiran kot nepregibna glagolska oblika, ki ima naravo samostalnika in glagola. Prva se kaže v tem, da so samostalniško rabljeni nedoločniki praviloma nadomestljivi s pravim samostalnikom ali glagolnikom, druga v tem, da ima nedoločnik tako kot glagol predmetna dopolnila¹, ne pa prilastkov kakor samostalnik (*loviti race – lov rac*). Največkrat dopolnjuje glagole, pridevnike in samostalnike. Namenilnik lahko nadomestimo z namernim prislovnim odvisnikom, kar kaže, da izraža namen. Tvornosedanji deležnik na *-e* se v stavku rabi kot prislovno določilo načina, časa, dopustitve ali vzroka. Tvornosedanji deležnik na *-č* je po osnovi in izvoru glagolska oblika, po obrazilih in stavčni rabi pa pridevnik, ki se v stavku rabi kot prilastek ali samostalniško rabljeni pridevnik in se oblikovno spreminja kakor drugi pridevniki, od katerih pa se loči po nezmožnosti obrazilnega stopnjevanja. Rabi se tudi kot prislovno določilo časa ali načina (danes je to deležje), pri čemer ohrani obliko imenovalnika ednine moškega spola ali si privzame prislovno pridevniško obrazilo *-e*. Nadalje je povedano, da naj bi bila živa le prislovna raba, pridevniška pa samo takrat, kadar je deležnik postal pravi pridevnik (*vroč, rdeč, boleč, sloveč*). Prislovna oblika na *-če* naj bi bila prislov iz pridevnika (*goreč prosiš → goreče prosiš*). Govori se torej o prehodu tvornosedanjega deležnika na *-č* med (prave) pridevnike, ne pa tudi o prehodu med prislove, ampak zgolj o prislovni rabi. Tvornopretekli deležnik na *-(v)ši* se rabi bodisi prislovno, nadomeščajoč časovne, vzročne in načinovne odvisnike, bodisi kot prilastek ali povedkovo določilo. Nekateri slednji so postali čisti pridevniki (*bivši*), drugi pa prislovi, tako da ne čutimo več deležnika (*skrivši, oprijemši*). Opisni deležnik na *-l* se rabi v zvezi s pomožnim glagolom *biti* v sestavljenih časih in naklonih, ima tudi pasivni pomen in izraža stanje (*gnilo sadje, zagorela lica*). *SS 1956* torej še nima opisnega deležnika na *-l* in deležnika stanja na *-l* kot dve različni glagolski obliki, ampak kot eno samo. Trpni deležniki na *-n/-t* imajo izrazito pridevniški pomen in izražajo stanje, ki je nastopilo po izvršenem dejanju. V stavku so pridevniki (236). Glagolnik izraža glagolske oblike, s katerimi se ga da običajno tudi zamenjati, po obliki pa je samostalnik. *SS 1956* pozna t. i. prave glagolnike, tvorjene s pripono *-je* iz trpnega deležnika na *-n/-t* nedovršnih glagolov. Le ti res zaznamujejo glagolsko dejanje v teku. Ta oblika je tako razširjena, da velja zgolj za glagolsko obliko in ne za samostojno besedo. Samostalniki, ki prav tako izražajo glagolsko dejanje, a nimajo oblike na *-je*, so po pomenu sicer glagolniki, a se ne občutijo kot glagolske oblike, ampak kot

¹ V tem in naslednjem poglavju mi izraz dopolnilo pomeni to, kar zaseda napovedljiva/obvezna skladenjska mesta, določilo pa to, kar zaseda nenapovedljiva/neobvezna skladenjska mesta.

samostojne besede (*žetev, košnja, vožnja, hoja, molk, beg, govor*). Gre za izglagolske samostalnike iz nedovršnih glagolov. Samostalniki kot *dokaz, napad, opravek, razočaranje, presenečenje* in *vprašanje* pa so primeri samostalnikov oz. glagolnikov iz dovršnih glagolov. Izraz glagolnik v *SS 1956* torej pomeni izglagolski samostalnik (236–239). Breznik pozna 5 vrst deležnikov: tvornosedanji deležnik I na *-e*, za katerega pravi, da se navadno rabi predikativno (*molče orožje vsak si vzame*), tvornosedanji deležnik II na *-č*, za katerega pravi, da se navadno rabi pridevniško (*pojoči mladenič, speča deklica, jokajoče dete*), v imenovalniški obliki za vsa števila lahko tudi predikativno (*stoječ smo spali*), in da so ti prvotni deležniki večkrat postali pridevniki (*vroč, rdeč, boleč, sloveč, mogoč*) ali prislovi (*gredoč*), tvornopretekli deležnik I na *-(v)ši*, za katerega pravi, da ima navadno le obliko moškega spola za vsa števila (*gospa se je trudila, začutivši napetost med gosti, spraviti zabavo v tir*) in da se redko rabi pridevniško, tvornopretekli deležnik II na *-l* (*preteklo leto, otekla roke, vrela voda*), za katerega pravi, da so nekateri izmed njih postali pridevniki, in trpnopretekli deležnik na *-n/-t*. Glagolnik mu je tisto, kar izraža dejanje v samostalniški obliki, pri čemer kot glagolnike, za razliko od *SS 1956*, pojmuje samo prave glagolnike, tj. tiste, ki so tvorjeni iz trpnega deležnika na *-n/-t* s pripono *-je* (Breznik 1934: 142–145). Kot lahko vidimo, Breznik in *SS 1956* sledita isti logiki: deležniki so glagolske oblike, ki se rabijo pridevniško ali prislovno (Breznikovo predikativno rabo gre razumeti kot neobsamostalniško) oz. kot pridevniki ali prislovi, le nekateri pa tudi postanejo pravi pridevniki in prislovi.

Prislov je definiran kot nepregibna besedna vrsta, ki določa kraj, čas, način, vzrok in mero, daje besedam v stavku poudarek ali pa določa razmerje do celotne misli (243). Drugi del definicije se nanaša na današnje členke, ki po tej teoriji še niso bili posebna besedna vrsta, ampak le skupina prislovov. Po obliki *SS 1956* prislove deli na samostalniške, pridevniške, zaimenske, števniske, glagolske in členke. Samostalniški so iz samostalnika nastali pravi prislovi, pri katerih se je pomenska in oblikovna zveza s prvotnim samostalnikom bolj ali manj zabrisala (*strahoma*). So nekakšne samostalniške okamnine s samo prislovnim pomenom. Zaimenski so prislovni izrazi, ki po obliki močno spominjajo na zaimke (*soseb*). Števniki so prislovi tipa *enkrat* in *prvič*. Glagolski so ali deležniški (danes deležijski), pri čemer se deležniki na *-e*, *-(v)ši* in *-č* rabijo prislovno brez posebnega obrazila, deležniki na *-č* in *-n/-t* pa delajo prislovne oblike kakor pridevniki na *-o/-e*, ali iz glagolskih osnov (*menda*). Povedano je tudi, da mnogih deležnikov na *-e* in *-(v)ši* danes ne čutimo več kot deležnike, ampak le kot prislove. Členki so različne besedice, pa tudi le posamezni glasovi, ki se uporabljajo samostojno ali kot navezek drugim besedam in nimajo samostojnega pomena, a

včasih pomen premaknejo, včasih pa besede okrepijo (254). Tu ne gre za členke v današnjem pomenu besede, ampak za členice in popone (*-le/li-, koli, -r, -j, si, ga, jo*), ki niso besede, ampak morfemi. O besednem oz. besednovrstnem statusu prislovov je rečeno, da ker je pri pridevniku in števniku tvorba prislovov še zelo živa, se ti pojmujejo le kot pridevniške in števniške oblike, ne kot posebna „besedna vrsta“ (256), kar gre najbrž razumeti kot beseda, medtem ko se samostalniški, zaimenski in glagolski prislovi pojmujejo kot posebne besede. Vendar pa vsi ti prislovi zaradi oblikovne nespremenljivosti in enake vloge v jeziku sodijo v isto besedno vrsto. Po pomenu *SS 1956* loči krajevne, časovne, vzročne, načinovne, količinske (števniške in nedoločne), poudarne in miselne (pritrdilnice, nikalnice, vprašalnice in zvalnice) prislove. Kot že rečeno, Breznik členek uporablja kot izraz za nepregibne besedne vrste. Členke deli na členke v ožjem pomenu besede (to so členki, kot jih pojmuje *SS 1956*, h katerim prišteva tudi velelnice), prislove, predloge in veznike.

Predlogi so nepregibne besede, ki jih postavljamo pred imena in izražajo razmerje med dvema predmetoma. Nepravi (Breznik: nepristni) predlogi so samostalniki in prislovi, ki se rabijo kot predlogi (*blizu, dno, okoli, konec, vrh, zraven*). Vezniki vežejo besede in stavke in kažejo, v kakšnem razmerju so. Medmeti posnemajo naravne glasove vzklikov, krikov, šumov in živalskih glasov in niso pravi stavčni členi.

Če povzamemo, besedne vrste so v *SS 1956* utemljene na pomenskih in oblikoslovnih kriterijih, kar najbolj nazorno ponazarjata besednovrstni status zaimka, ki združuje tako pridevniške kot samostalniške zaimke (prislovni sodijo med prislove), ki sta jim skupna sklanjanje in zaimenskost, ne pa tudi prvotna skladenjska vloga, in števnik, za katerega je povedano, da se vede kot pridevnik, a zaradi izražanja količine tvori posebno besedno vrsto. Pri deležnikih *SS 1956* sicer dopušča prehod med prave pridevnike in prislove, večinoma pa se govori zgolj o pridevniški in prislovni rabi deležnikov. Izpridevniških načinovnih prislovov pa sploh ne prepozna kot samostojne besede, ampak zgolj kot pridevniško obliko, torej gre spet za prislovno rabo pridevnika. Posamostaljeni pridevniki so pojmovani kot samostalniško rabljeni pridevniki (danes so del samostalniške besede), kar je posledica dejstva, da sta v tej teoriji samostalniška beseda in samostalnik izenačena. Ravno zaradi dejstva, da ni dvoravninskega razlikovanja med nadpomensko, zgolj na skladenjsko vlogo vezano x-besedo in podpomenskim x (npr. samostalniška beseda – samostalnik), je večinoma govor o samostalniški, pridevniški ali prislovni rabi nesamostalniških, nepridevniških ali neprislovnih besed, manj pa o prehajanju besed iz ene besedne vrste v drugo. Posamostaljeni pridevniki tako ostajajo v okviru pridevnikov, deležniki pa v okviru glagola.

2.2 Besednovrstna teorija Jožeta Toporišiča

2.2.1 Slovenski knjižni jezik

Kljub temu da je bil Toporišič pozneje do besednovrstne teorije *SS 1956* kritičen, je njeno teorijo tudi sam sprejel v svoje prvo vse ravnine jezika zajemajoče delo *Slovenski knjižni jezik* (v nadaljevanju: *SKJ*) 1–4 (1965, 1966, 1967, 1970). Tam besede najprej deli na 4 skupine glede na njihovo obnašanje v govorni verigi: (1) samostalniške besede, (2) pridevniške besede, pri katerih omenja tudi glavne števnik, kar kaže na zavedanje o pridevniški naravi števnikov, čeprav ti še vedno tvorijo samostojno besedno vrsto, (3) določni glagolski obliki sedanjik in velelnik (druge določne oblike so sestavljene) in (4) nepregibne besede: prislovi, predlogi, vezniki, medmeti, nedoločnik, deležja, tj. nesklonljivi deležniki, in namenilnik, ki ga lahko prištevamo k prislovom. Nato pove, da te 4 osnovne skupine po dodatnih merilih, tj. glede na to, kaj pomenijo (pomenski kriterij), kako se pregibajo (oblikoslovni kriterij) in kakšna vloga v stavku jim je predvsem namenjena (skladenjski kriterij), in tradiciji delimo na naslednje skupine, imenovane besedne vrste: samostalnik, pridevnik, števnik, zaimek, glagol, prislov, veznik, predlog in medmet (1966: 90). Delitev v izdaji *SKJ 2* iz leta 1974, zadnji pred *Slovensko slovnico 1976*, je že nekoliko drugačna: osnovne 4 skupine so samostalniške besede, pridevniške besede, glagol in nepregibne besede, pri čemer glagol obsega vse glagolske oblike (sedanjik, velelnik, deležnik na *-l*, *-n/-t*, nedoločnik, namenilnik, deležje na *-e/-oč*, deležje na *-(v)ši*), nepregibne besede pa so prislov, členek, predlog, veznik, medmet in predikativ (1974: 90). Že v *SKJ* torej omenja členek in predikativ kot samostojni besedni vrsti, čeprav ju posebej ne obravnava. Oglejmo si, kako so posamezne besedne vrste opredeljene v *SKJ 1–4*.

Samostalniki se sklanjajo, v stavku so primarno odnosnica, kar pomeni, da uravnavajo druge besedne vrste po sebi v sklonu, spolu in številu, in kažejo na ljudi, živali, stvari, pojme in stanja. Viden pa je tudi že miselni premik, saj posamostaljeni pridevnik *dežurna -e* pojmuje kot samostalnik, nastal iz pridevnika, ki ohrani pridevniško sklanjatev.

Že v *SKJ 1* je Toporišič uvedel pojem pridevniška beseda kot nadpomenko pridevnika, h kateri poleg le-tega prišteva tudi deležnike na *-č*, *-n/-t* in *-l* ter nekatere zaimke. Pridevniške besede se pridevajo samostalnikom in jih tako natančneje določajo glede na to, kakšni, čigavi, katere vrste, v kakšnem stanju ali odnosu do česa drugega so. V spolu, sklonu in številu se

ravnajo po samostalniku ali samostalniškem zaimku, na katerega se nanašajo. Z glasovnimi končnicami nesklonljive pridevnike – *žal (beseda)*, *peš (pot)*, *napak (svet)*, *(film je res) prima*, *(ta človek je res) bomba*, *bomba (punca)*, *fajn (človek)* – pojmuje kot prislovne prilastke (pridevnik prislovni ima v tej sintagmi torej pomen nepregibnosti), ki se ne sklanjajo.

Zaimki so zaimenske besede, ki se rabijo namesto samostalnikov, pridevnikov, prislovov in števnikov. Deli jih na osebne, svojilne, kazalne, vprašalne, oziralne in nedoločne, slednji združujejo današnje poljubnostne, nikalne, totalne, nedoločne in mnogostne.

Števnike sicer obravnava kot samostojno besedno vrsto, a se hkrati zaveda njihove pridevniške narave, saj pravi, da so v bistvu (količinski) pridevniki, zato se z odnosnico ujemajo v spolu, sklonu in številu. Glavne števnike od 5 do 99 ter števnike, ki se v govoru končajo na sto ali tisoč, ima v imenovalniku in tožilniku za količinske prislove z jedrnim samostalnikom v množinskem rodilniku.

Pri prislovih razlikuje med tistimi, za katere imamo vprašalnice (krajevni, časovni, načinovni, količinski, vzročni in namerni), in tistimi, po katerih se ni mogoče vprašati in ki izražajo poseben odnos govorečega do vsebine stavka ali do njegovega posameznega dela, npr. *že*, *ali*, *skoraj*, *najbrž*, *prav*, *le*, *pač* (1966: 164–165). Slednji so danes členki, ki jih torej še obravnava kot podvrsto prislova. V izdaji *SKJ 2* iz leta 1974 jih eksplicitno imenuje členki, a jih še vedno obravnava v okviru prislova, znotraj katerega ločuje med pravimi prislovi, ki jih deli na okoliščinske in merne, in členki. Prislove pojmuje kot nesklonljivo besedno vrsto, ki se s svojo odnosnico ne ujema v spolu, sklonu in številu.

Glagoli so besede, ki izražajo dejanje, stanje, dogajanje, obstajanje, zaznavanje, spreminjanje ali odnos do vsega tega. V *SKJ 3* pozna Toporišič naslednje nesestavljene glagolske oblike: sedanjik, velelnik, deležnik na *-č* ali *-e*, nedoločnik, namenilnik, deležnik na *-l*, deležnik na *-n/-t*, glagolnik in deležnik na *-(v)ši*. Te glagolske oblike imenuje redne, med katere pa ne sodijo iz glagola besedotvorno izpeljani pridevniki in samostalniki (*občutljiv*, *skok*), ki so samostojne besede, kar je še posebej upravičeno, če ne izražajo več samo glagolskega dejanja, stanja itd. Neosebne glagolske oblike pojmuje kot ali čisto samosvoje (*delati*, *delat*, *sede*, *skrivši*) ali pridevniške (*osupel*, *zaželen*, *ubit*, *vzdihujoč*) oz. samostalniške (*delanje*, *skok*, *bera*, *podražitev*) (1967: 109). O čisto samosvojih neosebnih glagolskih oblikah v *SS 2004* pove, da so te zlasti povedkovniki (*moram delati*, *sem delal*, *je bil ob tej priliki ubit*) in prislovi (*delat*, *vzdihujoč*, *kupovaje*, *sede*, *vstopivši*, *skrivši*). Tako kot *SS 1956* tudi Toporišič glagolnik pojmuje kot izglagolski samostalnik nasploh, zato ima *zmedo*, *smrt* in

ločitev za glagolnike. Pri glagolnikih poudari, da pravi glagolniki – to so tisti, ki se dajo izraziti stavčno – v marsičem spominjajo na nedoločnik, njihova prednost pa je, da se lahko sklanjajo. Deležnik na *-č* se rabi bodisi kot pridevnik, ki se v spolu, sklonu in številu ujema s samostalniško besedo (*goreča hiša*), bodisi kot nepregibna besedna oblika, ki zamenjuje povedek (*sedeč na vrtu, je bral ↔ medtem ko je sedel na vrtu, je bral*). Samo v tej drugi vlogi nastopa deležnik na *-e* (*pesmi prepevaje, so šli*). Deležnik v tej drugi (tj. prislovni) vlogi imenuje deležje, izraz, ki je v *SKJ* rabljen bolj kot oznaka za vlogo deležnika, ne pa samostojno glagolsko obliko. Za deležje je značilno, da se z osebkom ne ujema v spolu in številu. Pridevniško rabljeni deležniki radi postanejo pravi pridevniki. Za pridevnike imamo predvsem tiste deležnike, katerih pomen se je oddaljil od pomena glagolskega korena (*vroč*). Deležnik na *-(v)ši* nam kot deležje večinoma izraža dejanje, ki se je dovršilo pred nekim drugim dejanjem, nekateri med njimi so že pridevniki ali prislovi. V primerih kot *zidana hiša* gre za deležnik na *-n/-t* kot pridevnik stanja, v primerih kot *uvelo obličje* pa deležnik stanja na *-l*. O rabi glagolskih oblik pove, da se prislovno rabijo deležnika na *-e* in *-(v)ši* ter namenilnik (*igraje, sede, skrivši, delat*), lahko tudi deležniki na *-č*, *-l* in *-n/-t*, ki so v tem primeru pridevniki in tudi tvorijo prislov na *-o/-e* (*hrepeneče, uspelo, presenečeno, ubito*), in da je deležnik na *-č* kot deležje tudi neke vrste prislov.

Predlogi so nepregibna besedna vrsta in izražajo podredna skladijska razmerja med besedami in besednimi zvezami. Nimajo predmetnega pomena, ampak le slovničnega. Določajo sklon samostalniške besede, ki jo vežejo. Spominjajo na prislove, od katerih se ločijo po tem, da to, kar prislovi izražajo sami, izražajo le v zvezi s samostalniško besedo ali prislovom. Nepravi predlogi so tisti, ki se uporabljajo tudi kot samostalniki ali prislovi.

Vezniška beseda je pomožna (*SS 2004*: slovnična), tj. skladijska besedna vrsta in kaže samo na razmerje med dvema deloma sporočila, nima torej svojega predmetnega pomena. Med vezniške besede poleg veznikov sodijo tudi oziralni in vprašalni zaimki (po *SS 2004* t. i. samostalniški, pridevniški in prislovni sovezniki, medtem ko v *SKJ 4*, *SS 1976* in *1984* prislovne zaimke sem prišteva kot prislove) ter nekateri členki. Veznik se od predloga loči po tem, da ne vpliva na sklonsko obliko besed ali besednih zvez, ki jih povezuje, in da izraža priredno (redkeje tudi podredno) razmerje med deli prostega stavka, sicer pa priredno ali podredno razmerje med stavki samimi, medtem ko predlog načeloma izraža le podredno razmerje med deli prostega stavka. Za veznike kot *ali* pravi, da imajo homonimne vzporednice v drugih besednih vrstah, *ali* je torej tako veznik kot členek, medtem ko gre pri prislovih le za prislove, ki imajo tudi vezniško vlogo (2004: 429).

Medmeti so besede stavki. Stavek oz. beseda stavek sta lahko sicer tudi prislov in členek, ki pa sta stavek le hkrati z izpuščenim besedilom, ki si ga ob njiju zmeraj v mislih dopolnimo na podlagi tega, kar je bilo prej povedano, sta torej sobesedilno vezana (*Kako je bilo v šoli? Dobro (je bilo)*), samo medmet pa lahko uporabimo kot (pa)stavek, ki je smiseln sam po sebi, popolnoma samostojno. Pojmovanje medmeta kot besedne vrste se pri Toporišču ni kaj dosti spreminjalo, kar nekaj sprememb pa je doživelo njegovo pojmovanje stavčnočlensko rabljenih medmetov. V *SKJ 4* in *SS 1976* pravi, da so nekateri medmeti lahko pravi členi stavka, in sicer povedki, predmeti ali prislovna določila: *miška pa smuk v luknjo*, *volk pa kozi skok za vrat* (v Eseju o slovenskih besednih vrstah ta primer obravnava kot pomedmetenje glagola in se sprašuje, ali to poteka preko posamostaljenja ali neposredno), *on pa samo oh in ah*, *tibo hodi* (prislovno določilo kraja), *psiček laja hov hov hov* (prislovno določilo načina), *niti mu ni rekla* (predmet). Glagole kot *peti*, *reči* in *povedati* ima v zvezah z medmeti za pomensko nepopolne, pomožne glagole, medmete ob njih pa za njihova povedkova določila: *petelinček poje kikiriki*, *žaga reče žiga žaga* (1970: 106–107). V *SS 1984* in *2004* pa pravi, da se nekateri medmeti lahko sprevržejo v prave člene stavka, in sicer povedke ali (povedkova) določila, ne več tudi prislove in predmete: *niti mu v niti mu ni rekla* in *hov hov hov v psiček laja hov hov hov* sedaj pojmuje kot povedkovo določilo (2004: 450). Prvotni medmeti v stavkih kot *reklo je šššš*, *krava reče mu*, *strojnica dela/pravi trtrtr*, *motor poje drdrdr* so povedkovniki, kar se vidi po glagolskih vzporednicah, ki včasih obstajajo (*mukati*, *drdrati*). V članku *Strukturalna teorija besednih vrst v slovenščini* (1982) eksplicitno pove, da če medmet prevzame stavčnočlensko vlogo, se sprevrže v (izmedmetni) povedkovnik, ki je razvit z ničto vezjo, si pa lahko mislimo, da bi se ta vez v primernih pogojih pojavila: *takrat pa ti skok v avto* → *takrat pa boš ti skok v avto*. Gre torej za rabo povedkovnika brez pomožnega glagola namesto polnopomenskega glagola v povedku (*smuk* – *narediti smuk* – *smukniti*), kar je čustveno obarvano. V *SKJ 4*, *SS 1976* in *1984* ima medmete za večinoma nepregibne, saj mednje prišteva tudi velelnice (*SS 1956* jih prišteva med prislove), ki se deloma spregajo, saj ločijo osebo in število. *Daj, dej, na, počak(i)* tako pojmuje kot velelnice medmete (*dej, povej mu to, dejva, vzemiva še kos slanine, nata, vzemita tole s sabo, na, Polde, vzemi*). V *Novi slovenski skladnji* (v nadaljevanju: *NSS*) in *SS 2004* pa velelnice pojmuje kot glagolske velelniške okrnjence oz. samovelelnice glagole, ki s končnicami ločijo osebe in števila in imajo načeloma lahko iste končnice kot velelnik, in ne več kot medmete. Danes torej medmet pojmuje kot v celoti nepregibno besedno vrsto. Medmete kot *aja*, *aja tuta(ja)*, *nina nana*, *papa*, *pupa*, *kaka*, *lululu*, *čiča* obravnava kot prave velelnice medmete, ki v dvakratni ponovitvi izražajo neko absolutno glagolsko obliko, ki je

glede na položaj lahko velelnik, prihodnjik ali sedanjik. Samo po *NSS* in *SS 2004* se taki medmeti v zvezi s pomožniki sprevržejo v povedkovnike (2004: 461). Prav tako so povedkovni medmetni ponavljalni liki, še posebej dvojne ponovitve (*pa pa, čiča čiča, kvak kvak*).

Če povzamemo, v *Slovenskem knjižnem jeziku 1–4* je Toporišič upošteval tradicionalno delitev besednih vrst, tako da sta zaimek in števnik samostojni besedni vrsti, členki in povedkovniki pa so obravnavani v okviru drugih besednih vrst (pridevnika, prislova, naklonskih izrazov). A hkrati je moč opaziti tudi premike v miselnosti, ki napovedujejo novo besednovrstno teorijo: uvedba razlikovanja med samostalniško, pridevniško, zaimensko, vezniško besedo na eni in samostalnikom, pridevnikom, zaimkom, veznikom na drugi strani, ki pa ni dosledno, raba izraza členek v današnjem pomenu besede, obravnava posamostaljenih pridevnikov kot samostalnikov, zavedanje, da so števnik v bistvu (količinski) pridevniki, obravnava glagolskih oblik, predvsem pridružitve neopisnih deležnikov pridevniški besedi, omemba členka in povedkovnika kot posebnih besednih vrst, čeprav ju še vedno obravnava v okviru drugih. Glavni razlog, zakaj je vseeno prevzel besednovrstno teorijo *SS 1956*, je najbrž treba iskati v tem, da je bil *Slovenski knjižni jezik* učbenik, kar ga je zavezovalo šolski praksi in slovnici izročilu.

2.2.2 Toporišičeva kritika predhodne teorije

Toporišič je bil do definiranja besednih vrst na podlagi pomenskih in oblikoslovnih kriterijev *SS 1956* kritičen in je pri vzpostavljanju svoje besednovrstne teorije izhajal iz kritike predhodne. Kot največje pomanjkljivosti pomenskega definiranja besednih vrst je izpostavil to, da se lastnost, izražanje katere naj bi bilo opredeljevalno za pridevnik, lahko izraža tudi s samostalnikom, prislovom in povedkovnikom (*lep, lepota, lepó, lepó*), da se da, kar izraža glagol, torej dejanje, izraziti tudi z izglagolskimi samostalniškimi, pridevniškimi, prislovnimi in povedkovniškimi oblikami (*delam, delaj, delajoč -a -e, delanje, delal -a -o, delaje*), da so zaimki v glavnem definirani skladenjsko, preostale besedne vrste pa v glavnem oblikoslovno kot nepregibne, torej se za definiranje besednih vrst ne uporablja enotnega merila.

Kot pomanjkljivosti oblikoslovnega definiranja besednih vrst je izpostavil to, da so samostalnik, pridevnik, števnik in zaimek vsi definirani kot besedne vrste, ki se sklanjajo,

vendar le deloma na različne načine, torej sklanjanje za njih ne more biti razlikovalno, da se glagol sprega samo v sedanjiku, velelniku in prihodnjiku *bom*, medtem ko se njegove oblike tudi sklanjajo (deležniki razen opisnega, glagolnik) ali pregibajo po spolu in številu (deležniki sploh), druge so sploh nepregibne (deležje, nedoločnik, namenilnik), in da so vse ostale besedne vrste (predlog, veznik, prislov, členek, medmet) po tradicionalni teoriji nepregibne, torej jih oblikoslovno ne moremo ločiti med seboj, poleg tega pa se tudi nekateri samostalniki, pridevniki in števnik ne pregibajo (z glasovnimi končnicami) in so torej po tradicionalni teoriji tudi ti nepregibne besedne vrste, izenačeni z ostalimi nepregibnimi besedami, ki pa res nimajo končnic. Nepregibnost sicer tudi v Toporišičevi teoriji ostaja pomembna (ne pa opredeljevalna) lastnost predloga, veznika, prislova, členka, medmeta in deloma povedkovnika, in sicer popolna nepregibnost, kar je zahtevalo preklasifikacijo velelnic med okrnjene glagole, s čimer se je zagotovila popolna nepregibnost medmeta, in drugačno pojmovanje prislovnih primernikov in presežnikov, ki se tvorijo iz pridevniških primernikov in presežnikov, tako da so potem prislovi res v celoti nepregibne besede, zato se *rad -a -o* uvršča med povedkovnike, ki so deloma pregibni. V Besednovrstnih vprašanjih slovenskega knjižnega jezika je imel namreč prislov še za deloma pregibno, povedkovnik pa nepregibno besedno vrsto. Po *SS 2004* so oblikospreminjevalni pojavi sklanjanje, spreganje ter pregibanje pridevniške besede in opisnih deležnikov v številu, stopnjevanje pridevniške besede, tvorjenje spolskih in določnih oblik ter tvorba glagolskih oblik pa so oblikotvorni pojavi.

2.2.3 Novi teoriji naproti

Ker je oblikoslovno in pomensko definiranje povzročalo nedoslednosti v besednovrstni teoriji, je Toporišič uveljavil skladenjsko definiranje besednih vrst. Njegov najzgodnejši članek, v katerem sem zasledil novo delitev besednih vrst, je članek Samostalniška beseda (1972). Besedna vrsta mu pomeni množico besed z enakimi skladenjskimi vlogami in drugimi lastnostmi (tvorjenost, slovnične kategorije, prehajanje v druge besedne vrste), ki morajo biti za posamezno besedno vrsto razločevalne. Če kaka podmnožica besed, ki pripadajo isti besedni vrsti, nima vseh razločevalnih lastnosti, ampak samo nekatere, se prvotna množica nadalje deli na podskupine, imenovane podvrste (1974/75b: 295). Taka teorija določa besedne vrste izključno in enotno po skladenjskih načelih, saj besedne vrste vidi kot sredstvo za utelešenje skladenjskih odnosov oz. kot

specializirane sestavine jezika za posebne skladenjske enote. Vsaka besedna vrsta je namenjena za opravljanje določene skladenjske vloge v okviru stavka. Tako sta v tej teoriji oblikoslovje in skladnja med seboj tesno povezana: oblikoslovje je nauk o urejenem inventarju oblik jezika za skladenjsko službo, pri čemer so oblike tako posamezne slovnične kategorije, kot so skloni, osebe, načini in nakloni, kot tudi besedne vrste same, skladnja pa uči, kako se same besedne vrste in njihove oblike uporabljajo v povedi. S takim določanjem besednih vrst so odpravljena vsa prekrivanja, do katerih je prihajalo v predhodni teoriji, saj se vsaka beseda enoumno uvršča v to ali ono besedno vrsto (1982b: 236–237).

Po tej teoriji je besednih vrst prav tako 9: samostalniška beseda, pridevniška beseda, prislovna beseda oz. prislov, povedkovniška beseda oz. povedkovnik, glagolska beseda oz. glagol, predlog oz. predložna beseda, veznik oz. vezniška beseda, členek oz. členkovna beseda in medmet. Glede na predhodno teorijo sta besednovrstni status izgubila zaimek, ki je postal podvrsta samostalniške in pridevniške besede ter prislova, in števnik, ki je postal podvrsta pridevniške besede, pridobila pa sta ga členek in povedkovnik. Glede na pomen se delijo na predmetnopomenske (samostalniška in pridevniška beseda, glagol, prislov, povedkovnik), slovnične (veznik, predlog, členek) in medmet, glede na pregibnost na pregibne (samostalniška in pridevniška beseda, glagol, deloma povedkovnik) in nepregibne (prislov, deloma povedkovnik, veznik, členek, predlog, medmet).

Že na tem mestu moramo opozoriti, da Toporišič dosledno razlikuje le med samostalniško besedo in samostalnikom ter pridevniško besedo in pridevnikom, medtem ko pri ostalih za obe ravni uporablja podpomenski izraz. Ko v *SS 2004* našteva besedne vrste, našteje samostalniško in pridevniško besedo, glagol, prislov, povedkovnik, predlog, veznik (pri obravnavi posameznih besednih vrst pa ločuje med vezniško besedo in veznikom), členek in medmet. Tako dvoravninsko razlikovanje (x : x-beseda, npr. samostalnik : samostalniška beseda) je v teoriji, ki besedne vrste definira na podlagi skladenjskih meril, bistvenega pomena. Nadpomenski pojem x-beseda je vezan zgolj na skladenjsko funkcijo, ki jo ta množica besed, imenovana besedna vrsta, opravlja. Samostalniška beseda je tako množica besed, ki opravljajo vlogo golega osebka ali predmeta, pri čemer gre lahko za njihovo prvotno ali drugotno vlogo. Z drugimi besedami, samostalniške besede so besede, ki imajo glede na konkretno vlogo v stavku vrednost samostalnika. Podpomenski pojem x pa označuje besedno podvrsto, ki je poleg s primarno skladenjsko funkcijo opredeljena tudi z oblikoslovnimi in pomenskimi merili ter izvorom. Zato so v okviru samostalniške besede posamostaljene pridevniške besede ločene od samostalnikov, saj gre za prvotne pridevniške besede, ki se po

elipsi jedra rabijo samostalniško, tj. ne pomenijo več lastnosti stvari ali osebe, ampak stvar ali osebo samo, in s konverzijo preidejo med samostalniške besede, a ohranijo pridevniško sklanjatev (*korak -a : dežurni -ega*) in družljivost s prislovi stopnje (*zelo bolnim je najtežje*), pri nekaterih pa se je občutek izvirne pridevniškosti popolnoma izgubil in so prešli med prave samostalnike, kar se formalno kaže z izgubo možnosti vezave s prislovi in pridobitvijo možnosti vezave s pridevniki (**zelo ženska*, **težko moški : mlada ženska*, *star moški*) ali celo s prevzetjem samostalniške sklanjatve (*duhoven -a*). SP 2001 tako *moški* in *ženska* navaja kot samostojni gesli, *dežurni* in *dežurna* pa kot podgesli pri pridevniku *dežuren*, medtem ko sta v SSKJ *dežurni* in *dežurna* samostojni gesli, kar kaže na to, da nam jezikovni čut pravi, da sta ti dve besedi postali samostojna leksema in se leksikalizirali. Predhodna teorija je ti dve ravnini pri vseh besednih vrstah izenačevala, kar je bila velika slabost. Lahko bi rekli, da ko se sprašujemo, kateri besedni vrsti neka beseda pripada, se sprašujemo o dvojem: kateri besedni podvrsti pripada z vidika izvirne oz. prvotne skladenjske funkcije, pomena in oblikovne pregibnosti, glede na kar je beseda bodisi samostalniški, pridevniški, glagol, prislov, medmet, veznik, predlog, členek ali povedkovnik, pri čemer je beseda lahko izpeljana, tudi konveržno (sam. *skok* ← glag. *skočiti*, prid. *učiteljski* ← sam. *učitelj*, medm. *hudiča* ← sam. *hudič*, povdk. *mraz* ← sam. *mraz -a*), in kateri besedni vrsti pripada glede na konkretno skladenjsko rabo oz. funkcijo (vezniško rabljeni zaimki, samostalniško rabljeni pridevniki in nedoločniki), glede na kar je beseda bodisi samostalniška, pridevniška, glagolska, prislovna, medmetna, vezniška, predložna, členkovna ali povedkovniška beseda. Smiselnost takega dvoravninskega razlikovanja ponazarjajo vezniki: vezniške besede so tiste, ki opravljajo vezniško funkcijo, tj. izražajo razmerja med besedami, besednimi zvezami ali stavki, vezniki pa so besede, ki jim je vezniška funkcija primarna, in so le ena izmed skupin vezniške besede, poleg členkov in zaimkov. Tako razlikovanje odpravi zadrego glede pregibnosti: vezniki so nepregibni, vezniška beseda v celoti pa ne, saj se vezniško rabljeni samostalniški in pridevniški oziralni zaimki sklanjajo (*družina*, *pri kateri je bival/s katero je preživel poletje/kateri bo večno hvaležen*). Postavlja se vprašanje, kdaj beseda, ki se pogosto rabi v neki drugotni vlogi, preneha biti x-rabljen beseda in postane samostojen homonimni x-leksem. Tako npr. pri *ali* ne gre za vezniško rabljeni členek, ampak je *ali* tudi pravi veznik, v jeziku imamo torej homonimni besedi, ki pripadata različnima besednima (pod)vrstama vezniku in členku in se v skladu s tem tudi različno uporabljata. Toporišič je torej vpeljal dvoravninsko razlikovanje, vendar za večino besednih vrst izraza za posamezno ravnino (x-beseda : x) uporablja sopomensko v prid podpomenke (npr. predlog je tako oznaka za prvotne predloge kot besede v predložni funkciji). Dosledno razlikovanje med temi izrazi bi odpravilo marsikatero

besednovrstno zadrego, kar še posebej velja za povedkovnik, kjer bi bilo nujno razlikovati med povedkovniško besedo, tj. besedo, rabljeno v povedkovem določilu, na eni strani in povedkovnikom, tj. besedo, katere primarna ali edina skladijska vloga je vloga povedkovega določila, na drugi.

Kot rečeno, besedne vrste so pri Toporišču definirane na podlagi prvotne skladijske vloge. Poleg prvotnih opravljajo tudi drugotne (t. i. drugobesednovrstne) vloge, ki jih opravljajo s pomočjo posebnih skladijskih položajev in oblik. V nadaljevanju si bomo ogledali, kako so posamezne besedne vrste opredeljene in obravnavane v Toporiščevi teoriji, ki nam jo razkrivajo njegovi članki od začetka 70. let dalje ter *Slovenska slovnica 1976, 1984 in 2004* ter *Nova slovenska skladnja*, pri čemer bo poudarek na skladijskih kriterijih in določilih. Lastnosti, ki smo jih navedli že pri obravnavi besednih vrst v *SKJ* (in *SS 1956*) in so v tej teoriji ostale nespremenjene, še enkrat posebej ne navajamo.

Za samostalniško besedo je prvotna vloga golega osebk ali predmeta, drugotno pa je lahko golo povedkovo določilo, povedkov prilastek in desni prilastek, golo prislovno določilo le s predlogom: imenovalniška oblika levo od glagola nakazuje prvotno osebkovo vlogo, desno od njega pa povedkovno (*Janez je kovač*), samostalni desno od samostalnika nakazuje prilastkovno oz. pridevniško vlogo (*gospa Marija, hotel Turist, soba groze, vdanost domovini, obsedenost s čistočo*), neimenovalniški samostalniki desno od glagola so predmeti, tudi v primeru, če ima glagol s predlogom izraženo prehodnost (*hoditi za sosedovo*), v drugih primerih je predložni samostalni prislovno določilo, kar je lahko tudi nepredložni samostalni (*meseca avgusta*) (1979/80: 204). Samostalniška beseda je v stavku primarno delovalnik, tj. vršilec ali prizadeto, izraža predmetnost ali razmerje do le-te in je jedro nominalne fraze. Deli se na 3 podvrste: samostalni (z glagolnikom vred), samostalniški zaimek in posamostaljeno pridevniško besedo. Glagolnik Toporišč pojmuje ne le kot pravi glagolnik, ampak kot izglagolski samostalni: v *SKJ* in *SS 1976* h glagolnikom prišteva samostalnike *zmeda, ločitev in smrt*, v Stilnosti oblikoslovnih kategorij slovenskega knjižnega jezika *govor, mlatev/mlačva, akcija in masaža*, v *SS 2004* pri obravnavi rabe glagolskih oblik nima primerov nepravilnega glagolnika, na nekem drugem mestu pa kot glagolnik navaja *skrb*. Nezaimenska samostalniška beseda obsega prvotne samostalnike, ki so lahko nemotivirani ali izpeljani, in drugotne samostalnike, ki so tvorjeni konveržno. Samostalniške besede se sklanjajo in pregibajo v številu. Imajo naslednje inherentne slovnične kategorije, vse v skladijski vlogi: spol s podspoloma živost in človeškost, sklon, število, oseba, določnost, sklanjatev in številskost. Nimajo celoten korpus obsegajočega sredstva za tvorbo prislovov.

Za pridevniško besedo je prvotna vloga levega (ob samostalniških zaimkih desnega) prilastka, torej razvija samostalnik v vseh njegovih vlogah, drugotno pa lahko opravlja vlogo povedkovega določila in povedkovega prilastka. Tradicionalni števniki, ki jih Toporišič vidi samo kot posebne pridevnike, so v tej teoriji podvrsta pridevniške besede in ne več samostojna besedna vrsta, kar utemeljuje z njihovo pridevniško naravo, ki jo v *SS 1976* izpostavi že s tem, da jih imenuje števniki pridevniki (v *SS 2004* samo še števniki): tako kot pridevniki so trospolski (1–4, vrstilni, ločilni, množilni), sklonljivi, ločijo število (vrstilni, ločilni, množilni), v stavku so prilastki in povedkova določila, z odnosnico se ujemajo v spolu, sklonu in številu in se kot prilastki stavijo levo od odnosnice. Se pa od pridevnikov tudi ločijo: ne poznajo nasprotja med določenim in nedoločenim (količinski, vrstilni), se ne stopnjujejo in nimajo dopolnil. Poleg števnik tvorita pridevniško besedo še dve podvrsti: pridevnik (z neopisnimi deležniki vred) in pridevniški zaimek. Neopisne deležnike ima v Samostalniški besedi, Kratkem oblikoslovju slovenskega knjižnega jezika in *NSS* še kot posebno podvrsto pridevniške besede, ki jo torej sestavljajo pridevnik, števnik, pridevniški zaimek in deležniki, v *SS 1976* in *2004* pa jih pridruži pridevnikom, a jih še vedno vidi kot posebno skupino pridevniške besede, saj na nekem drugem mestu sam pravi, da deležnike štejemo med pridevniške besede (2004: 319). O tem priča dejstvo, da pri deležniku na -č ločuje med popridevljenimi deležniki, ki so z oddaljitvijo od prvotnega pomena glagola postali pravi pridevniki (*vroč, mogoč*), in navadnimi deležniki. Razlika med njimi je, da so prvi lahko povedkovo določilo, drugi navadno ne. Nezaimenska pridevniška beseda obsega prvotne pridevnike, števnike in deležnike (*usahel, vstopivši, prepečen, ubit, pekoč*) ter drugotne, tj. konverzne pridevnike oz. pridevniške besede (*poceni, bomba, več, rdeč*). Pridevniške besede se sklanjajo, pregibajo v številu in spolu, tiste, ki izražajo lastnost, se stopnjujejo. Spol, sklon in število za pridevniško besedo niso inherentne, temveč drugotne slovnične kategorije, saj jih prevzame od samostalniškega jedra, njena razločevalna lastnost pa je trospolskost. Njene lastnosti so še sklanjatev, oseba, določnost, številskost, stopnjevalnost, navezovalnost in vezavnost, konverznost je zelo paradigmatična.

Za prislov je prvotna prislovnodoločilna vloga, in sicer lahko določa glagol (*sedeti doma*), zvezo *biti* + pridevnik (*biti suh doma*), povedkovnik (*biti tiho doma*), pridevnik (*zelo hiter*) in prislov (*zelo hitro*), drugotno pa se pojavlja v prilastkovni vlogi ob samostalniku (*hoja domov, človek doma*). Izraža okolnosti. Prislovi nimajo oblik za spol in število in se ne sklanjajo, so torej nepregibni. Poleg pravih prislovov ločimo še zaimenske in števnike prislove.

Za povedkovnik je prvotna vloga povedkovega določila glagolov, ki sami ne morejo biti povedek, ampak le njegova vez. V Toporišičevi teoriji je povedkovo določilo vse, kar je v pomožniški glagolski zvezi desno od glagola. Ker imajo vsi ostali stavčni členi svoj besednovrstni ustreznik, ga je moralo dobiti tudi povedkovo določilo. Toporišič je povedkovnik kot samostojno besedno vrsto uvedel kot besednovrstni ustreznik povedkovemu določilu. Dokaz za upravičenost besednovrstnega statusa povedkovnika vidi v dejstvu, da določene besede desno od pomožnika ne opravljajo nobene druge skladenjske vloge (*všeč*). Kot eno izmed potrditev besednovrstnega statusa povedkovnika navaja njihovo zanikanje, saj naj bi se pri prvotnih povedkovnikih nikalnica pisala ločeno (*všeč* : *ne všeč*), drugače je, če je povedkovnik izpeljan iz zanikanega pridevnika ali prislova (1982a: 235). A že pri *rad* ta kriterij zataji, saj se *nerad* po *SP 2001* piše skupaj. Do zdaj naštetim besednim vrstam je skupna možnost pozaimljanja ali pronominalizacije.

Za glagol je prvotna vloga povedka (ali njegove vezi). To velja samo za osebne glagolske oblike, ki se spregajo v številu, osebi, času, naklonu in načinu, sestavljene tudi v spolu. Za neosebne glagolske oblike v Strukturalni teoriji besednih vrst v slovenščini pravi, da so delne množice prvih štirih besednih vrst: deležniki na *-č*, *-n/-t*, *-(v)ši* in *-l* stanja, ki so lahko treh spolov in števil ter nastopajo v vseh šestih sklonskih oblikah, so pridevniške besede, ne pa nujno tudi že pravi pridevniki, deležji na *-č/-e* in *-ši* ter namenilnik so prislovne besede, ne pa nujno tudi že pravi prislovi, saj pravi, da „prvotno deležje postane včasih prislov“ (2004: 404), opisna deležnika na *-l* (tvorni) in *-n/-t* (trpni), ki se pregibata v spolu in številu, a se ne sklanjata, sta povedkovnika, nedoločnik je ob pomožnem glagolu prav tako povedkovnik, sicer pa lahko tudi samostalnik ali še kaj drugega, glagolnik je samostalniška beseda. V *SS 1976* in *2004* pa pri naštevanju besednih vrst h glagolu poleg osebnih oblik prišteva tudi opisna deležnika na *-l* in *-n/-t* ter nepregibne glagolske oblike (deležja, nedoločnik in namenilnik), glagolnike prišteva k samostalnikom in neopisne deležnike k pridevnikom (1976: 192–193). Torej tudi pri njem prihaja do omahovanja, ali neosebne glagolske oblike uvrstiti h glagolu ali drugim besednim vrstam. Ravno pri neosebnih glagolskih oblikah se vidi zakoreninjenost pomensko-izvornega kriterija določanja besednih vrst, ki jo razkriva že samo ime teh oblik: čeprav neosebne glagolske oblike večinoma ne opravljajo za glagol opredeljevalne povedkove funkcije, jih bomo v *SS 2004* našli pri glagolu. Glede rabe deležij in deležnikov je v *SS 2004* večinoma govor o tem, da se rabijo kot prislovi ali da so (navadne) pridevniške besede, le nekateri pa postanejo pravi prislovi in pridevniki, kar deležnik in deležje (in tudi druge neosebne glagolske oblike) dela skorajda oznaki za besedno podvrsto.

Kategorije glagola so nasprotje med osebno in neosebno obliko, način, naklon, čas, prehodnost, oseba in vid.

Predlogi so tisti, ki zahtevajo ob sebi samostalniško besedo v neimenovalniškem sklonu (zato so v prislovnodoločilnih zvezah kot *od tu do tam* in *od danes do jutri tu, tam, danes* in *jutri* posamostaljeni prislovi; Vidovič Muha v takih primerih govori o prislovih ob predložnomorfemskih glaogolih), medtem ko vezniki na sklonskost svojega okolja ne vplivajo. Oboji niso stavčni členi, zato nekateri nepravi predlogi ostajajo le predložno rabljeni prislovi, ki ne postanejo pravi predlogi, saj se v stavku lahko rabijo samostojno: *stal sem blizu* (prisl.) : *stal sem blizu hiše* (nepravi predlog z vezanim samostalnikom v rodilniku). Členki so zgostitev drugega stavka, v katerega jih zmeraj lahko razvijemo, in niso del stavčnih zgradb, v okviru katerih se pojavljajo. Besednovrstno osamosvojitve členka – v *SKJ* ga je pojmoval še kot posebno skupino prislova – Toporišič utemeljuje s tem, da se po prislovu lahko vprašamo, po členu pa ne, saj ne daje informacij o okoliščinah, ampak le o odnosu do vsebine povedi ali njenega dela, in da členek ni stavčni člen. Poleg tega se členek lahko rabi ob vseh besednih vrstah, prislov pa le ob določenih. Nekateri členki se po vlogi približujejo veznikom, drugi prislovom, okrog četrtnina jih je z njimi enakozvočna. Kot rečeno, predlogi, vezniki in členki v stavku niso stavčni členi, niti nesamostojni, ampak jih prištevamo k stavčnim členom, na katere se nanašajo. Medmeti so besede stavki, natančneje pastavki. Ne morejo tvoriti sintagme v okviru glagolskega stavka, razen če se rabijo kot povedek.

Če povzamemo, Toporišičeva teorija besedne vrste definira na podlagi skladijskega kriterija primarne skladijske vloge v stavku in ne na podlagi oblikoslovnih in pomenskih kriterijev kot predhodna teorija. Po njegovi teoriji je besednih vrst prav tako 9. Glede na predhodno teorijo zaimsek in števniki nista več samostojni besedni vrsti, ampak je zaimsek le podvrsta samostalniške in pridevniške besede ter prislova, števniki pa podvrsta pridevniške besede, členek in povedkovnik pa sta status samostojne besedne vrste pridobila. Izrednega pomena je bila Toporišičeva uvedba dvoravninskega razlikovanja med zgolj na skladijsko funkcijo vezano besedno vrsto x-besedo na eni in besedno podvrsto x na drugi strani, ki pa ga dosledno upošteva samo pri samostalniški in pridevniški besedi. Posamostaljene pridevniške besede tako v okviru samostalniške besede tvorijo posebno, od samostalnikov ločeno podvrsto. Neosebne glagolske oblike so podmnožice drugih besednih vrst, glede česar pa je moč zaznati kar nekaj omahovanja. Prehodi deležnikov in deležij med prave pridevnike in prislove so bolj izjema kot pravilo, ob čemer se odpira širše vprašanje, kdaj je smiselno

govoriti zgolj o prvotni rabi besede, ki ohranja svojo prvotno besedno (pod)vrsto (medmetno rabljeni samostalnik), in kdaj o prehodu neke besede v drugo besedno podvrsto.

2.3 Besednovrstna teorija Ade Vidovič Muha

Vidovič Muha v zvezi s pomenom leksemov govori o kategorialnem slovarskem pomenu, ki ga določajo kategorialne pomenske sestavine (KPS). Leksemi kot slovarske enote imajo obvezni in možni slovarski pomen. Obveznega sestavljata kategorialni in denotativni slovarski pomen, kategorialnega nadalje slovarski ali slovnični pomen, ki je določen s KPS, in besedotvorni pomen, ki izhaja iz sestavin pomenske podstave povedi, denotativnega pa klasični slovarski in sporočanje ali komunikacijski. Možni slovarski pomen je konotativni. Pomenska sestavina ali sem je vsebinska lastnost s pomensko razpoznavno vrednostjo. Pomenske sestavine so treh vrst: uvrščevalne (UPS), razločevalne (RPS) in kategorialne (KPS). Z vidika besednih vrst so najbolj zanimive slednje. Kategorialna pomenska sestavina je kategorialna slovarska (jezikovnosistemska) lastnost leksema, ki pa je relevantna tudi v besedilu. Prepoznavnost KPS izhaja neposredno ali posredno iz skladenjske oz. stavčnočlenske vloge besede in obratno, prepoznavnost določene skladenjske vloge je pogojena z določenimi KPS. Takšno skladenjskofunkcijsko opredeljevanje vsaj do neke mere relativizira besedne vrste oz. jih razume le kot metajezikovno sistematizacijo jezikovne realnosti.

Podobno kot Toporišiču tudi Vidovič Muhi besedna vrsta pomeni množico „besed, ki (glede na svojo skladenjsko vlogo) v celoti ali v svojem jedrnem delu izkazujejo enake kategorialne lastnosti“ (2000: 30). Tudi ona besedne vrste deli glede na skladenjsko vlogo, in sicer najprej glede na to, ali so stavčni člen ali pa se temu samo pridružujejo, na stavčnočlenske in nestavčnočlenske. Stavčnočlenske se glede na to, ali so obvezni del propozicije ali ne, delijo na prvostopenjske in neprvostopenjske. Prvostopenjski sta samostalniška in glagolska beseda, ki ima pogojno obveznost povedkovnika, kadar je glagol vezni in pomensko oslavljen. Neprvostopenjske so drugostopenjski okoliščinski prislovi ter tretjestopenjski neokoliščinski prislovi ob glagolu in pridevniška beseda ob samostalniku. Nestavčnočlenske se delijo na modifikacijske, ki obsegajo medmet in členek, in slovničnorazmerne, ki obsegajo vezniško in predložno besedo. Kot lahko vidimo, Vidovič Muha predvideva istih 9 besednih vrst kot Toporišič, dosledneje pa uporablja izraz x-beseda

(x = sam., prid., glag., vezn., predl.) za označevanje na skladenjski funkciji utemeljene besedne vrste. Stavčnočlenske besedne vrste glede na vlogo v stavku deli na samostojne (samostalniška beseda, glagol, okoliščinske prislovne besede), tj. tiste, ki so primarno osebek, povedek, predmet in prislovno določilo, samostojni stavčni členi torej, dopolnjevalne (povedkovnik kot pomenski oz. pomensko dopolnjevalni del povedka, tj. povedkovo določilo) in razvijajoče (pridevniška in nezunanjeokoliščinska prislovna beseda kot modifikatorja samostalniškega oz. glagolskega pomena, se pravi samostalniški in glagolski prilastek).

Stalnost skladenjskih funkcij je pogoj za stalnost kategorialnih lastnosti in s tem tudi za odprto stalnost besednih vrst. Preko potencialne stalnosti skladenjskih funkcij postajajo kategorialne slovarske lastnosti pomenske sestavine besednih vrst: kategorialne slovnične lastnosti so hkrati tudi kategorialne pomenske sestavine skladenjskofunkcijsko določene množice besed, tj. besedne vrste. Pri tem je treba razlikovati med slovarskimi kategorialnimi lastnostmi, ki so del denotativnega pomena, zato jih uvrščamo med KPS, in jih imajo vse stavčnočlenske besedne vrste, in skladenjskimi ali sintagmatskimi kategorialnimi lastnostmi, ki jih besede dobijo šele ob ubeseditvi konkretne propozicije (število, sklon, čas, naklon, način). Stalnost skladenjskih funkcij določa tudi prvotnost oz. drugotnost besednih vrst: določena množica besed je preko svojih kategorialnih lastnosti potencialna nosilka določene skladenjske vloge. Njihova sprememba povzroči prehod ene besedne vrste v drugo (npr. samostalnika med povedkovnike). Kategorialne slovarske lastnosti samostalniške besede so spol, števnost, oseba in sklanjatev, glagola pa intenčnost glagolskega dejanja, tj. v slovarju uskladiščena besedilna potencialnost glagola kot organizatorja stavka, in vid. Sposobnost stopnjevanja zaznamuje le jedro pridevnika, pomensko skupino lastnostnih pridevnikov, in prislove lastnosti, zato ne more služiti kot slovarska besednovrstna opredelitev pridevniške oz. prislovne besede v celoti.

3. Povedkovnik kot jezikoslovni konstrukt

3.1 Teorija povedkovnika pri Jožetu Toporišiču

Za začetek povejmo nekaj o samem terminu za povedkovnik. Toporišič je sprva uporabljal le mednarodni izraz predikativ. Najprej ga je poslovenil kot povednik in izraz prvič uporabil v Eseju o slovenskih besednih vrstah, uporablja ga tudi v *SS 1976*. Sčasoma ga je opustil, saj je povednik tudi enobesedni izraz za povedni naklon, in začel predikativ sloveniti kot povedkovnik, izraz, ki ga uporablja že v *Novi slovenski skladnji*. Izraz povedkovnik se je uveljavil in je v rabi še danes.

Članek Samostalniška beseda (1972) je najzgodnejši Toporišičev članek, v katerem sem zasledil njegovo novo delitev besednih vrst s povedkovnikom kot samostojno besedno vrsto. Kot primera navaja *tiho* in *mraz* v *biti tiho/mraz*. Posebej poudarja, da s to teorijo postavlja povedkovnik kot čisto novo kategorijo. Kot že omenjeno, v *Slovenskem knjižnem jeziku*, vsaj v prvih izdajah, povedkovnika še ni poznal, zato je v *SKJ 4* (1970) zveze *bilo je jasno/lepo/oblačno/toplo/megleno/veselo/nujno/mogoče* obravnaval kot zveze pomožniškega *biti* in pridevnika, zveze *bilo je mraz/tema/škoda/dolgčas* pa kot zveze pomožniškega *biti* in samostalnika (152). Od *SS 1976* dalje jih obravnava kot zveze s pridevniškim in samostalniškim predikativom. V tem članku tudi ugotavlja, da ima Ivanka Kozlevčar, ki je v svojih člankih v 60. letih preučevala povedkovno rabo samostalnikov in pridevnikov, nekatere povedkovnike za prislove (*sram me je, čudno je, da se je rešil*). Tudi pri njej je torej moč zaslediti zavedanje o posebnosti teh besed. Vendar Toporišič zavrača, da bi to bili prislovi, kar utemeljuje z dejstvom, da se da drugi primer izraziti tudi s kazalnim zaimkom pred odvisnikom: *to, da se je rešil, je čudno*.

V Eseju o slovenskih besednih vrstah (1974/75) povedkovnik definira kot besedno vrsto, ki služi samo za povedkovo določilo in se torej rabi ob pomožnem glagolu, predvsem *biti*. Kot primere povedkovnika navaja *všeč, žal, prav, lahko, tiho, škoda, čas, dolgčas, tema* in *mraz*. Glede primerov kot *bilo je oblačno/temačno/zadušljivo* še okleva, vendar kljub temu pravi, da je verjetno tudi te pravilno prišteti med povedkovnike. Taka definicija povedkovnika ga je vodila v razmišljanje, da bi bila povedkovnika tudi tvorni in trpni opisni deležnik, saj se prav tako rabita le ob pomožnem glagolu, ki se lahko tako kot ob predikativu izpušča: *Tiho!* –

ubilo pet ljudi. A zaradi preteklega pomena in pregibnosti v spolu in številu zaključí, da je opisne deležnike bolje pustiti v okviru glagola. Pred tem je opisni deležnik na *-l* pojmoval kot pridevniško besedo, ki ima samo imenovalniško obliko, oz. kot pridevniški del povedka, ki se v številu in spolu ravna po osebku.

V članku *Besednovrstna vprašanja slovenskega knjižnega jezika (1974/75)* besedne vrste razdeli na 4 velike (samostalniška in pridevniška beseda, ki sta obe sklonljivi, glagol, ki je spregljiv, in prislov, ki je nespregljiv in nesklonljiv, a deloma pregiben) in 5 ostalih (členek, predlog, veznik, medmet, predikativ). Povedkovnik pojmuje kot nepregibno besedno vrsto, ki ima obliko kvečjemu le za srednji spol ednine (*tih* v *biti tiho*), zato ga postavlja ob bok nepregibnim nepolnopomenskim besednim vrstam namesto polnopomenskim pregibnim. Razlog za pojmovanje povedkovnika kot v celoti nepregibne besedne vrste je, da k njemu še ni prišteval tvornega opisnega deležnika na *-l* in trpnega opisnega deležnika na *-n/-t*, za katera pravi, da sodita skupaj z deležji v strogi okvir glagolskih oblik. Ostale deležnike, ki se lahko sklanjajo in stopnjujejo, prišteva k pridevnikom, saj so levi prilastki (*uspel -ega, speč -ega, vstopivši -ega*).

Čeprav so naslednji trije članki izšli po *Slovenski slovnici 1976*, nam dajejo vpogled v Toporišičevo mišljenje o povedkovniku v 2. polovici 70. let, ki se odraža tudi v obravnavi povedkovnika v *SS 1976*, zato si jih bomo ogledali, preden se lotimo njegovih slovníc. V članku *Še k teoriji besednih vrst, posebno predikativa (1979/80)* je povedkovnik oz. povedkovniška beseda ena izmed 5 predmetnopomenskih besednih vrst. Znotraj povedkovnika razlikuje med samo povedkovniki (*všeč, kazno*) in tudi povedkovniki (*kako, mraz, tema*), torej med besedami, ki so prvotni povedkovniki v smislu, da nimajo homonimnih vzporednic v drugih besednih vrstah, in besedami, ki so konverznega izvora in imajo homonimne vzporednice v drugih besednih vrstah (sam. *mraz -a*, povdk. *mraz*). Kot besednozvezne ustreznike povedkovnika navaja *ne krop ne voda, živ in zdrav, po godu, pri srcu, malo čez les in nor na kaj*, kot stavčni oz. polstavčni ustreznik pa (*leto je bilo,*) *kot si ga je želel in (ščuka je,) kar je v gozdu volk*. Pri zgledih za besednozvezne ustreznike gre za zveze, ki se rabijo samo ali vsaj prvotno v povedkovem določilu: *ta stvar ni ne krop ne voda* : **ne krop ne voda stvar*², *stric je malo čez les* : *malo čez les stric*, **stric malo čez les*, *zelo mi je pri srcu* : **človek pri srcu, ?meni zelo pri srcu človek*, morda kot polstavek *?človek, meni zelo pri srcu, sklep mu ni bil po godu* : **sklep po godu, ?sklep po godu mnogim/mnogih*, kar

² Zvezdica (*) označuje neslovnične zglede, vprašaj (?) zglede na meji slovničnosti.

pa je najbrž že polstavek *sklep, po godu mnogim/mnogih, sklep, mnogim po godu, Janez je nor na gobe* : *na gobe nor človek*, s polstavkom *človek, nor na gobe, oče je živ in zdrav* : *živ in zdrav človek*, vendar je vprašanje, ali gre za enak pomen in ali ni *biti živ in zdrav* leksikalizirano. Ti zgledi dajejo vtis, da kot povedkovnik oz. povedkovniško zvezo pojmuje, kar se rabi samo (ali vsaj prvotno) kot povedkovo določilo ob veznem *biti*, a kot bomo videli, temu ni čisto tako. Povedkovnik definira kot besedno vrsto, ki se da rabiti ob pomožnih glagolih kot povedkovo določilo. Zato ima za povedkovnik opisna deležnika na *-l* in *-n/-t*, ki imata samo imenovalniško obliko za vsa tri števila in spole in se za razliko od ostalih deležnikov, ki so pridevniške besede, ne sklanjata, in nedoločnik ob naklonskih in faznih glagolih. Glede nedoločnika se sprašuje, ali ni morda njegova prvotna vloga samostalniška in se v povedkovnik sprevrča po vzorcu *tema -e* → *tema*, a ostaja na stališču, da je nedoločnik prvotno povedkovnik. V tem članku zagovarja stališče, da se besedne vrste enkrat pojavljajo v svoji prvotni obliki, vlogi in namembnosti, nato pa se z obrazili usposabljaajo za neprvotne, drugobesednovrstne vloge, pri čemer se pomenska besedna enota usposobi za obstajanje v drugobesednih oblikah, da lahko opravlja njihove posebne naloge. Glede na to predmetnopomenske besedne vrste deli na glavne (samostalniki, pridevniki in glagoli), pri katerih so prehodi v vse besedne vrste možni neposredno, in stranske (prislovi in povedkovniki), pri katerih ti prehodi potekajo preko drugih besednih vrst (*treba* → *potreben* → *potrebnost*). Iz izhodiščnega pridevnika *star -a -o, -ega* tako dobimo povedkovnik *star -a -o*, kar spremlja izguba sklonljivosti, iz glagola *delam* dobimo povedkovnike *delal -a -o, delan -a -o* in *delati*, iz prislova *zadosti* povedkovnik *zadosti*, iz povedkovnika (*po*)*treba* pa dobimo samostalniki *potreba -e*, pridevniki *potreben -bna -o, -ega*, glagoli *potrebujem* in prislovi *potrebno*. Raba pridevnika, prislova in samostalnika v povedkovem določilu pomeni prehod med povedkovnike – besede, ki so v stavku povedkovo določilo, se uvrščajo med povedkovnike (203–204). Opredeljevalno je torej razvrstitveno merilo: povedkovnik je vse, kar je desno od vezi³. Pri tem Toporišič poudarja, da morajo biti ti konverzni (sprevrženi) prehodi v povedkovnik dokazljivi, in sicer oblikovno, v primerih, ko prehod ni formaliziran, pa jih razlagamo z analogijo, tudi s pomočjo drugih jezikov (npr. nem. *ein schönes Haus/das schöne Haus* : *ein/das Haus ist schön*). Za to navaja zgled *in nato je bilo vsega konec* 'se je končalo' v nasprotju s *konec je bil lep*, kjer gre v obeh primerih za zvezo *biti + konec*, pri čemer je *konec* v prvem primeru povedkovnik, celotna zveza je pomensko zamenljiva s

³ Vidovič Muha opozarja, da so zaradi samo razvrstitvene definicije povedkovnika opuščene razločevalne pretvorbene možnosti tipa *oče je hud* 'se huduje' (povdk.) : 'je hudoben' (prid.), *Tone je učitelj* 'učiteljski' (povdk.) : 'opravlja poklic učitelja' (sam.) (1984: 151).

polnopomenskim glagolom *končati se*, v drugem primeru pa je samostalnik, ter *tema je bila velika* v nasprotju z *bilo je zelo tema*, kjer je nakazana družljivost samostalnika *tema* s pridevniki, povedkovnika *tema* pa z mernimi prislovi. Pokazatelj tega, da je pridevniška beseda v vlogi povedkovega določila dejansko povedkovnik, vidi v tem, da je v tem položaju možna samo nedoločna oblika tistih pridevniških besed, ki ločijo obe obliki. Primere kot *ta stroj je pisalni* razumemo eliptično. Na koncu članka si zastavlja vprašanje, ali obstaja formalni dokaz tudi za misel, da bi bili vsi samostalniki v vlogi povedkovega določila sprevrženi povedkovniki, kot npr. v grščini, ki v povedku samostalnike rabi brez člena. Tak formalni dokaz imamo tudi v slovenščini pri primerih kot *bilo je tema/mraz* (srednji spol ednine), zato se bolj sprašuje o primerih kot *bila je tema/bil je mraz*. Zaradi spoznanja, da je povedkovnik lahko spolsko in številsko določen s strani osebk, je v tem članku popravil svojo predhodno trditev, da je povedkovnik v celoti nepregibna besedna vrsta: res je nepregiben v sklanjatvenem in spregatvenem smislu, ne pa nujno tudi v spolskem in številskem. S tem, pravi, je odpravljena nenaravnost, da bi bilo povedkovnikov v primerjavi z drugimi besednimi vrstami sorazmerno zelo malo, saj so povedkovniki vsi povedkovodoločilno rabljeni pridevniki in samostalniki.

V članku O strukturalnem določanju besednih pomenov (ob glagolu *biti*) (1980) Toporišič obravnava geselski članek glagola *biti* v *SSKJ*. V *SSKJ* je geselski članek razdeljen na 5 razdelkov: I. v osebni rabi, II. v brezosebni rabi ali brezosebno v pomenih kakor pod I., III. v osebni ali brezosebni rabi, navadno s prislovno rabljenim samostalnikom v pomenih kakor pod I., II., IV. eliptično, V. kot pomožni glagol, z opisnim ali trpnim deležnikom. Odstavek I je razdeljen na 3 točke: 1. izraža materialno ali duhovno navzočnost v stvarnosti, 2. izraža navzočnost v prostoru in času, 3. z oslabljenim pomenom s povedkovim določilom izraža lastnost ali stanje osebk (*mož je poštenjak, ta misel ni napak, meso je brez kosti, vidva sta istih let*). Toporišič poudarja, da je treba ločevati med predmetnopomenskim in veznim *biti*. Predmetnopomenski *biti* izraža materialno ali duhovno navzočnosti v stvarnosti (v tem pomenu je nadomestljiv z glagolom *obstajati*) ali navzočnost v prostoru in času (v tem pomenu je nadomestljiv z glagoli *nahajati se, dogajati/zgoditi se*), vezni ima zgolj slovnično, vezno vlogo izražanja glagolskih kategorij. Med njima je formalna razlika: ob zanikanem predmetnopomenskem *biti* se nosilec stanja ali poteka prestavlja iz osebkovega imenovalnika v roditeljski smiselni osebk, vezni *biti* te pretvorbene moči nima (*oče je doma* → *očeta ni doma* : *oče je kovač* → *oče ni kovač*). Toporišič pravi, da so povedkova določila lahko (vsakokrat z ustreznimi besednimi zvezami in stavki) samostalniške besede (*mož je*

poštenjak/velik poštenjak/poštenjak, da mu ni para), pridevniške besede (*mož je pošten/zelo pošten/pošten, da mu ni para/dobrega srca*) ali predikativi (*mož mi je všeč/je tiho*). Pridevniške zveze ločuje od predikativnih na podlagi možnosti uporabe ob samostalniku: v primerih kot *hiša je na prodaj* → *hiša na prodaj*, *meso je brez kosti* → *meso brez kosti*, *vse bo še v redu* → *v redu rezultat* gre za pridevniške zveze, v *ti boš za pričo* → **človek za pričo* pa predikativno. V nadaljevanju pravi, da je vse, kar je ob pomensko oslavljenem *biti*, načeloma predikativno, med seboj različno le glede na to, ali je samo predikativno ali le popredikativljeno (157). Predikativi so različnega izvora: samo predikativi (*žal*), izpridevniški (*slabo*), izsamostalniški (*sram*), izglagolski (*treba*), deležniški in nedoločniški. To pomeni, da je vse, kar nastopa v vlogi povedkovega določila, predikativno in ima lastnost predikativnosti, je pa to lahko predikativ, ki je lahko po izvoru prvoten ali konverzen, ali pa popredikativljena nepredikativna beseda. Toporišič torej razlikuje med popredikativljenim samostalnikom in izsamostalniškim predikativom. O tem najbolj priča njegov predlog geselskega članka glagola *biti*. V njem rabo *biti* kot vezi s povedkovim določilom deli na rabo v dvodelnih in enodelnih stavkih. Rabo v dvodelnih stavkih nadalje deli glede na to, ali je povedkovo določilo samostalniška beseda ali besedna zveza (*mož je poštenjak, žena je učiteljica, ta ženska je velik jedec, ščuka je, kar je v gozdu volk*), pridevniška beseda ali besedna zveza (*otrok je bolan, kruh je pečen, otrok je dobrega srca, hiša je (od) soseda, biti pri zdravju/po očetu*), ki ima lahko še predmetno dopolnilo (*Janez mu je dolžan veliko denarja*), ali predikativ (*biti tiho, obleka mi je prav, bili smo zraven, biti vsemu kos, odšel sem/sem bil/bom/bi/bi bil, od vseh je spoštovan, pohvaljen je bil/bo/bi bil/bodi*), medtem ko je pri rabi v enodelnih stavkih povedkovo določilo samo predikativ, ki je lahko izsamostalniški (*tema je bilo, dolgčas je bilo, sram me je*), izpridevniški (*temno je bilo, nujno je bilo oditi, ni je mogoče spoznati, težko mi je molčati, tesno mi je pri srcu, z njim je slabo*) ali pa prvotni/posebni (*treba, žal*). Predikativnost se kaže v spolu deležnika: *povedati resnico ni bila moja dolžnost* – deležnik ima obliko ženskega spola, *dolžnost* ima ob sebi prilastek, gre za popredikativljeni samostalnik, proti *dolžnost mi je bilo povedati resnico* – deležnik ima obliko srednjega spola, *dolžnost* ne more biti razvita s prilastkom, gre za predikativ. *SSKJ* v tem oziru govori o pregibni in nepregibni besedi (*poštenjak : napak*), Toporišič pa poudarja, da je relevantna lastnost predikativnosti, ne (ne)pregibnosti. Razdelek III se mu zdi nepotreben, saj po njegovem *mraz je bil* kaže na popredikativljeni samostalnik, tj. samostalnik v vlogi povedkovega določila, *mraz je bilo* pa na predikativ. Pri tem zgledu je zanimivo, da ima *mraz* v *mraz je bil* za povedkovo določilo in ne osebek, glede na to, da ob zanikanju pride do prehoda v roditeljski: *mraz je bil* → *mraza ni bilo* (povdk. *mraz je bilo* → *ni bilo mraz*), kar bi

kazalo, da gre za predmetnopomenski in ne vezni *biti*. A za te zglede Pogorelec pravi, da pri njih prihaja do nasprotja med formalno analizo, ki še posebej zaradi formalnega prehoda v roditeljski obliko zanikanem *biti* imenovalniški samostalni uvršča med osebkke, in pomensko analizo, saj glagol ne pomeni eksistenčnega *biti*. Razlika med samostalnikom *mraz* in predikativom *mraz* je zlasti vidna, če jima dodamo določilo: *bil je velik mraz* (pridevniški prilastek) : *bilo je zelo mraz* (prislov mere). O osebkovi rabi nedoločnika izrazi pomislek, ali ni tak nedoločnik sploh le del povedka, povedkovo določilo, ne pa osebek. Tako vzporeja *lepo je biti mlad, ugaja mu biti v pokoju/upokojen in rad je upokojen*, za *treba* pravi, da nedoločnik gotovo ni osebek, ampak povedkovo določilo ob naklonskem izrazu, pretvorbe *molčati je bilo težko* → *molčati mi je bilo težko* → *molčal sem jaz težko* pa naj bi dokazovale, da *molčati* tu nima vloge osebkke. Kadar imamo kot osebek odvisni stavek, je 3. oseba glagola odvisna od (izpuščenega) *to* kot imenovalniškega morfema odvisnika: *očitno je bilo (to), da se moti*. V tem članku Toporišič utemeljuje uvrstitev opisnih deležnikov in nedoločnika k predikativom. Zdi se mu, da *biti* kot pomožni glagol z opisnim ali trpnim deležnikom za tvorbo naklonov in načinov ne predstavlja posebne pomenske skupine, ampak da se *bo delal* v ničemer ne razlikuje od *bo bolan/poštenjak*. Na podlagi tega razmišljanja je prišel do sklepa, da se z veznim *biti* da definirati tudi njegov odnosni desni del, tj. predikativ, ki povedku z *biti* daje predmetni pomen ali ga naklonsko modificira. Predikativ je vse, kar je zmeraj samo desno od veznega *biti*: *sem tiho* (izpridevniški predikativ), *sem bila* (deležniški predikativ) *tiho*, predikativ je tudi vsak nedoločnik (nedoločniški predikativ) za glagolom, *treba* je verjetno izglagolski predikativ. V takih zvezah je predikativ neslovnični, tj. podstavni, vez ob njem pa osebni ali neosebni slovnični del glagola.

Podobno v Strukturalnem pomenoslovju besed (1981) pravi, da kar je desno od pomožnika, je povedkovnik (ali povedkovniška besedna zveza), če se ne rabi drugače kot ob povedku, sicer pa upovedkovnjena beseda ali besedna zveza. V njem razvija misel, da se da vsaj med nekaterimi povedkovniki in upovedkovljenimi besedami ločevati na podlagi možnosti zamenjave z glagolom *imeti*: *biti hudo bolan* → *imeti hudo bolezen*, *njegov načrt je dober* → *on ima dober načrt*, *ta misel ni napačna* → *ta misel nima napak* : *dekle mu je všeč* → /.

Če primerjamo z rusko slovnico, Franc Jakopin v svoji *Slovnici ruskega knjižnega jezika* (1968) pravi, da so v ruski slovnični tradiciji izločili predikativ ali kategorijo stanja kot posebno polnopomensko besedno vrsto, s čimer se je razrešilo vprašanje besed, ki se jih zaradi pomenskih in funkcijskih posebnosti (npr. kljub nekaterim glagolskim lastnostim jim

ne moremo prisojati glagolskega vida in načina, ki sta temeljni lastnosti vsakega glagola, izguba spola v brezosebikovnih strukturah in nesklonljivost samostalnikov in pridevnikov v tej funkciji) ni moglo uvrstiti v nobeno drugo besedno vrsto. Vanjo sodijo samostalniki, kratki pridevniki in zlasti prislovi, ki se rabijo samo kot povedki ali deli povedka in so se pomensko oddaljili od pravega samostalnika, pridevnika ali prislova. V veliki meri nastopajo v brezosebikovnih strukturah. Skupna lastnost vseh predikativov je tudi, da pomenijo statično stanje. Ruski predikativi se od slovenskih ločijo po tem, da so v sedanjiku brez vezi. Jakopin govori o naslednjih pomenskih skupinah predikativov: (1) predikativi stanja v naravi (*temno, tiho, toplo, vetrovno, sončno*), (2) predikativi stanja v okolici (*tesno, prostorno, pusto, prijetno, zadušljivo*), (3) predikativi psihičnega stanja človeka (*veselo, smešno, mučno*), (4) predikativi modalno obarvanega stanja (*možno*), (5) predikativi ocenitve ali ugotovitve položaja (*lahko, daleč, blizu, široko*) in (6) predikativi moralne in etične ocene (*greh, sram, muka, žal, strah, čas*). Predikativi so tudi kratki pridevniki kot *prav, gotov, sposoben in dolžen*, ki so se v predikativni rabi pomensko zelo oddaljili od dolgih oblik, zato veljajo za samostojne besede (1968: 333–335).

Sedaj pa si oglejmo, kako je z obravnavo povedkovnika v *Slovenski slovnici 1976*, kar bomo sproti primerjali s *Slovensko slovnico 1984* in *Slovensko slovnico 2004*, ki predstavlja teorijo povedkovnika danes. V *SS 1976* predikativ še prišteva k nepregibnim besednim vrstam. Iz tega lahko sklepamo, da v *SS 1976* opisnih deležnikov (in nedoločnika) še nima za povedkovnik, kar potrjuje uvrstitev vseh deležnikov med kakovostne pridevnike (v *SS 2004* sta opisna deležnika eksplicitno izvezeta). Kot smo že povedali, je v članku Še k teoriji besednih vrst, posebno predikativa spremenil svoje stališče glede pregibnosti povedkovnika, tako da ga v *SS 2004* pojmuje kot deloma pregibno, deloma nepregibno besedno vrsto.

V okviru oblikoslovja pri obravnavi posameznih besednih vrst v *SS 1976* in *1984* povedkovnike definira kot besede, ki se rabijo samo kot povedkova določila (*soparno/mraz je*). V skladu s tem pri nepolnopomenskih glagolih pravi, da jim konkretni pomen pridružujejo samostalniške in pridevniške (*biti čudak/posrečen*) ter predikativne fraze (*biti mraz*). Enako logiko zasledimo v *Novi slovenski skladnji* (1982), kjer pri vrstah glagolov z obveznim nedoločniškim povedkovim določilom pravi, da imamo poleg teh glagolov tudi njim ustrezne druge besedne vrste in zveze, zlasti povedkovnike, in tako pri drugobesednovrstnih ustreznikih ločuje med povedkovniki na eni strani ter pridevniki in samostalniki na drugi: (*ne*)mogoče biti, treba/potrebno biti so zveze s povedkovnikom, zmožen/sposoben biti, primoran/prisiljen biti s pridevnikom, imeti dolžnost s samostalnikom. Povedkovniške zveze

so samo tiste s pravimi povedkovniki: *(ne)mogoče biti, treba/potrebno biti, lepo/grdo biti, prijetno biti, lahko/sram biti, rad* (1982a: 101). V *SS 2004* je definicija iz *SS 1976* doživela pomembno dopolnitev: „Povedkovniki so predmetnopomenske besede, ki se rabijo bodisi samo kot povedkova določila ali pa ko se rabijo kot taka.“ (2004: 412.) Dopolnitev lahko razumemo na dva načina: da se nanaša na prave konverzne povedkovnike, ki imajo homonimne vzporednice v drugih besednih vrstah, ali pa na besede drugih besednih vrst v vlogi povedkovega določila, ki se po tej definiciji sprevržejo v povedkovnike. O slednjem nam priča dejstvo, da pri povedkovniških besednih zvezah pravi, da lahko odkrijemo veliko število „na eni strani pomožnikov (oz. pomožniških rab), na drugi pa povedkovnikov (oz. povedkovnih rab)“ (2004: 595). Kot primere navaja npr. *imam sanje, dati obljubo, napraviti samomor, imeti zamudo*, ki imajo vsi tudi polnopomenske glagolske ustreznike (*sanjam/sanja se mi, obljubiti, ubiti se, zamujati*). Gre za zveze glagolov zelo splošnega, širokega pomena (t. i. frazeološke vezi) z notranjim predmetom. Pomen glagola je oslavljen, tožilnik ob njem je povedkovniški. Mnoge take zveze so skladenjska podstava tvorjenih glagolov (*delati skoke* → *skakati*). A ubeseditev „povedkovnikov (oz. povedkovnih rab)“ nas lahko napelje k razmišljanju, da tudi v *SS 2004*, čeprav zelo nedosledno, Toporišič razlikuje med povedkovnikom, tj. besedo, katere edina ali vsaj primarna vloga je vloga povedkovega določila, in povedkovno rabo, tj. drugotno rabo drugih besednih vrst v povedkovem določilu, ki bi ji ustrezal izraz povedkovniška beseda (v smislu povedkovniške rabe nepovedkovniških besed), a je to razlikovanje zaradi rabe izraza povedkovnik za oboje zabrisano. Da tako razlikovanje pozna, vemo iz članka O strukturalnem določanju besednih pomenov (ob glagolu *biti*), v katerem razlikuje med predikativi ter popredikativljenimi pridevniki in samostalniki, nasprotno pa v Še k teoriji besednih vrst, posebno predikativa, ki je iz istega obdobja, pravi, da so samostalniki in pridevniki v vlogi povedkovega določila dejansko povedkovniki.

Zastavlja se namreč vprašanje, ali se po Toporišičevi teoriji vsi samostalniki in pridevniki, ki se rabijo v povedkovem določilu, sprevržejo med (prave) povedkovnike. Pravkar navedeno nam da misliti, da je odgovor pritrdilen. A to bi pomenilo, da bi bil povedkovnik, besedna vrsta, ki je slovensko jezikoslovje pred Toporišičem sploh ni poznalo, najbolj obsežna izmed vseh besednih vrst, saj v povedkovem določilu lahko nastopajo praktično vsi samostalniki in nevrstni pridevniki ter mnogi medmeti. Do zmede prihaja, ker se zdi, kot da je v *SS 2004* opustil razlikovanje med predikativi in popredikativljenim in za oboje, tako besedno(pod)vrstno oznako glede na izvor kot oznako glede na skladenjsko funkcijo, začel uporabljati izraz povedkovnik. Dodatno zmedo povzroča raba izraza konverzni

povedkovnik: konverzni povedkovniki so namreč tako samostalniki in pridevniki v povedkovodoločilni funkciji kot pravi konverzni povedkovniki, ki so nastali s konverzijo samostalnika, pridevnika ali prislova in so poseben, samostojen leksem. V članku O strukturalnem določanju besednih pomenov (ob glagolu biti) jih namreč loči: prvi so popredikativljeni samostalniki in pridevniki, drugi izsamostalniški in izpridevniški predikativi. Sam menim, da tega ločevanja ni opustil, ga pa je zameglila terminološka zmeda, in da gre vse skupaj razumeti takole: Toporišiču izraz povedkovnik označuje dvoje. Označuje mu besede, ki se rabijo samo v povedkovem določilu. Te besede so lahko prvotni povedkovniki (*všeč*, *rad*, *bot*) v smislu, da niso konverznega izvora in torej nimajo homonimne vzporednice v drugih besednih vrstah, ali pa konverzni povedkovniki (*strah*, *sram*, *tema*), ki so nastali s konverzijo besed drugih besednih vrst in imajo homonimne vzporednice. Upravičenost ločevanja med dvema leksemoma, npr. samostalnikom *strah* in povedkovnikom *strah*, temelji na skladenjskih razlikah med njima: *zobozdravnik je bil za otroke velik strah* : *otroke je bilo zelo strah zobozdravnika* (imenovalniški osebek : tožilniški smiselni osebek, pridevniški prilastek : prislov mere, spol deležnika). V tem pomenu je izraz povedkovnik analogen z besednopodvrstnimi izrazi samostalnik, pridevnik, glagol, prislov, predlog, medmet, veznik in členek.

Hkrati mu označuje besede drugih besednih vrst, predvsem pridevnike in samostalnike, ko se rabijo v povedkovem določilu. Toporišič zanje pravi, da se sprevržejo v povedkovnike, da gre torej za konverzne povedkovnike. Konverzni so v tem smislu, da gre za njihovo neprvotno vlogo in da to vlogo opravljajo brez posebnih besedotvornih sredstev. O prehodu je smiselno govoriti, saj se samostalniki in pridevniki v povedkovodoločilni vlogi razlikujejo od samostalnikov v osebkovi ali predmetni ter pridevnikov v prilastkovni vlogi: možnost stopnjevanja s prislovi mere, kar je povezano s tem, da se pomensko približujejo pridevnikom in glagolom, saj nimajo več referencialne vloge in predmetnega pomena, ampak izražajo lastnost ali stanje (*biti bogataš* 'biti bogat', *biti učitelj* 'učiteljevati'), in vprašanje kategorij spola in sklona pri samostalnikih ter vprašanje določnosti pri pridevnikih, kar označuje lastnost predikativnosti. Vendar pa je bolj smiselno govoriti o prehodu med povedkovniške besede, tj. besede v povedkovniški funkciji, ne pa povedkovnike, in te konverzije ne gre razumeti, kot da s tem dobivamo nove in nove lekseme. Stanje v *Slovenskem pravopisu 2001* namreč razkriva, da se ne trdi, da imajo več ali manj vsi samostalniki in nevrstni pridevniki homonimne, leksemsko samostojne konverzne povedkovniške ustreznike. V tem drugem pomenu je izraz povedkovnik analogen z

besednovrstnimi izrazi samostalniška, pridevniška, glagolska, prislovna, predložna, medmetna, vezniška in členkovna beseda, saj označuje skladenjsko funkcijo besed. Dobro bi bilo uvesti dosledno razlikovanje med povedkovniško besedo kot množico besed, opravljajočih vlogo povedkovega določila, ki združuje tako predikative kot popredikativljeno, in povedkovnikom kot množico besed, ki se rabijo samo kot povedkovo določilo, kar velja tudi za prave konverzne povedkovnike, saj sta samostalniik *tema* in povedkovnik *tema* dve besedi.

V *SS 2004* lahko najdemo številne primere, ko Toporišič samostalnike in pridevnike v povedkovem določilu imenuje samostalniki in pridevniki, ne povedkovniki, oz. ko v povedkovem določilu ločuje med samostalniki, pridevniki in povedkovniki, kar potrjuje pravilnost našega razmišljanja. Navedimo jih nekaj: pri predvidljivosti vezavnosti ima prej omenjene zveze (*biti kmet* → *kmetovati*, *imeti izpite* → *izpitovati*) za zveze neprehodnega (torej nepolnopomenskega) glagola s samostalnikom ali pridevnikom. Pri obravnavi povedka pravi, da je predmetnopomenski del povedka pridevniška ali samostalniška besedna zveza, nedoločnik ali odvisnik, pri obravnavi povedkovega odvisnika pa, da je ta „ali samostalniški ali pridevniški stavek, lahko pa tudi povedkovniški“ (2004: 638). Pri tipih desnovozljivih pomensko nepopolnih glagolov ima besede ob njih za samostalnike in pridevnike (2004: 300). Pri vrstah povedkovniških zvez pravi, da je povedkovnik „kakor druge besedne vrste“ večvrsten: obsega nedoločnik in opisna deležnika, „pridevnike in prislove“ in tiste, ki so samo povedkovniki, ne pa prestave iz drugih besednih vrst, med katerimi so tudi taki, ki se oblikovno ne ločijo od „pridevniških in prislovnih“ (2004: 595). Ko navaja povedje kot eno izmed neobhodnih sestavin propozicije, o njem pove, da se lahko izraža z zvezo pomožnika *biti* (in drugih pomožnikov) in pridevniške, samostalniške ali povedkovniške besede ali besedne zveze. Pri ponazarjanju skladenjskih rab samostalniške besede navaja primera *žena je pevka* in *biti (od) pevke*. V obeh primerih je *pevka* rabljena v povedkovem določilu, a jo pojmuje kot samostalniik, kot primer skladenjske vloge samostalniške besede navaja tudi *oče je delavec*, *besed mi je dovolj* pa kot primer rabe prislova v povedkovem določilu.

Razkriva se nam še en pomen termina povedkovnik, ki ga lahko razberemo iz naslednjega navedka: „Desno od pomožnika je torej povedkovnik, ta pa je povedkovnik že po izvoru ali (s sinhronega stališča po prvotnem) statusu ali pa je izimenskega izvora: izpridevniškega, izsamostalniškega, tudi izglagolskega (*morda, treba*); lahko je seveda tudi stavčni (ali tudi celo polstavčni).“ (2004: 595.) Da je povedkovnik lahko tudi stavčni ali polstavčni, kaže, da ga uporablja tudi kot izraz za označevanje nasploh vsega, kar je v

povedkovem določilu, tudi povedkovodoločilnih stavkov in polstavkov ter predikativnih (predvsem predložnih) zvez (v *skrbeh*).

Spremembo je doživela tudi definicija povedkovnika v okviru skladnje besed. V *SS 1976* in *1984* se ta glasi, da se povedkovnik lahko rabi le v povedku, zato pridevniške in druge izraze, ki se lahko rabijo samo kot povedkova določila in jih ni mogoče rabiti ob samostalniku, uvrščamo v posebno besedno vrsto (*rad, mraz, všeč*) (1976: 470), v *SS 2004* pa, da se povedkovnik večinoma rabi kot glavni del povedka. Pri podredno zloženih pridevniških besednih zvezah tako pravi, da imamo rabo pridevniške besede ali besedne zveze v povedkovem določilu lahko za povedkovniško (2004: 563).

Če povzamemo, Toporišičeva teorija o povedkovniku se je od začetka 70. let do danes spreminjala v naslednjih točkah: pregibnost, obravnava opisnih deležnikov in nedoločnika ter obravnava nepredikativnih besednih vrst v povedkovem določilu. Glede pregibnosti ga je do vključno s *SS 1976* pojmoval kot nepregibno besedno vrsto, od Še k teoriji besednih vrst, posebno predikativa dalje pa kot deloma pregibno, deloma nepregibno, zaradi česar je začel povedkovnik uvrščati med predmetnopomenske besedne vrste. Njegovo spremenjeno stališče glede pregibnosti je tesno povezano s pojmovanjem opisnih deležnikov (in nedoločnika): v Eseju o slovenskih besednih vrstah in Besednovrstnih vprašanjih slovenskega knjižnega jezika opisna deležnika eksplicitno pušča v strogem okviru glagola, od Še k teoriji besednih vrst, posebno predikativa dalje pa ju skupaj z nedoločnikom pojmuje kot povedkovnik. Po *SS 2004* so nedoločnik in opisna deležnika v skladu z logiko, da je vse, kar se rabi ob pomožnem glagolu, povedkovnik, izvirno povedkovniki (t. i. čisti povedkovniki). Do vključno s *SS 1976* so bili povedkovniki besede, ki se rabijo samo kot povedkova določila. V Še k teoriji besednih vrst, posebno predikativa pravi, da so samostalniki in pridevniki v vlogi povedkovnega določila dejansko povedkovniki, medtem ko ima v O strukturalnem določanju besednih pomenov (ob glagolu biti) predikativ še vedno za tisto, kar je zmeraj samo desno od veznega *biti*. V tem članku tako razlikuje med predikativi in popredikativljenim (izsamostalniški predikativ : popredikativljeni samostalnik), oboje pa združuje pod pojmom predikativno in kot bistvo rabe v povedkovem določilu navaja lastnost predikativnosti. V *SS 2004* so povedkovniki definirani kot besede, ki se rabijo samo kot povedkova določila ali pa ko se rabijo kot taka. Kot smo že razpravljali, pomanjkljivost njegove teorije je, da mu izraz povedkovnik služi za oznako tako besed, ki se rabijo samo kot povedkovo določilo, torej pravih predikativov, ki so lahko prvotni ali konverzni, kot nepredikativnih besed v povedkovodoločilni rabi, torej popredikativljenega.

3.2 Lastnosti povedkovnika po Toporišiču

Ogledali smo si, kako se je Toporišičeva teorija povedkovnika kot jezikoslovnega konstrukta spreminjala in kako nanj gleda danes. Sedaj si oglejmo, katere lastnosti mu pripisuje. S pomenskega vidika Toporišič ločuje 3 tipe povedkovnikov: povedkovnik lahko zaznamuje (1) naravne pojave, (2) stanje in razpoloženje doživljajca zunanjega in notranjega okolja ali (3) vrednotenje. Z vidika slovnične osebe so povedkovniki lahko troosebni (opisna deležnika, *tiho*, *bot*, *všeč*, *kvit*, *rad*, *sovraž*, *prav*, *kos*, izmedmetni povedkovniki) ali eno-/tretjeosebni. Troosebni se lahko rabijo v prvi, drugi ali tretji osebi: *jaz sem/ti si/on je tiho*, *jaz sem/vidva sta/oni so mu všeč*, *midva sva/vidva sta/onadva sta si bot*, *jaz sem/ti si/on je šel*, enoosebni le v tretji, saj so brez pravega osebk, vršilec je dezagentiran na stopnjo smiselnega osebk ali pa ga sploh ni, zato se pomožnik ravna po poničenem formalnem osebk srednjega spola (*mraz (mi) je bilo*). S tro- oz. tretjeosebnostjo je tesno povezana delitev povedkovnikov na osebkove (osebne) in neosebkove (neosebne). Osebkovi so redki: *jaz sem tiho*, *ti si mu všeč*, *Kako ste kaj? Dobro/fajn/slabo sem*. Pri neosebkovih se rabi neosebkova 3. oseba ednine srednjega spola: *bilo je tema/treba/škoda/čas/dolgčas/lahko/tiho/prav*, nosilec stanja je lahko izražen s smiselnim osebk, npr. dajalniškim: *meni je žal/težko/slabo*. Toporišič poudarja, da so povedkovniki blizu glagolom, kar dokazujejo sopomenski glagolski ustrezniki in sopomenke za zveze pomožnika in povedkovnika: *sram me je* → *sramujem se*, *mraz mi je* → *prezebam*, *postalo je temno* → *stemnilo se je*, *biti za pričo* → *pričati*, *biti tiho* → *molčati*. Ker so jim podobni, skupaj z vezjo tvorijo iste časovne in naklonske zveze, če jim to dopušča oblikoslovni inventar. Povedkovniki so lahko prehodni (*treba biti česa*, *biti v skrbeh za kaj*), in sicer eno- ali dvomestno, ali neprehodni (*biti tiho/mraz*). Vezljivostno imajo torej enake možnosti kot glagoli: lahko so nevezljivi (*oblačno*), levovezljivi (*tiho*), desnovezljivi (*treba*) ali obojestransko vezljivi (*rad*). Prav tako tvorijo besedne zveze istih vrst kot glagoli: *je treba kruha* : *spomniti se preteklosti* (predmet), *je tiho ves dan* : *dela cel dan* (prislovno določilo), *je zelo tiho* : *precej dela* (merni prislov), imajo možnost naklonske ter fazne modifikacije (*mora biti všeč*, *začeti biti všeč*) in lahko izražajo kategorijo vida (*Ana mu je všeč*, *Ana mu je postala všeč*). Povedek iz veznega glagola *biti* in povedkovnika je vedno nedovršen, kar dokazujejo pretvorbe *biti učitelj* → *učiti*, *biti sodnik* → *soditi*, *biti mraz* → *mraziti*. Povedkovniki imajo deloma drugačne značilnosti kot prislovi: *lepo govorim* : *meni je lepo* (polnopomenski glagol z osebkom v imenovalniku pri prislovu, pomožni glagol s smiselnim osebkom v dajalniku pri povedkovniku), *hladno gledati*, *težko nositi* : *biti hladno*, *biti težko*

(prisojevalni, polnopomenski glagol pri prislovu, neprisojevalni, nepolnopomenski pri povedkovniku). Od okoliščinskih prislovov se povedkovnik loči tudi po tem, da z glagolom tvori smiselno stavčno enoto in kot enota dobiva prislovno določilo časa, kraja itd.: *biti tiho v šoli*.

3.3 Konverzija

Ker konverzija predstavlja pomemben vir povedkovnikov, si jo oglejmo podrobneje. Konverzija ali sprevrženje je prevedba določene besedne vrste v drugo s pomočjo slovničnih morfemov oz. skladenjskih značilnosti, pri čemer se prvotni besedi spremenijo slovnične značilnosti, npr. spol, število, besedna vrsta: sam. *sila -e* → prisl. *sila*, prid. *krško (mesto)* → posam. prid. b. *Krško*, zaim. *jaz mene* → sam. *jaz jaza*. Toporišič sem prišteva tudi primere kot *služiti* → *sluga*, *siv* → *siveti*, *skočiti* → *skok*, za katere pa v *SS 1976* in *1984* pravi, da jih je bolje prištevati k izpeljavi, saj se tu za tvorbo uporabljajo pripone, v *SS 2004* pa je konverzija podvrsta izpeljave. Konverzne so tiste besede, ki imajo kljub prehodu v drugo besedno vrsto ali iste končnice kot prvotno (*dežurni -ega*), ali jih prvotno nimajo, pa jih dobijo (*a a-ju*), ali pa jim prvotne končnice v novi vlogi ne morejo učinkovati (*bomba film*). Nadaljnji primeri konverznih prehodov ene besedne vrste v drugo so: prehod pridevniškega deležnika na *-n/-t* med samostalnice (*obsojeni, obtoženi, bolni*), opisnega glagola med navadne (*postajati zelen* → *zeleneti*), nedoločnika med samostalniške besede (*ne more jesti* → *daj mi jesti, dobrega jesti*), polnopomenskih besed med slovnične besede in medmete (*hudiča sem videl* 'nič nisem videl'), glavnega števika med samostalnice (*ena in ena je dve*), količinskih pridevnikov in pridevniških zaimkov med prislove (*toliko, veliko* – med prislovom in pridevnikom je očitna skladenjska razlika: *veliko/toliko delati* : *veliko/toliko ljudi*), posamostaljenje samostalniških (*vsak kdo ima svoj kaj*) in pridevniških zaimkov (*vse, vsak -a -o*) ter prislovov (*za naš boljši jutri* – posamostaljeni prislov se sklanja z ničto končnico in dobiva levi prilastek).

Konverzni pridevniki nastanejo iz samostalnika (*bomba film, film je bomba*) ali roditeljske oblike osebnega zaimka (*nje pogledi, njih dela*) s konverzijo na podlagi nevtralizacije ali pa iz prislova (*poceni, zanič, napak, narobe*). Gre za popridevljene samostalnice, zaimke in prislove, ki ohranjajo pridevniško skladenjsko paradigmo in se rabijo kot prilastki in povedkova določila. Po tem se ločijo od primerov kot *vikend hiša*, kjer *vikend*

ohranja samostalniško naravo in pretvorba v **ta hiša je vikend* ni mogoča, zato je to zloženka. Pri zaimkih je za konverzijo v pridevnike ključna stava: če stoji pred odnosnico, se popridevi (*nje pogledi*), če za njo, ostaja zaimek (*pogledi (od) nje*). Za pridevniškost neke besede ali besedne zveze je Toporišču ključno, da ima iste rabe kot pridevniška beseda, tj. da se lahko rabi kot levi prilastek, povedkov prilastek in povedkovo določilo. Zato pravi, da levi prilastek samostalniške besedne zveze ni že samodejno tudi pridevniška besedna zveza, če se ne da rabiti kot povedkov prilastek ali povedkovo določilo: *vsi ti naši po drugi svetovni vojni rojeni otroci* → **otroci so vsi ti naši po drugi svetovni vojni rojeni* (1982a: 57). Vendar ta trojnost rabe velja samo za del pridevniške besede, saj je za vrstne pridevnike skorajda opredeljevalno, da se v povedkovem določilu samostojno ne morejo rabiti.

Samostalniške besede poznajo konverzne prehode med pridevniške besede (*bomba film*, *ta film je bomba*, *nje pogledi*), povedkovnike in prislove (*sila zanimiv*). Konverzni prehodi samostalnikov v povedkovnik so sporadični v smislu, da jih poznajo samo nekateri samostalniki, npr. *mraz -a* → *mraz*, *strah -u* → *strah* (*bilo je mraz*, *strah me je*). O tipu *skok na klop* se v Eseju o slovenskih besednih vrstah in *SS 1976* Toporišč še sprašuje, kam ga uvrstiti, v *SS 2004* ima to za zgled prehoda samostalnika med povedkovnike. Pridevnik se sprevrča v brezosebikov povedkovnik (*bilo je tiho/oblačno/fajn/lepo*), izjemoma osebkovega (*bil sem tiho/dobro*). Pri prislovih je možna konverzija v samostalnik (*ljubo doma*), pogosta je konverzija v neprave predloge (*onkraj vasi*). V primerih kot *hoja počasi* prislovi ostajajo prislovi in niso izprislovni sprevrženi pridevniki zaradi stave desno od jedra. O tovrstnem pridevniku govorimo šele, ko se stilno nezaznamovano rabi na levi (*poceni blago*).

V teoriji, ki besedne vrste definira na podlagi njihove prvotne skladenjske vloge, sta pomembna kriterija prehajanja med besednimi vrstami namreč družljivost z drugimi besednimi vrstami in stava: v *tista slika pa je lepota* je *lepota* kljub temu, da je pomensko zelo blizu pridevniku ('zelo lepa'), še vedno samostalnik, ker ima lahko levi prilastek (*tista slika pa je velika lepota*), *tam v človek tam* pa kljub prilastkovni vlogi ostaja prislov zaradi stave desno od jedra, medtem ko osebni roditeljski zaimek *nje* v *nje pogledi* zaradi stave na levi prehaja med pridevnike oz. pridevniške besede.

3.4 Povedkovnik pri Adi Vidovič Muhi

Kot smo že omenili, je v besednovrstni teoriji Vidovič Muhe, ki tako kot Toporišičeva teorija uveljavlja skladijskofunkcijski vidik določanja besednih vrst, povedkovnik posebna, in sicer stavčnoočenska prvostopenjska dopolnjevalna besedna vrsta. Zanj pravi, da ima določene kategorialne lastnosti prekrivne z glagolom: družljivost s prislovi stopnje, kar izhaja iz tega, da lahko izraža različno intenzivnost pomena oz. se lahko stopnjuje, in odsotnost imenskih kategorij (spol, podspola idr.), kar je še posebej relevantno za izsamostalniški konverzni povedkovnik. Z vidika možnosti stopnjevanja se konverzni povedkovniki (*biti zelo človek, zelo jezen, zelo dolžen*) obnašajo enako kot prvotni povedkovniki (*biti zelo všeč, imeti zelo rad, biti zelo nujno, oblačno*). Povedkovnike uvršča med eksogene lekseme, vendar pravi, da zaradi potencialnega pretvorbenega razmerja z glagolom predstavljajo posebno vprašanje. Eksogeni leksemi nimajo notranje hierarhije pomenskih sestavin ($^{UPS}/_X$ RPS), kakršno imajo endogeni leksemi, ampak zunanjo.

Raba samostalnika in pridevnika v povedkovem določilu ji pomeni prehod v (izsamostalniški, izpridevniški konverzni) povedkovnik, tj. pomenski del glagola. Pri samostalnikih ta prehod spremlja sprememba kategorialnih pomenskih sestavin: pride do izgube zmožnosti izražanja spola in pridobitve zmožnosti izražanja časovno omejenih lastnosti preko glagola v povedku (*Alenka je (bila) (dober) človek*). Definicijsko mesto samostalnika za ohranitev samostalniških KPS je namreč mesto osebka in predmeta. Ko se samostalnik pojavi v predikativni vlogi kot povedkovo določilo, jih lahko izgubi: spol, števnost in druge kategorije postanejo nerelevantni in prvotni samostalnik skupaj z vezjo privzame glagolske lastnosti, kar se formalno kaže v možnosti stopnjevanja in posledični družljivosti s prislovi stopnje. Pomen samostalnika v povedkovem določilu se omeji samo na lastnost ali dejavnost, človek kot vršilec ali nosilec je v tej vlogi brisan in samostalnik izgubi referencialno vlogo: *Ana je učiteljica*. Zato je logično, da samostalniki v povedkovem določilu večinoma ne morejo vplivati na glagol v smislu svojih imenskih slovarskih kategorij. Kot zgleda za to navaja *sosed je (bil) lisica*, kjer se povedek ravna po moškem spolu osebka in ne ženskem spolu povedkovega določila, vendar ima ta primer sopomenski ustreznik *sosed je (bil) lisjak*, ki spolskega neujemanja med osebkom in povedkovim določilom nima, in *soseda sta (bila) copata*, kjer pa se meni edninska raba zdi zelo nenavadna. Neujemanje v številu za razliko od neujemanja v spolu v tovrstnih zgledih (nekaj drugega so primeri kot *to mesto so Brežice*) namreč ni mogoče: *Ana je učiteljica/*učiteljice, ta dekleta so*

**učiteljica/učiteljice*. Ugotavlja tudi, da leksikalizacija drugotnih (npr. metaforičnih) pomenov lahko poteka preko povedkovnikov oz. povedkovodoločilne vloge: *sosed je lisica* 'premeten kot lisica', preko tega pa *lisica* pomeni tudi zvitega, prebrisanega človeka, zlasti žensko (*tej lisici se že ne bom pustil pretentati*). Pri živalskih poimenovanjih v povedkovniški rabi zaradi metaforičnosti dosledno prihaja do spremembe UPS – prevladujoča je UPS +človeško, ki je upoštevana v označevani osebkovi besedi, RPS pa so kot prisojevalne lastnosti vključene v označevalno povedkovodoločilno oz. povedkovniško besedo: *ta človek (UPS) je prava kača (RPS = hudoben, zahrbtn)*. Za pridevniško besedo in besedno zvezo je značilno, da se s spremembo skladijske vloge iz prilastkovne v povedkovodoločilno spremeni tudi besednovrstnost (1984: 147).

Možnost rabe v povedkovem določilu, torej v vseh pridevniških skladijskih funkcijah, oz. prehoda med povedkovnike ji pomeni enega izmed kriterijev razmejitve posameznih pomenskih skupin pridevnikov in eno izmed definicijskih opredelitev le-teh. Prvo skupino tvorijo pravi vrstni Prid_{v1} (izpeljani iz neimenovalniškega samostalnika, glagola ali lastnostnega pridevnika, npr. *gozdno drevo* ← *drevo iz gozda*), svojilni vrstni $\text{Prid}_{sv(v)}$ (izpeljani iz svojilnega rodilnika z oznako nečloveško, npr. *tovarniški znak* ← *znak (od tovarne)*) in snovni pridevniki Prid_{sn} (izpeljani iz snovnega rodilnika, npr. *betonski opornik* ← *opornik iz betona*). Prid_{v1} in $\text{Prid}_{sv(v)}$ tvorijo s svojim samostalniškim jedrom stalno imensko zvezo, zato ne morejo prehajati v povedkovo določilo, torej iz njih ne morejo nastajati (konverzni) povedkovniki. Zveze kot *(ta) stroj je pisalni* razlagamo z izpustom: *(ta) stroj je pisalni (stroj)*. Prid_{v1} in $\text{Prid}_{sv(v)}$ se kot povedkovo določilo vedno rabijo skupaj s samostalniškim jedrom, ki se na izrazni ravni sicer lahko izpusti, na pomenski pa ne. V takih zvezah je razmerje med vsebino osebkov in povedkovega določila nad-/podpomensko: vsebina osebkov je neposredno nadpomenska vsebini povedkovega določila (*stroj – pisalni stroj*). Obrazilo *-ni* oz. končniško obrazilo *-i* kot izrazno razpoznavni znak vrstnosti (generičnosti) imenske zveze ostaja pri rabi Prid_{v1} in $\text{Prid}_{sv(v)}$ v povedkovem določilu nespremenjeno. Prid_{sn} in deloma $\text{Prid}_{sv(v)}$ so pomensko samozadostni in v svoji pomenski prepoznavnosti neodvisni od samostalniškega jedra, zato se pogostokrat pojavljajo v povedkovem določilu, vendar ne s poudarkom na generičnosti, temveč na izvornosti pojma (*sok na mizi je hruškov in jagodni* 'iz hrušk in jagod'). Pridevnikom iz te skupine je skupno tudi, da se ne stopnjujejo, ne ločujejo skladijske določnosti in nimajo desnih dopolnil.

Drugo skupino tvorijo lastnostni Prid_l , ki se delijo na kakovostne Prid_k , npr. *zelena obleka*, in merne Prid_m , npr. *globok vodnjak*, svojilni Prid_{sv} (izpeljani iz svojilnega rodilnika

ednine z oznako človeško, npr. *očetov klobuk* ← *klobuk (od) očeta*), izprislovni vrstni Prid_{v2} (izpeljani iz krajevnega ali časovnega prislova, npr. *sedanje razmere* ← *razmere sedaj*), vrstilni vrstni Prid_{v3} (izpeljani iz količinskega pridevnika oz. glavnega števnik, npr. *tretji nagrajenec*) in količinski pridevniki Prid_{kol} (npr. *trije nagrajenci*). Vsi ti se lahko pojavljajo v vseh pridevniških skladijskih vlogah, kar pomeni odprt prehod med povedkovnike. Izjema so lastnostni pridevniki, ki pomenijo stopnjo. Ti formalno sicer ohranjajo svoje pridevniške lastnosti, pomensko pa so vezani samo na izražanje najvišje razsežnosti lastnosti, ki jo poimenuje samostalniško jedro. Kot taki so pomensko splošni in nezmožni polnopomenske vloge v povedkovem določilu, zato prehod med povedkovnike ni mogoč: *čista laž* → **laž je čista*, *golo dejstvo* → **dejstvo je golo*, *pravi konstrukt* → **konstrukt je pravi*⁴.

Možnost predikacije ji služi tudi kot kriterij za ločevanje posameznih pomenov glagola *imeti* v pretvorbenem razmerju z *biti*. Glagola *imeti* in *biti* imata namreč tesno pretvorbena povezavo. Med njima so možne pretvorbene zveze treh vrst: P_1 , P_2 in P_3 . Pretvorba P_1 poteka preko svojilnega rodilnika in svojilnega pridevnika (*imeti* → *biti od* (R_s) → *biti Prid_{sv}*: *sosed ima avto* → *avto je od soseda* → *avto je sosedov*), P_2 poteka preko prislovnega določila (*imeti* → *biti pri*: *sosed ima avto* → *avto je pri sosedu*), P_3 zaobjema vse ostale, nesvojilne in neprostorske pretvorbe (*imeti brado* → *biti bradat*). Pri pretvorbah prihaja do preurejanja delovalniških vlog. Glede na pomensko razmerje z *biti* Vidovič Muha pomen glagola *imeti* ločuje na tri temeljne skupine: svojilnost, ki je v najširšem smislu pravzaprav samo varianta prostorskega razmerja, lahko celo čista prostorskost, prostorsko nahajanje in pripisovanje lastnosti, stanja ipd. Za izražanje svojilnosti je *imeti* lahko v dveh vlogah: polnopomenski ali pomožniški/pomensko oslavljeni. Polnopomenski *imeti* izraža pravo svojilnost (*sosed ima avto*) in je dvovalenten: Sam_1 imeti_{os} Sam_4 , Sam_4 je predmet⁵. Svojilni pridevniki, ki so nastali po P_1 iz stavka s polnopomenskim *imeti*, se lahko rabijo v vseh skladijskih vlogah in torej brez zadržka prehajajo v povedkovo določilo (*sosedov avto* → *avto je sosedov*). Pomožniški *imeti* je pomensko oslavljen in je enovalenten: Sam_1 Glag_{os} , Glag_{os} → imeti_{os} Sam_4 , Sam_4 je povedkovo določilo. Izraža razmerno (*imeti brata*, *ženo*, *prijatelja*) in sestavinsko ali delno svojilnost (*imeti roke*, *bodice*) ter sestavinskost (*kilometer ima tisoč metrov*). Kadar *imeti* izraža razmerno svojilnost, predikacija svojilnega pridevnika ni mogoča: *sosed ima brata* → **brat je sosedov*. Eden izmed pomembnih kriterijev pomenske oslavljenosti glagola *imeti* je namreč necelovita izpeljava P_1 : svojilni pridevnik, ki je nastal iz

⁴ Povzeto po članku Imenska zveza v slovenščini (kontrastivno z nemščino).

⁵ Legenda: Sam_1 – imenovalniški samostalni, Sam_4 – tožilniški samostalni, Glag_{os} – osebna oblika glagola.

stavka s pomožnikom *imeti*, ne more preiti v povedkovo določilo (*brat ima prijatelja* → *bratov prijatelj* → **prijatelj je bratov*). Pri sestavinski svojilnosti gre za vrstne svojilne pridevnike, ki imajo pomen generičnosti: *jež ima bodice* → *ježeve bodice*. Za prenos teh pridevnikov v povedkovo določilo velja spoznanje o načelni neločljivosti leksikaliziranih besednih zvez, kar imenske zveze z vrstnimi, tudi vrstnimi svojilnimi pridevniki so: *bodica je ježeva* razumemo eliptično. Nasploh velja, da če je v podstavi po pretvorbi P₁ nastalega (načeloma) svojilnega pridevnika pomensko oslabljeni *imeti*, se ta pridevnik ne more pojavljati v povedkovem določilu (2001: 24). *Imeti* izraža tudi umeščenost v prostoru, in sicer pravo (*urednik ima gradivo* → *gradivo je pri uredniku*, Sam₄ je lahko za razliko od Sam₄ pri svojilnosti razvit s svojilnim pridevnikom: *urednik ima moje gradivo*) in razmerno prostorskost (*sosed ima zidarje* → *pri sosedu so zidarji*), skupaj s povedkovim določilom pa zapolnjuje pojem svojilnosti z različnimi lastnostmi, stanji in dejanji, vezanimi na nosilca svojilnosti Sam₁ (*imeti očala, brado, 50 let, vročino, predavanje, štipendijo*). Vidovič Muha ugotavlja, da v pretvorbeno razmerje z glagolom *imeti* ne more vstopiti *biti*, ko je v povedkovem določilu „večina pravih predikativov“ (2001: 25). Ta lastnost ločuje *pri nas je bilo mraz* (povedkovnik) od *pri nas je bil mraz* (samostalni), kajti pretvorbena zveza z *imeti* je mogoča samo v drugem primeru: *pri nas smo imeli mraz*. Z vezljivostnega vidika se ji zdijo zanimivi frazni glagoli, ki jih *biti* tvori s prvotnimi povedkovniki: *biti prav, všeč, mar, po volji*. Pri njih gre za pomen izražanja razmerja do česa, kar je povzročilo njihovo dvovezljivost in sintagmatsko ločljivost od enovezljivega *biti*: *obleka mi je prav, predstava mu je bila všeč, za denar ti ni bilo mar, vse mu je bilo po volji – tukaj sem, Ana je zelo lepa*⁶.

Iz povedanega lahko zaključimo, da ima Vidovič Muha povedkovnik za samostojno besedno vrsto, saj govori o pravih/prvotnih povedkovnikih (*všeč, rad, nujno, oblačno, prav, mar, mraz*), medtem ko gre njen prehod povedkovodoločilno rabljenih samostalnikov in pridevnikov med konverzne povedkovnike kot pri Toporišiču razumeti v smislu prehoda med povedkovniške besede ali povedkovodoločilne rabe, ki ju spremljajo spremembe kategorialnih pomenskih sestavin.

⁶ Povzeto po članku *Imeti in biti v pretvorbeni zvezi (na slovenskem gradivu)*.

3.5 Predikativnost

Kot smo že povedali, izraz povedkovnik pri Toporišiču in Vidovič Muhi zajema tri skupine besed: prave prvotne povedkovnike, ki se rabijo samo kot povedkovo določilo in niso (vsaj s sinhronega vidika) konverznega izvora (*všeč, rad, žal, bot, res, sončno*), prave konverzne povedkovnike, ki se rabijo samo kot povedkovo določilo in so konverznega izvora (*strah, tema, groza, škoda, sram*), ter samostalnike, pridevnike in prislove v povedkovodoločilni vlogi (*biti učitelj/lep*). Konverzijo med prave povedkovnike predvidevamo le za določene samostalnike, raba katerih v povedkovem določilu je povezana z večjimi skladenjskimi spremembami, predvsem reduciranjem osebka na raven smiselnega osebka oz. brezosebkovnostjo. Vsem trem skupinam je skupna vloga povedkovega določila. Povedkovo določilo je nesamostojni ali stranski stavčni člen, ki se rabi ob pomensko nepopolnih glagolih stanja in poteka, in je del povedkove besedne zveze. Na podlagi vezljivosti se glagoli namreč delijo na neprisojevalne (nevezljive) in prisojevalne. Neprisojevalni glagoli v stavku nastopajo brez udeležencev, lahko pa se družijo s prostimi okoliščinami (prislovnimi določili). Nimajo 1. delovalnika, zato jih imenujemo tudi neosebni ali neosebkovi. Kot taki imajo samo 3. osebo ednine srednjega spola, kar sta t. i. neobsamostalniška oseba in spol. Nekateri jeziki imajo ob neprisojevalnih glagolih nepravi osebek v obliki osebnega zaimka za 3. osebo ednine srednjega spola (franc. *il*, angl. *it*, nem. *es*, pri nas se je včasih pod nemškim vplivom uporabljal *ono*). Neprisojevalni glagoli so lahko prvotno neprisojevalni (*deževati, snežiti, pršeti, grmeti, treskati*), prisojevalni, ki se rabijo tudi neprisojevalno (*dež je padal* → *padalo je, naletavati, žvižgati, vleči*), ali glagoli na *se*, ki odpravlja prvotno vezavnost (*mračiti luno* → *luna se mrači* → *mračiti se*). Nekateri izmed teh glagolov imajo opisno varianto z zvezo glagola *biti* ali *postati/postajati* in povedkovnika: *temniti se* ← *postajati temno*, *oblačiti se* ← *postajati oblačno*, *zjasniti se* ← *postati jasno*, *deževati* ← *biti deževno*.

Prisojevalni glagoli imajo vršilca dejanja ali nosilca poteka ali stanja, torej 1. delovalnika. Lahko so neprehodni ali prehodni. Neprehodni nimajo dopolnila, torej nase ne vežejo 2. delovalnika, prehodni ga imajo. Neprehodni prisojevalni glagoli so lahko samozadostni, tj. brez obveznega dopolnila na desni (*spati*), ali pa so sporočilno nesamozadostni in morajo zato imeti obvezno povedkovo določilo (*biti, imeti*). Brez njega praktično ne pomenijo nič predmetnega, konkreten pomen jim pridružuje šele povedkovo določilo, sami izražajo samo slovnične kategorije. Glagole z obveznim povedkovim

določilom imenujemo pomožni ali vezni/vez (kopulativni/kopula). Delijo se na tiste z obveznim nedoločniškim (glagolskim) povedkovim določilom (naklonski, fazni glagoli) in tiste z obveznim imenskim (neglagolskim) povedkovim določilom (*biti, ostati, postati, imeti, imenovati koga za kaj*). Oboji so lahko levovezljivi ali ne (*fant je mlad, fant mora iti : fantu je mar, bilo je tema*), desna vezljivost, ki je neudeleženska, je povedkovodoločilna ali vezavna (*biti pameten, morati biti, imeti se za pametnega, klicati s Tomažem*). Pri pomožnih glagolih z obveznim nedoločniškim določilom stoji nepolnopomenski glagol pred polnopomenskim in izraža slovnične kategorije osebe, števila, naklona in časa, polnopomenski glagol pa je v nedoločniški obliki in ima podobno vlogo kot leksikalni morfem v polnopomenskih besedah. Nedoločnik ob pomožnem glagolu je povedkovnik. Toporišič ločuje 14 vrst nedoločniških pomožnih glagolov (gre predvsem za različne vrste naklonskih glagolov in fazne glagole) in njim ustreznih drugih besednih vrst in zvez, zlasti povedkovnikov (*lahko, moč, treba, biti nujno, biti koristno, biti volja*).

Trdimo, da je o konverznem prehodu med (prave) povedkovnike, ki vodi v nastanek nove, homonimne besede v jeziku, smiselno govoriti le pri nekaterih samostalniki in pridevniki, drugače pa je smiselno govoriti le o njihovi povedkovodoločilni rabi ali prehodu med povedkovniške besede. Z izrazom povedkovniška beseda označujemo besede v povedkovodoločilni vlogi, bodisi prvotni bodisi drugotni. V nadaljevanju si bomo ogledali, ali in kako se samostalniki in pridevniki v povedkovodoločilni rabi razlikujejo od svoje prvotne skladenjske vloge. Gre za lastnosti predikativnega, ki jih lahko označimo s Toporišičevo lastnostjo predikativnosti. V zvezi s to se odpirajo vprašanja sklona, spola, števila, stopnjevanja, določnosti in izgube predmetnega pomena.

Toporišič zvezo osebka in povedka pojmuje kot posebno, četrto podredno povezavo, poleg ujemalne prilastkovne, vezavne in primične (1982a: 20). Osebek in povedek tvorita predikacijsko (ali prisojevalno) sintagmo in sta v predikacijskem (prisojevalnem) razmerju, saj povedek osebku prisoja ali pripisuje dejanje ali stanje. V stavku se povedek ujema z osebkom, kar pomeni, da osebek povedku določa osebo, število, spol in sklon. Oblikoslovno odvisnost povedka od osebka nam v veliki meri razkriva oblika povedkovnega določila. V povedku se rabi za povedkovo določilo isti sklon kot v osebku. Osnovni stavčni vzorec s povedkovim določilom je *x je y*, pri čemer je *x* osebek, *y* pa samostalniško ali pridevniško povedkovo določilo ob pomožnem *biti*. Povedkovo določilo se mora kot del povedka prav tako ujemati z osebkom, ki je praviloma v imenovalniku, zato mora biti imenovalniško tudi povedkovo določilo: *Maja je učiteljica/lepa/*učiteljice/*lepe*. Iz tega sledi, da za

samostalnike in pridevnike, rabljene v povedkovem določilu, sklon ne postane nerelevantna kategorija oz. da ne postanejo nesklonljivi, saj je dejstvo, da se pojavljajo skorajda samo v imenovalniškem sklonu, posledica ujemanja z osebkom. Da je temu res tako, nam dokazujejo primeri, kadar je jedro osebka zaradi pridevniškega količinskega prilastka v rodilniku množine: *pet jih je bilo mrtvih/vojakov (eden je bil mrtev/vojak, dva sta bila mrtva/vojaka, trije so bili mrtvi/vojaki)*, kjer sta pridevnik in samostalnik v povedkovem določilu prav tako v rodilniku. Navidezna izjema so primeri kot *Janez je dobrega srca* in *Janez je, kar je*, a *dobrega srca* in *kar je* imata vrednost imenovalnika, le označevalec imenovalnika v povedku je bil izpuščen: *Janez je človek dobrega srca, Janez je to, kar je*. Drugače je pri konverznem prehodu samostalnikov med prave povedkovnike, ki ga spremlja izguba sklonljivosti oz. sklona kot relevantne kategorije: *mraz -a → mraz, tema -e → tema, groza -e → groza*. Sprevrže se osnovna, tj. edninska imenovalniška oblika samostalnika, zato pravimo, da so konverzni povedkovniki v nevtralizirani imenovalniški obliki. To ne pomeni, da imajo vrednost imenovalnika ali ednine, ampak da so izrazno homonimni z edninsko imenovalniško obliko besed, s konverzijo katerih so nastali. Samo imenovalniško obliko imata tudi opisna deležnika, kar ju ločuje od ostalih deležnikov.

Spol je inherenta lastnost samostalniške besede, ki od pridevniške in pregibne povedkovniške, deloma tudi samostalniške besede zahteva oblikovno istovetnost. Razodeva se nam v prilastkovnem (*prvi korak, jaz sam*) in povedkovnem (*korak je bil storjen/storil*) delu besedne zveze ali stavka. Moški spol je nasproti ženskemu (in srednjemu) slovnično nezaznamovan, zato se v primerih, ko je jasno, za kateri spol gre, samostalniške besede in oblike moškega spola lahko rabijo namesto ženskih, in sicer tako v povedkovni kot prilastkovni rabi (*ta tovarišica je doktor, tovarišica doktor*). Taka raba je stilno zaznamovana. Raba moške oblike samostalnika namesto ženske v primerih kot *Ana je arhitekt* bolj zadeva pragmatiko kot sam slovnični sistem jezika, kajti jezik ima besedotvorna sredstva, s katerimi ujemanje v slovničnem spolu med osebkom in povedkovim določilom postane razvidno že na izrazni ravni: *arhitekt → arhitektka, doktor → doktorica*. Neujemanje v spolu je lahko posledica omejitev besedotvornih možnosti jezika, ki ima obliko samo za enega izmed spolov (*Janez/Ana je dobra duša, dobra duša Janez/Ana, Janez/Ana je kosec, kosec Janez/Ana*). Ti samostalniki lahko označujejo osebe moškega ali ženskega naravnega spola in so z vidika naravnega spola nezaznamovani. Pri tovrstnih samostalnikih ženskega slovničnega spola je zanimivo, da kadar označujejo moške osebe, prilastek mora biti ženskega spola, povedkovo določilo in opisni deležnik pa sta lahko moškega: *ta velika/*velik baraba mi je*

povzročila/povzročil veliko gorja – ta baraba je nepoboljšljiv/nepoboljšljiva. Neujemanje lahko izhaja tudi iz dejstva, da je preneseni pomen besede vezan samo na eno spolsko obliko (*biti zmaj/*zmajevka*). Samostalni *copata* (*njen mož je copata*) ima neujemanje med naravnim in slovničnim spolom vgrajeno v sam pomenski odtenek besede, saj je ženskega slovničnega spola, označuje pa le osebe moškega naravnega spola. V NSS (21) Toporišič pravi, da je v prisojevalni zvezi ujemanje lahko omejeno le na sklon in število (*Andrej je precejšnja nadloga, ga. Novak je doktor*), vendar do enakega neujemanja v spolu prihaja tudi v podrednih samostalniških zvezah z desnim samostalniškim prilastkom (*nadloga Andrej, doktor Novak oz. doktor Novakova*), torej ta pojav ni omejen zgolj na rabo v povedkovem določilu. Vprašanje je, ali gre res za neujemanje. Najbrž gre za maskulative iz oblike ženskega spola in feminine iz oblike moškega spola oz. so ti samostalniki z vidika slovničnega spola lahko moškega ali ženskega spola: *naša doktor Novak, doktor Novak je šla* : *naš doktor Novak, doktor Novak je šel*. Toporišič pravi, da tipa *naša nova doktor* ali *doktor je prišla* v slovenščini nista mogoča (1981a: 90). Ti samostalniki se razlikujejo po tem, ali je neujemanje v spolu možno tako v podredni zvezi s samostalniškim prilastkom kot v povedkovem določilu ali pa le v povedkovem določilu:

Tabela 1: Spolsko (ne)ujemanje v prilastku in povedkovem določilu

<i>učitelj Janez, učiteljica Janeza</i>	<i>Janez je učitelj</i>
<i>doktor Janez, doktor/doktorja Janeza</i>	<i>Janez je doktor</i>
<i>*učiteljica Janez, *učiteljice Janeza</i>	<i>*Janez je učiteljica</i>
<i>*doktorica Janez, *doktorice Janeza</i>	<i>*Janez je doktorica</i>
<i>baraba Janez, barabe Janeza</i>	<i>Janez je baraba</i>
<i>*učitelj Ana, *učiteljica Ane</i>	<i>Ana je učitelj</i>
<i>doktor Ana, doktor Ane</i>	<i>Ana je doktor</i>
<i>učiteljica Ana, učiteljice Ane</i>	<i>Ana je učiteljica</i>
<i>doktorica Ana, doktorice Ane</i>	<i>Ana je doktorica</i>
<i>baraba Ana, barabe Ane</i>	<i>Ana je baraba</i>

Povedkovnik je spolsko in številsko lahko določen s strani osebka ali pa ne: *jaz sem šel/šla/šlo, mi pa nismo šli* : *Janez/Ančka je danes tiho, deževalo je*. Nepregibna oblika povedkovnika je (neobsamostalniškega) srednjega spola ednine (*rosilo je, grozno je bilo*), in to v glavnem v brezosebkovnih strukturah, ali pa je t. i. ničtega pregibanja (*všeč, lahko, tiho*). Pri konverznih izsamostalniških povedkovnikih sta kategoriji spola in števila nerelevantni. Če pri spolu lahko prihaja do neujemanja med osebkom in povedkovim določilom, pri številu tovrstnega neujemanja ni: *Ana je učiteljica/*učiteljici/*učiteljice, vidve sta *učiteljica/*

*učiteljici/*učiteljice, ta dekleta so *učiteljica/*učiteljici/učiteljice – Ana je lepa/*lepi/*lepe, vidve sta *lepa/lepi/*lepe, te ženske so *lepa/*lepi/lepe. Poznamo pa drugačno številsko neujemanje: če je samostalnik v povedkovem določilu v množini ali dvojini, osebek nima vpliva na obliko povedka: to mesto so Brežice, ta par sta Rodinova ljubimca. To velja tudi, če je osebek stavčni: kar je bilo včasih lepo in prav, so danes samo sentimentalnosti.*

Samostalniki za razliko od pridevnikov in prislovov niso družljivi z lastnostnimi prislovi (**zelo dan je danes : zelo lep dan je danes, zelo lepo sem se imel danes*). Tisti samostalniki, ki konveržno preidejo med prave povedkovnike, to družljivost pridobijo (**zelo strah je votel, okrog ga pa nič ni : bilo me je zelo strah*), kar pa velja za povedkovodoločilno rabljene samostalnike nasploh. Pomen samostalnika v povedkovem določilu se omeji na lastnost ali dejavnost, človek kot vršilec ali nosilec je v tej vlogi brisan. Za samostalnike v povedkovodoločilni rabi je namreč značilna izguba predmetnega pomena, kar še posebej velja za samostalnike, za katere je povedkovodoločilna raba značilna. Ena skupina teh so samostalniki, ki označujejo osebo glede na poklic, naziv ali dejavnost. V povedkovem določilu ne pomenijo več osebe z določenim poklicem ali nazivom, ampak določen poklic ali naziv sam, in skupaj z vezjo opredeljujejo osebo, izraženo v osebkku, glede na dejavnost. Skupaj z vezjo imajo lahko tudi glagolski pomen in pomenijo opravljanje nekega poklica ali dejavnosti (*že nekaj časa ni več učitelj 'ne učiteljuje'*). Odmik od predmetnega pomena je še bolj viden pri izglagolskih samostalnikih, ki pomenijo delujoče osebe. Ti so praviloma zamenljivi z ustreznimi glagoli (*biti zagovornik ↔ zagovarjati, biti povzročitelj ↔ povzročiti*). Druga skupina so samostalniki, ki pomenijo osebo ali stvar z določenimi lastnostmi ali v določenem stanju. Tudi ti ne pomenijo več osebe ali stvari, temveč lastnost ali stanje, ki se jima pripisuje, oseba ali stvar pa je izražena v osebkku (*on je lenuh 'len'*). Tovrstni samostalniki so večinoma zamenljivi z ustreznimi pridevniki (*on je zelo gospod 'gosposki'*). V primerih kot *zadnji zločin je največja grozota* in *greh bi bil, če bi ne šli ob lepem vremenu na sprehod* samostalniki vrednotijo, kar je izraženo v osebkku. Samostalniki v povedkovodoločilni rabi lahko izražajo naklonskost, in sicer potrditev (*resnica/dejstvo je, da se tako ne pride daleč 'res je, da se tako ne pride daleč/tako se res ne pride daleč'*) ali pa nujnost oz. možnost (*tvoja dolžnost je, da mu pomagaš 'moraš mu pomagati', tvoja pravica je, da si čas po svoje razporediš 'čas si lahko razporediš po svoje'*). Toporišič za zveze tipa *preveč formalist* in *deloma romantik* 'preveč formalističen, deloma romantičen', torej zveze prislova mere ob (izvornem) samostalniku, v *SS 1976* pravi, da so samostalniki v teh primerih nekakšni pridevniki, v *SS 1984*, da so sprevrženi povedkovniki, in v *SS 2004*, da so sprevrženi

povedkovni (samostalniki). Samostalniki v identifikacijskih stavkih tipa *to je drevo* in uvrščevalnih stavkih tipa *češnja je drevo* družljivosti z mernimi prislovi ne pridobijo (**to je zelo drevo*, **češnja je zelo drevo*), saj v njih ohranijo samostalniško značilnost poimenovanja in nespremenjen predmetni pomen. Povedkovniki nasploh so družljivi z mernimi prislovi (*grozno rad*, *zelo všeč*, *precej mraz*, *nadvse treba*, *zelo dobro*), saj lahko izražajo različno stopnjo razsežnosti ali intenzivnosti česa.

Posebnost pridevnikov v povedkovem določilu je, da povedkovna raba pridevnikov v določni obliki ni mogoča oz. da so pridevniki, ki v prilastkovni rabi ločujejo določno in nedoločno obliko, v povedkovem določilu omejeni le na nedoločno obliko, saj pridevniki v povedkovni rabi določenemu samostalniku prisojajo lastnost, ki na samostalnik ni vezana pomensko: *težek tovor* → *tovor je težek* : *težki delavec* → **delavec je težki*, *umrli sosed* → **sosed je umrli*, *mlad/mladi kmet* → *ta kmet je mlad*. To se ujema z ugotovitvijo Vidovič Muhe, da se pravi vrstni (Prid_{v1}) in vrstni svojilni pridevniki (Prid_{sv(v)}) ne morejo rabiti v povedkovem določilu (brez samostalniškega jedra), lastnostni (Prid_l), svojilni (Prid_{sv}), izprislovni vrstni (Prid_{v2}), vrstilni vrstni (Prid_{v3}), količinski (Prid_{kol}) in snovni (Prid_{sn}) pa se lahko, kar je povezano s stopnjo pomenske odvisnosti med samostalnikom in pridevnikom. Strukture kot *ta stroj je pralni* so eliptične: *ta stroj je pralni (stroj)*. Podobno Ivanka Kozlevčar ugotavlja, da je za vrstne pridevnike značilna prilastkovna, za kakovostne pa povedkovna raba. Povedkovna raba je značilna tudi za pridevnike stanja, ki so skupaj z vezjo zamenljivi s polnopomenskimi glagoli (*je jezen* ↔ *se jezi*, *je vesela* ↔ *se veseli*, *je hud* ↔ *se huduje*). Pridevniki stanja lahko razvijejo nov pomen, ki ne izraža več stanja, ampak odnos ali razmerje. V takem pomenu prvotno nastopajo v povedkovni rabi (pridevnik skupaj z dopolnili/določili je možno prenesti v prilastkovno rabo, vendar se v tem primeru čuti kot okrajšan stavek: *oče je bolan na srcu* ↔ *na srcu bolni oče* 'oče, ki je bolan na srcu') in so po vezavi podobni glagolu, saj imajo predmetno dopolnilo (*že dolgo so jezni na nas*, *vesela je lepega uspeha*). Tudi odnosi so večinoma izrazljivi z ustreznimi glagoli (*že dolgo se jezi na nas*, *veseli se lepega uspeha*). Samo povedkovna raba je značilna tudi za pridevnike z naklonskim pomenom (*vsi smo dolžni skrbeti za red* 'moramo skrbeti za red'). Od pridevnika v povedkovem določilu se zahteva popolno ujemanje z osebkom: v sklonu (*Ana je lepa/mnogo ljudi je lepih*), številu (*Ana je lepa*, *Ani sta lepi*, *Ane so lepe*) in najpomembneje v spolu (*Ana je *lep/lepa/*lepo*, *Janez je lep/*lepa/*lepo*, *drevo je *lep/*lepa/lepo*). Spolsko neujemanje med osebkom in pridevnikom v povedkovem določilu, za razliko od samostalnika, ni mogoče.

3.6 Povedkovnik pri Andreji Žele

Medtem ko Toporišičeva besednovrstna teorija predpostavlja besednovrstni status povedkovnika, nekateri jezikoslovci povedkovniku kot besedni vrsti nasprotujejo. Tako je stališče Andreje Žele, ki ga bomo predstavili v nadaljevanju.

Žele povedkovnik opredeljuje kot zgolj pomenskoskladenjsko kategorijo, saj je samo pomensko-zgradbena sestavina povedka s stalno in edino vlogo v povedku, katere nosilna lastnost je povedkovniškost, oz. kot kategorijo povedkove rabe oz. kot povedkovo kategorijo stanja/lastnosti in ga enači s povedkovniškostjo oz. kategorijo predikativnosti. Ta slovnična kategorija je v zloženem povedku ubesedena kot nujna pomenonosna kategorialna pomenska sestavina in skladenjska kategorija ob pomožnih oz. pomensko izpraznjenih glagolih (izrazno gre za zveze pomožnik + povedkovnik = povedek). Povedkovniki so pomenski determinatorji povedkov, ki jih pomensko določajo/usmerjajo. Determinator je splošno opredeljen kot pomenskoskladenjska določujoča/usmerjajoča kategorija med vezjo in neudeleženskim nevezljivim dopolnilom. Najpomembnejše je torej položajsko merilo: pri povedkovniku se kategorija pomenskega določanja prekriva s kategorijo predikativnosti in hkrati s kategorijo stanja. Tudi ruska slovnica danes predikativnost opredeljuje kot zgolj skladenjsko kategorijo, češka slovnica pa sicer uporablja samostojno poimenovanje predikativ, vendar ga znotraj povedja oz. povedka opredeljuje samo kot kategorijo stanja (2009: 66). Slovnične in pomenske kategorije, ki opredeljujejo povedkovniškost, so nesklonskost, tj. neujemalnost in netipična prilastkovna raba, naklonskost in skladenjska pomenskost, tj. drugotni, oslavljeni ali široki pomeni, predvsem pridevnikov. S pomensko-izraznega vidika je povedkovnik pomenskoskladenjska kategorija oz. kategorialni sem(em), ki dopolnjuje glagole v povedku, in hkrati strukturnoskladenjska kategorija, izrazno opredeljena kot zgradbeni označevalnik.

Obstoj povedkovnika kot samostojne stavčnočlenske kategorije omogočajo brisanje/izguba (spola in sklona pri samostalniku in pridevniku, časa in naklona pri glagolu) ali pridobivanje določenih kategorij (stopnjevanje) in izoblikovanje nove kombinacije pomensko-slovničnih kategorij pri besedah v (prvotni) povedkovodoločilni vlogi. S pomenskega vidika prihaja do t. i. leksikalne osamosvojitve. Ta se kaže npr. pri pomenski širitvi leksemov, ko povedkovniška raba uvaja nove pomene: *čist fant* : *fant je čist* (1. 'neumazan', 2. 'moralno neoporečen', 3. 'nedrogiran').

Žele povedkovnike deli na prvotne ali prave in drugotne ali konverzne. Obojim je skupna skladenjska vloga povedkovega določila, ki je pri prvotnih prvotna in zato tudi prevladujoča, pri drugotnih pa drugotna. Za prvotno povedkovodoločilno vlogo samostalnikov in pridevnikov je ključno, da v svoji pomenskosti ohranjajo prevladujočo naklonskost, stanjskost in/ali največkrat tudi vezljivost. Skupna lastnost povedkovnikov je tudi, da pomenijo stanje ali lastnost, pri čemer povedkovodoločilna raba določeni osebi ali stvari lastnost ali stanje samo prisoja (gre za neimanentno/nenotranjo stanjsko lastnost s pretvorbena možnostjo v glagolskem dejanju), tisti, ki so nosilci vezljivosti, pa izražajo razmerja oz. odnose. Od tipičnih inherentnih glagolskih kategorij je poleg vezljivosti ohranjen tudi naklon. Povedkovniki ne določajo oz. opredeljujejo drugih besednih vrst in ne pojasnjujejo njihovih lastnosti, kot to delajo pridevniki in prislovi. Čeprav imajo nekatere značilnosti prislovov (nepregibnost z izjemo stopnjevanja povedkovniških prislovov, povedkovniški pridevniki pa se lahko pregibajo še po spolu in številu), ne morejo pojasnjevati pomensko samostojnih glagolov in pridevnikov, saj kategorij od jedrne besede ne prevzemajo, ampak si jih s pomožnikom porazdelijo.

Žele ugotavlja, da so v slovenistični strokovni literaturi pomisleki glede besednovrstnosti povedkovnika posredno izraženi z opredelitvami kot zelo obsežna in pomensko heterogena besedna vrsta in stranski stavčni člen. Besednovrstni status povedkovnika naj bi bil osnovan le na stalnosti/tipičnosti skladenjske vloge (gre torej za samo skladenjskofunkcijsko opredelitev), kar je za opredelitev nove besedne vrste premalo, saj bi to vodilo v relativizacijo meril besednih vrst – merilo besednovrstnosti je namreč merilo soodvisnosti pomenskega, oblikoslovnega in skladenjskega merila. Ravno stalnost skladenjske vloge omogoča oz. zagotavlja odprto rabo drugih besednih vrst. Priložnostna pomenskoskladenjska raba pa ne more biti besednovrstno opredeljevalna, zato povedkovniki, za katere je povedkovniška raba odločilna, ostajajo na stavčni oz. stavčnočlenski ravni s poimenovalnimi različicami povedkovo dopolnilo – povedkov dopolnilnik – povedkovnik (v češkem jezikoslovju: obvezni določevalni dopolnilnik). Posredno zanikanje besednovrstnosti povedkovnika vidi Žele v vztrajanju, da med povedkovnike sodita tudi opisna deležnika in nedoločnik. Besednovrstnost po njenem spodbija tudi neobveznost vključenosti katerekoli izmed slovničnih kategorij, ki so sicer tipične za posamezne besedne vrste, oz. (pomensko-oblikovna) nestalnost kategorialnih lastnosti v predikativni vlogi. Glede na svoja oblikoslovno-skladenjska merila je povedkovnik namreč nezaznamovan nasproti samostojnim stavčnočlenskimi besednim vrstam, kot so pridevnik, prislov in samostalnik. Zgolj

funkcijskost povedkovnika posredno potrjuje dejstvo, da so pomenskoskladenjske zmožnosti povedkovnika (stanjskost, dejanjskost ali lastnost) vezane na povedkovo vlogo. Ob vsem tem se zastavlja vprašanje, kako je v tej teoriji z besedami, ki se rabijo samo kot povedkovniki in zaradi zgolj funkcijske opredelitve povedkovnika ostajajo besednovrstno neopredeljene. Žele jih obravnava kot majhno množico razvojno zelo heterogenih (navadno besednovrstno neopredeljenih) besed oz. besednih krnov s prvotno povedkovniško pomenskoskladenjsko vlogo: *všeč* kot krn iz *všečen*, *mar* iz *maren*, *žal* iz *žaliti*, *mraz* iz *mraziti*, *treba* namesto *potrebovati*, *škoda* namesto *škoditi*, *dolgčas* namesto *dolgočasno*, *prav* iz *pravilno*, in pravi, da se da *všeč*, *mar*, *žal*, *mraz*, *tema*, *škoda* in *dolgčas* (vsaj razvojno) slovarsko besednovrstno opredeliti kot samostalnike, *žal* tudi kot pridevnik, *tiho*, *prav* in *lahko* kot prislove, *lahko* in *treba* tudi kot členke (2009: 64).

V članku O povedkovniku oziroma povedkovniškosti (2009) z vidika razločevanja besednih vrst v povedkovniški vlogi Žele razlikuje med: a) povedkovniškimi pridevniki (pregibanje po spolu in številu ter stopnjevanje), ki so a₁) vezljivi izglagolski (*deležen*, *potreben*, *dolžen*, prostomorfemski: *nor na*, *blazen od*, *ponosen na*), in a₂) nevezljivi neizglagolski (*domač*, *ljudski*, nepregibni: *ad acta*, *fair*, *fuč*, *okej*), b) povedkovniškimi prislovi z možnostjo stopnjevanja (*bot*, *dolgčas*, *larifari*, *kvit*, *mar*, naklonski: *gotovo*, *mogoče*, *možno*, *potrebno*), c) povedkovniškimi samostalniki (z možno pregibnostjo v številu), ki so c₁) izglagolski (*navada*, *sram*, *škandal*, *škoda*, *utopija*, *zakon*, prostomorfemski: *reklama za*, z nedoločnikom: *užitek*, *veselje*), c₂) neizglagolski (vezljivi: *kos*, *last*, nevezljivi: *fakt*, *basta/konec*, *luksuz*), in č) samo povedkovniki (*všeč*, *prav*, *dolgčas/predolgčas*, *mar*, *mraz*, *okej*, *sram*, *škoda*, *tema*); povedkovniki so še stavčnočlensko rabljeni izglagolski medmeti (npr. *to bo (pre)joj*), sklopi tipa *boglonaj*, *bogpomagaj*, *bogve*, za katere je povedkovodoločilna vloga tipična in so zaradi svoje tvorjenosti tudi sicer besednovrstno nejasni, ter naklonski izrazi tipa *rad -a -o* in *lahko*, ki imajo kot glagolski modifikatorji v povedku več pomenskoskladenjskih možnosti (*biti lahko* : *lahko delati*, *biti rad doma* : *rad delati* : *imeti rad*, *biti treba* : *treba delati*). V člankih pred tem pa z istega vidika govori o pridevniških, prislovnih in samostalniških povedkovnikih, pri čemer se prilastki pridevniški, prislovni in samostalniški nanašajo na to, katere slovnične (oblikoslovne) kategorije posameznih besednih vrst povedkovniki ohranjajo. Glede na to delitev naj bi se ponujala primerjava z zaimki in števnikami kot besednima podvrstama – tudi povedkovnik bi lahko imeli za nekakšno besedno podvrsto. Pri samem poimenovanju je prišlo do premika izraza povedkovnik iz jedra v prilastek termina, pri čemer poznejša poimenovanja (pridevniški

povedkovnik → povedkovniški pridevnik) poudarjajo zgolj funkcijskost izraza povedkovnik oz. povedkovniški in dejstvo, da gre za pridevnike, samostalnike oz. prislove v povedkovniški rabi. Primerjava njenih zgodnejših člankov na to temo s poznejšimi razkriva tudi, da čeprav danes besednovrstnost povedkovnika zavrača, je bila sprva mnenja, da prvotna povedkovodoločilna vloga omogoča povedkovnik kot besednovrstno določitev (2000: 60).

3.7 Povedkovnik pri Bredi Pogorelec

Tudi Breda Pogorelec besednovrstnost povedkovnika izrecno zavrača, kar lahko razberemo iz njenega *Povzetka slovenske skladnje*, v katerem obravnava stavčne vzorce⁷. Po 1. delitvi se stavki glede na merilo (ne)osebnosti, tj. prisotnosti osebka, delijo na (1) dvodelne ($N_1 - VF_{pers}$) in (2) enodelne ($VF_{non\ pers}$). Oboji se po 2. delitvi glede na to, ali je glagol v povedku polnopomenski ali pomožni/splošnega pomena (vez ali kopula), delijo na kopulativne in nekopulativne. Tako dobimo 4 stavčne vzorce: (1) $N_1 - VF_{pers\ non\ cop}$ (dvodelni nekopulativni: *otrok spi*), (2) $N_1 - VF_{pers\ cop} + N/ADJ/ADV$ (dvodelni kopulativni: *otrok je zaspan*), (3) $VF_{non\ pers\ non\ cop}$ (enodelni nekopulativni: *dežuje*) in (4) $VF_{non\ pers\ cop} + ADV/ADJ$ (enodelni kopulativni: *dolgčas mi je*). Že iz teh stavčnih vzorcev je moč razbrati njeno pojmovanje povedkovnika, saj kot dopolnilo kopulativnega glagola predvideva le samostalnik, pridevnik in prislov. Po 3. delitvi se nekopulativni stavki glede na to, ali je osebni (tj. osebkov) vršilec dejanja izražen ali ne (ali ga sploh ni), delijo na agentne in deagentne: (1) $N_1 - VF_{pers\ non\ cop\ ag}$ (agentni, vedno dvodelni), (2) $N_1 - VF_{pers\ non\ cop\ deag}$ (dvodelni deagentni: *hiša se je gradila/je bila zgrajena*) in (3) $VF_{non\ pers\ non\ cop\ deag}$ (enodelni deagentni: *o zakonu se je sklepalo/je bilo sklenjeno v parlamentu*). Deagentni in agentni stavek sta v pretvorbenem razmerju.

Predikacijo Pogorelec definira kot naklonsko in časovno določen izraz odnosa med sporočeno lastnostjo, izraženo s pridevnikom in glagolom, ki pomeni lastnost dejanja, stanja (*je rdeča*), in nosilcem (vršilecem, povzročiteljem) lastnosti dejanja, stanja (*obleka*) (4). Kategorija predikacije je osnovna prvina stavka, časovno-modalna uvrstitev je stavkotvorno dejanje. Oblikovni (formalni) izraz predikacije so osebne (ali določne) glagolske oblike (VF),

⁷ Legenda stavčnih vzorcev: N_1 – samostalnik v imenovalniku, N_3 – samostalnik v dajalniku, VF – določna glagolska oblika, pers/non pers – (ne)osebnostni, cop/non cop – (ne)kopulativni, ag/deag – (de)agentni, N – samostalnik, ADJ – pridevnik, ADV – prislov, PRED – predikativ, mod – modalni, INF – nedoločnik.

ki edine morejo kategorialno izražati čas in naklon. Povedek je lahko podrejen osebku ali ne. Kadar povedek stavka je podrejen osebku, je izraženemu nosilcu predikacijskih kategorij pripisana lastnost s členom, ki nastopa kot gramatični povedek. Povedek je lahko glagolski (*otrok spi*) ali glagolsko-imenski (*obrazi so nasmejani*), izraža pa predikacijski kategoriji časa in naklona ter subordinacijske (ali determinacijske) kategorije osebe, števila, spola in sklona. Kadar povedek stavka ni podrejen osebku, posredno ali neposredno pripisovanje lastnosti ne poteka preko N_1 , saj je nosilec pripisanih lastnosti govorcu neznan ali pa ga noče imenovati. Lastnost, ki jo izražamo s predikativom, tvori glavni (enotni) stavčni člen. Tudi povedek, ki ni podrejen osebku, izraža predikacijski kategoriji časa in naklona. Lahko je glagolski (*dežuje*) ali glagolsko-imenski (*bilo je mraz*). Glagolsko-imenski je v kopulativnih stavkih in je sestavljen iz dveh jeder: polnopomenskega (povedkovega) določila, ki je nosilec predmetnega pomena, in vezi ali kopule, ki nima lastnega polnega pomena glagolskega dejanja ali stanja, ampak je le izraz predikacijskih kategorij.

Za nas najbolj zanimiva je njena obravnava stavkov z imensko-glagolskim povedkom. Dvodelni stavki z imensko-glagolskim povedkom imajo stavčni vzorec $N_1 - VF_{\text{pers cop}} + N/\text{ADJ}/\text{ADV}$. Pogorelec ločuje med samostalnikom in samostalniškim predikativom v povedkovem določilu (*biti čevljar : biti reva*), enako tudi med pridevnikom in pridevniškim predikativom (*biti lep : biti všeč*) ter prislovom (*vse je dober kup*) in prislovnim predikativom. Zanj so namreč predikativi „podskupina samostalnikov, pridevnikov (navadno s končnico -o), adverbov, ki se pojavljajo samo (ali pretežno) v povedku kot povedkovo določilo (ali dopolnilnik)“ (6). Izrecno poudarja, da samostojne besedne vrste ne tvorijo. Kopulativne enodelne stavke tako zapiše s stavčnim vzorcem $VF_{\text{non pers cop}} + \text{Pred. } (+N_3)$. Pred. označuje predikativ, ki je imenski del povedka. Zanj pravi, da ga je v opisu slovenskega jezika treba razumeti stavčnočlensko, predikativ je torej tisto, kar je v povedkovem določilu. Tako so v predikativu (povedkovem določilu) enodelnih stavkov lahko pridevniki (*bilo je deževno, blatno, sončno, hladno, lépo*), prislovi (*zunaj je hladnó, lepó*) ter členki, druge prislovno rabljene zveze in nekateri samostalniki (*žal mi je bilo, bilo je mraz, bilo je škoda*). Zanimivo je, da Pogorelec loči med *bilo je lépo* in *bilo je lepó*. Ob primeru *bilo bi škoda*, ki ima tudi varianto *bila bi škoda*, opozarja, da v stavkih kot *tema je bila* in *mrak je bil* prihaja do nasprotja med formalno analizo, ki uvršča samostalnik v N_1 med osebke, še posebej zaradi formalnega prehoda v roditelj ob zanikanem *biti* (*ni bilo teme*), in pomensko analizo, saj glagol ne pomeni eksistenčnega *biti*. Ti stavki so še vedno enodelni, kar kaže možna pretvorba *tema je bila* → *temno je bilo*. Kadar je v predikativu modalni izraz (pridevniški

prislov, členek), ima nedoločniško dopolnilo: VF_{non pers cop} + PRED_{mod} + INF (*kar naprej se je treba učiti, možno/mogoče je potovati z vlakom, lahko je govoriti*). Podobna zveza z nedoločnikom je pri nekaterih drugih izrazih, ki so blizu naklonskim: VF_{non pers cop} + N (pred.) + inf. (*čas je diplomirati* → *čas je za diplomo, ukaz je poslušati* → *ukaz je, naj se posluša* → *ukazano je poslušati*). Pri nekaterih glagolih čutnega dožemanja se naklonski predikativ izpušča: *videti je bilo gore* ← *mogoče je bilo videti gore*.

Slovensko jezikoslovje tradicionalno razlikuje le med povedkovim določilom in povedkovim prilastkom (npr. Toporišičeve slovnice), Pogorelec pa prevzema teorijo češkega jezikoslovja, ki razlikuje med povedkovim določilom, določevalnim dopolnilnikom in dopolnjevalnim dopolnilnikom, in tako sama razlikuje med povedkovim določilom, povedkovim prilastkom in dopolnilnikom. Dopolnilnik določa samostalnik preko polnopomenskega glagola v povedku in je neobvezen. V najširšem smislu izraža stanje ali razpoloženje oseba ali predmeta. Od prislovnega določila se pridevniški dopolnilnik loči po ujemanju s skladenjskim samostalnikom v stavku (*reka teče motna/potok teče moten : reka/potok teče motno*), pri vseh ostalih tipih je ujemanje razvidno šele na podlagi analitičnega postopka pretvorbe (skladniški stavek, osnovni stavek). Povedkovo določilo in povedkov prilastek pa določata nepolnopomenski glagol v povedku in sta obvezna, pri čemer je povedkovo določilo vezano na glagol *biti*, povedkov prilastek pa na ostale nepolnopomenske glagole (*postati, zdeti se, videti je, imenovati za, izvoliti za, imeti, čutiti se, kazati se/prijaviti se kot*). Kar je pri Toporišiču povedkov prilastek, je torej pri Pogorelec dopolnilnik, in kar je pri Toporišiču povedkovo določilo, je pri njej zaradi izločitve glagola *biti* od ostalih nepolnopomenskih glagolov povedkovo določilo ali povedkov prilastek. Tudi v tej delitvi povedkovniki opravljajo vlogo povedkovega določila, deloma povedkovega prilastka.

Če povzamemo, tako zagovornikom kot nasprotnikom besedno(pod)vrstnega statusa povedkovnika je skupno pojmovanje predmetnopomenskega dela povedka, kadar je v njem nepolnopomenski *biti*, ki je nosilec zgolj slovničnih predikacijskih kategorij, kot posebne kategorije. Pri vseh se izraz povedkovnik uporablja za označevanje povedkovodoločilno rabljenih besed (v smislu povedkovniške besede). Toporišič in Vidovič Muha v tem oziru govorita o prehodu samostalnikov, pridevnikov in prislovov med konverzne povedkovnike, za katerega trdimo, da ga je treba razumeti v smislu povedkovodoločilne rabe oz. prehoda med povedkovniške besede (povedkovniško rabljeni samostalniki, pridevniki, prislovi), ki ga spremljajo spremembe kategorialnih pomenskih sestavin in leksikalna osamosvojitve. Le pri

Toporišiču in Vidovič Muhi je povedkovnik tudi besedna podvrsta, v katero sodijo tiste besede, ki se rabijo samo v povedkovem določilu oz. za katere je povedkovodoločilna raba prvotna oz. vsaj prevladujoča (pravi povedkovniki ali samo povedkovniki), pri čemer je treba poudariti, da so pravi povedkovniki lahko tudi konverznega izvora. Žele in Pogorelec pa te besede besednovrstno pojmujeta kot samostalnike, pridevnike, prislove itd., pri njihju povedkovnik tako ostaja na stavčnočlenski oz. pomenskoskladenjski ravni in ne prerašča v besedno (pod)vrsto.

4. Slovarska obravnava povedkovnika

4.1 Povedkovnik v *Slovenskem pravopisu 2001*

Toporišičeva teorija povedkovnika je bila v prakso prenesena s *Slovenskim pravopisom 2001*. V njem sta uporabljeni (slovnični) oznaki povdk. (povedkovnik) in povdk. zv. (povedkovniška zveza). Po Žele oznake povdk. ne smemo razumeti besednovrstno, saj naj bi jo vsi izpisani primeri besed s to oznako z različnih vidikov potrjevali kot pomenskoskladenjsko kategorijo. Kot slednjo in hkrati posledično kot zgolj oznako za drugotno skladenjsko oz. povedkovniško vlogo naj bi jo potrjevala skupni naslov Prislovi, povedkovniki in zveze z njimi v Pravilih ter definicija povedkovnika v Slovarčku izrazja, po kateri je povedkovnik besedna vrsta, katere (edina ali posebna) skladenjska vloga je povedkovo določilo, npr. *všeč*, *rad -a -o*, *lepó*, *mraz*, kot povedkovnik sta pojmovana tudi opisni deležnik in nedoločnik (*odšel*, *oditi*), posredno pa naj bi jo nakazovala tudi potenčna številka ob geselski besedi, ki v primerih povedkovnika navadno opozarja na drugotno uporabo določenega leksema (Žele 2004: 35–36). Kljub temu sam zavzemam stališče, da gre oznako povdk. razumeti kot besednovrstno opredeljevalno, kar utemeljujem z naslednjimi argumenti: (1) po definiciji v Slovarčku izrazja je povedkovnik eksplicitno opredeljen kot besedna vrsta, (2) povedkovniška gesla nimajo drugih besednovrstno opredeljevalnih oznak, (3) povedkovniki so v slovarskem delu *SP01* dosledno samostojna gesla/iztočnice, ne pa podgesla/podiztočnice. V vzorcih iz slovarskega dela, predstavljenih v *Načrtu*, povedkovniki niso bili iztočnice (prav tako ne prislovi) in niso imeli besednovrstne oznake. V teoretičnih podstavah slovarja, predstavljenih v *SR* leta 1994, se je za povedkovnike predvideval status samostojne iztočnice, vendar ne za izmedmetne, izprislovne in izsamostalniške konverzne povedkovnike, ki naj bi bili samo podiztočnice pri ustreznih medmetih, prislovi in samostalnikih (*smuk*, *temno*, *sram*). V samem *SP01* pa je bil uresničen drugačen koncept: povedkovniki, tudi izmedmetni, izprislovni in izsamostalniški, so vedno navedeni kot iztočnice.

Posamezne besedne vrste so v slovarskem delu *SP01* zaznamovane z besednovrstno opredeljevalnimi slovničnimi oznakami, in sicer eksplicitno ali implicitno: eksplicitno z neposrednim poimenovanjem besedne vrste, implicitno pa s kategorialnimi lastnostmi. Implicitno so označene samostalniške besede, ki so opredeljene glede na spol (m ž s) in

podspola živost in človeškost (le tiste, pri katerih sta ti dve kategoriji relevantni in imajo oznako +živo in +človeško), samostalniki so opredeljeni tudi glede na števnost (posebej je označena samo neštevnost: skup., snov., pojml.), osebni zaimki glede na osebo, in glagoli, ki so opredeljeni glede na vid (dov., nedov., dvovid.). Ostale besedne (pod)vrste so opredeljene z eksplicitnimi besednovrstnimi oznakami, ki imajo večinoma natančnejšo vrstno, razredno ali tipsko določitev: števl. za števnike, zaim. za samostalniške, pridevniške in prislovne zaimke, prisl. za prislove, vez. za veznike, predl. za predloge, člen. za členke, medm. za medmete in povdk. za povedkovnike. Pridevniki so brez slovnične oznake, navedene imajo le oblike za vse tri spole, s čimer je nakazana njihova kategorialna lastnost trospolskost. Pri prislovih je stopnjevanje navedeno v zaglavju, pri predlogih je naveden sklon, s katerim se vežejo, 1. oseba ednine sedanjika nakazuje levovezljivi (troosebni), 3. oseba pa nelevovezljivi (tretjeosebni) glagol.

Povedkovniki so v *SP01* torej pojmovani kot besedna vrsta in so besednovrstno opredeljeni z oznako povdk. Kategorijo osebe oz. levo (ne)vezljivost imajo nakazano z obliko pomožnika: *všeč sem mu* (troosebni, levovezljivi) : *slabo mi je* (enoosebni, nelevovezljivi). Pri desnovozljivih povedkovnikih je vezljivost vedno izpisana z ustrezno sklonsko obliko zaimka *kdo/kaj* oz. s predložnim prostim morfemom. Pregibni povedkovniki imajo navedeni obliki za ženski in srednji spol in primerniško stopnjo, če se stopnjujejo (*rad -a -o; rajši -a -e tudi raje*). Vsi so ponazorjeni s ponazarjalnim gradivom (Toporišič 1994: 458–467). Poleg povedkovnikov slovar navaja tudi povedkovniške zveze, ki so besednozvezni ustrezniki povedkovnika. Z oznako povdk. je označenih 458 gesel, z oznako povdk. zv. 9. Navedena so tudi za povedkovnik tipična priponska obrazila: povedkovniški priponski obrazili *-ó* (*hudó, lahkó, lepó*) in *-o* (*grozno, prijetno, strašno*) ter oblikotvorno priponsko obrazilo povedkovnika *-ši* (*rajši*). Slovnično kvalifikatorsko pojasnilo povedkovniški označuje povedkovodoločilno rabljene predloge *čez, iz, k, na, po, pod, pri, proti, skozi, v* in *za*. Prevladujejo zveze veznega *biti* in predložne zveze: *biti čez les* 'čudaški', *biti iz mode, biti iz forme, biti k pridu* 'uporaben, koristen', *biti na dobrem glasu* 'sloveti', *ni mu bila po duši* 'ni mu bila všeč', *biti čisto po očetu* 'tak kot oče', *biti pod zaprisego, biti pod paro* 'pijan', *biti pri pameti, biti v stiski, biti v redu* 'dobro, prav', *biti si v sorodu*, pri čemer ima predložna zveza pomen lastnosti ali stanja in je pogosto pomensko zamenljiva s pridevnikom (*čez les ↔ čudaški*) ali polnopolnomenkim glagolom (*biti na dobrem glasu ↔ sloveti*). To velja tudi za zveze z drugimi nepolnopolnomenkimi glagoli: *zrasti komu čez glavo* 'nehati biti ubogljiv, obvladljiv', *dati otroka čez koleno* 'natepsti', *imeti koga čez noč* 'prenočiti', *dati iz rok* 'izročiti',

imeti na skrbi 'skrbeti', imeti na sumu 'sumiti', z njim gre proti koncu 'umira', to ne bo šlo skozi 'ne bo uspelo, se ne bo posrečilo', zdeti se za malo 'zamalo', spremeniti se v žabo, pomlad prehaja v poletje, pustiti pri miru, vzeti pod svoje varstvo. V nekaterih izmed teh primerov lahko govorimo o razmerju skladijska podstava tvorjenke – tvorjenka: dati iz rok → izročiti.

V nadaljevanju sledi tipologija besed, ki so v *SP01* označene z oznakama povdk. in povdk. zv. Posamezni tipi temeljijo predvsem na strukturno-skladijskih, pa tudi pomenskih in oblikoslovnih kriterijih. Hiter pregled pokaže, da gre za izredno heterogeno skupino besed najrazličnejšega izvora, a ravno ta tipologija hoče nakazati, da je v ozadju uporabe oznake povdk. (in povdk. zv.) vendarle neka sistemska logika.

4.1.1 Tip I: povedkovniki z izpuščeno vezjo

V tip I sodijo povedkovniki, ki se (lahko) rabijo z izpuščeno vezjo. Strukturno gre za eliptične strukture, največkrat za elipso nepolnopomenskega *biti*, pa tudi drugih pomensko oslavljenih glagolov. Ločimo lahko več podtipov.

Prvi podtip predstavljajo izokoliščinskoprisklovni povedkovniki, ki imajo glagolski pomen, opravljajo funkcijo povedka in so velelnostnega pomena. Taki povedkovniki so **à bas**, **dol** in **proč**: *à bas/dol z izdajalci, roke proč od naše zemlje. À bas in dol imata pomen 'strmoglaviti', proč lahko pomeni: roke proč od naše zemlje 'ne si je lastiti', proč z malodušjem 'ne bodi malodušen' ali proč z nožem, fant 'odvrzi nož'. Nastanek vseh treh razložimo z elipso glagola v velelniškem naklonu: *dol z izdajalcem ← vrzimo dol izdajalca* (razlika v sklonu predmeta), *proč z nožem, fant ← boš šel proč z nožem, fant oz. daj nož proč, fant* (razlika v sklonu predmeta), *roke proč od naše zemlje ← dajte roke proč od naše zemlje*. V *SSKJ* sta *dol* in *proč* prislova v medmetni rabi, *à bas* ni zabeležen.*

Drugi podtip predstavljajo **blagor**, **boglonaj**, **gorje**, **pregorje**, **hvala**, **joj** in **srečno**: *gorje jim, če ne bo kmalu konec vsega 'hudo jim bo', boglonaj za pijačo, prijateljem iskreno hvala za pomoč, blagor ti, da si zdrav, srečno vsem skupaj, joj meni, vsi so me zapustili. Opazno je dajalniško določilo*⁸. Tudi njihov nastanek razlagamo z elipso glagola: *gorje jim, če ne bo kmalu konec vsega ← gorje naj jim gre/bo, če ne bo kmalu konec vsega, prijateljem*

⁸ V tem poglavju uporabljam izraza določilo in dopnilo, kot sta definirana v vezljivostni teoriji Andreje Žele: določilo zaseda obvezna/napovedljiva skladijska mesta, dopnilo pa neobvezna/nenapovedljiva skladijska mesta.

iskreno hvala za pomoč ← prijateljem gre iskreno hvala za pomoč ↔ prijateljem se iskreno zahvaljujem za pomoč (možna tudi različica s polnopomenskim glagolom), *blagor ti, da si zdrav* ← *blagor ti je/gre, da si zdrav, srečno vsem skupaj* ← *srečno (življenje/bivanje) želim/bodi dano/naj bo vsem skupaj, joj meni, vsi so me zapustili* ← *joj gre/je meni, vsi so me zapustili*. *Gorje, pregorje* in *joj* so pomensko blizu povedkovnikom tipa VIII: *(pre)gorje jim, če ne bo kmalu konec vsega* '(zelo) hudo jim bo', *joj meni, vsi so me zapustili* 'hudo je meni'. *Hvala* in *boglonaj* imata kot ostanka zveze *iti hvala/boglonaj* glagolski pomen: *boglonaj za pijačo* ← *boglonaj ti gre za pijačo* 'zahvaljujem se za pijačo'. *Boglonaj* že etimološko izhaja iz glagolske zveze: *boglonaj za pijačo* 'bog naj ti poplača za pijačo'. Pri *gorje, pregorje* in *hvala* se za povedkovniškost dajalniško določilo zdi obvezno(vezljivo), saj sta *gorje, če ne boš molčal* in *gorje, pregorje, če bo to izvedel* primera medmetnih *gorje* in *pregorje, hvala, ne kadim* pa členkovnega *hvala*. Primerjava s členkovnim *hvala* pokaže, da ga kot členek ne moremo razviti v zvezo *biti/iti hvala* in da je vedno (členkovni) pastavek: *Kako se imate?* -*Hvala, dobro, Dober tek!* -*Hvala, enako*. V SSKJ gre za medmete (*boglonaj, pregorje, joj*) ali samostalnike v medmetni rabi (*blagor, gorje, hvala*), *srečno* je prislov, rabljen kot pozdrav. Drugo skupino povedkovnikov tega podtipa predstavljajo **anatema**, **basta**, **konec**, **mir** in **zapik**, ki se od prejšnjih razlikujejo po tem, da nimajo določil (*basta* in *konec* imata v drugačnem sklonskem okviru orodniško določilo: *basta/konec s tem*): *zaradi krivih naukov: anatema* 'bodi izobčen', *nehaj že s tem, basta, tako smo se odločili, in konec* ← *tako smo se odločili, in bodi/naj bo konec, otroci, mir* ← *otroci, dajte mir, zapik, nehajta se prepirati*. *Basta, konec* in *zapik* imajo vlogo podkrepitev izjave. *Anatema* je povedkovnik performativ.

Tretji podtip predstavljajo povedkovniki, ki največkrat tvorijo stavčni vzorec povedkovnik + *biti* + da-stavek/nedoločnik. V vzorcu pride do elipse veznega *biti*, ki se lahko realizira na dva načina. Prvi način je preprosta elipsa veznega *biti* brez kakršnihkoli sprememb strukture: *dobro je, da si ostal doma* → *dobro, da si ostal doma*. Še ena možna razlaga je, da so ti zgledi nastali z elipso kazalnega zaimka *to* in veznega *biti*: *to je imenitno, da se spet vidimo* → *imenitno, da se spet vidimo*. Take primere imamo v SP01 izpričane pri povedkovnikih **dobro**, **imenitno**, **lepo**, **logično**, **neverjetno**, **res**, **sreča** in **žalostno** (v SSKJ še pri *izvrstno, samoumevno, sijajno* in *vprašanje*). V SS 2004 je *dobro, da sem znal* primer členka čustvovanja. Pri drugem načinu se strukturno izhaja iz dveh stavkov, pri čemer drugi stavek vsebuje na celotni prvi stavek nanašajoči se kazalni zaimek *to* ali oziralni vezniški zaimek *kar*, vezni *biti* in povedkovnik, pri elipsi se izpustita zaimek in vez: *vsi smo za ta predlog, to/kar je fino* → *vsi smo za ta predlog, fino*, ali pa prvi stavek vsebuje na celotni

drugi stavek nanašajoči se kataforični kazalni zaimsek *to*, vezni *biti* in povedkovnik, pri elipsi se izpustita zaimsek in vez: *to je fino, vsi smo za ta predlog* → *fino, vsi smo za ta predlog*. Prvi stavek lahko vsebuje kazalni zaimsek *to*, ki se nanaša na predhodni stavek ali več kot stavek: *to je dobro, bo vsaj vedel, pri čem je* → *dobro, bo vsaj vedel, pri čem je*, in v takih primerih lahko govorimo o pojasnjevalnem medstavčnem razmerju, ki ni izraženo z nobenim posebnim sredstvom: *to je dobro, bo vsaj vedel, pri čem je* 'to je dobro, kajti tako bo vsaj vedel, pri čem je'. Primere elipse po drugem načinu imamo v *SP01* izpričane pri **dobro**, **fino**, **interesantno**, **nedvomno**, **nezaslišano**, **prav**, **pravilno**, **razumljivo**, **zanimivo** in **žalostno** (v *SSKJ* še pri *umljivo*). Medtem ko pri prvem načinu lahko med povedkovnikom kot ostankom nadrednega stavka po elipsi in odvisnikom vzpostavimo podredno razmerje, se razmerje pri drugem načinu zdi soledno, povedkovniki pa se zdijo bolj kot členki (*nedvomno, naloga je zelo dobra* 'gotovo, seveda'), kar še posebej velja za zglede z *dobro* (*dobro, zdaj razumem*) in *prav* (*prav, pa pojdemo, prav, kakor hočeš*), ki niso mogli nastati po zgoraj navedeni elipsi: *prav, pa pojdemo* ← **pa pojdemo, to je prav*. Za mnoge zglede drugega načina bi lahko rekli, da imajo enak pomen kot ustrezne podredne zgradbe in da globinsko iz njih tudi izhajajo: *interesantno, tudi on tako pravi* 'interesantno je, da tudi on tako pravi'. **Klinec** in **kurec** sta pravzaprav nikalna členka: *klinec, pa taka zabava, kurec, pa taka družba*, tako kot *drek v drek, pa taka zabava* in *figo v figo, tebe že ne bom ubogal*, ki v *SP01* tudi sta besednovrstno opredeljena kot (nikalna) členka. Za bolj zapleteno elipso gre pri **odvisno** in **vseeno**: *stvar je dobra ali slaba, odvisno (je), kako nanjo gledate* ← *stvar je dobra ali slaba, kar je odvisno od tega, kako nanjo gledate* 'ali je stvar dobra ali slaba, je odvisno od tega, kako nanjo gledate', *jed je odlična, odvisno od okusa* ← *jed je odlična, kar je odvisno od okusa* 'ali je jed odlična, je odvisno od okusa', *dajte mi piti, vseeno, vodo ali kaj drugega* ← *dajte mi piti, vseeno je, kaj, vodo ali kaj drugega* 'vseeno je, ali vodo ali kaj drugega'. V okviru drugega načina tvorijo posebno skupino izdeležniški povedkovniki **dogovorjeno**, **zmenjeno**, **rečeno** in **storjeno** ter izglagolski **drži**. Prva dva lahko povežemo s trpniškim izvorom: *Torej prideva jutri. -Dogovorjeno.* ← *to je dogovorjeno* ← *to sva se dogovorila*. Pomensko jima je podoben *drži: drži, jutri se vidiva* ← *jutri se vidiva, to drži*. Za vse tri bi lahko rekli, da imajo funkcijo oz. pomen pritrdilnice: *Torej prideva ob petih. -Zmenjeno.* 'da (takrat pridita)', *drži, jutri se vidiva* 'da, jutri se vidiva'. *Rečeno* in *storjeno* tvorita stalno besedno zvezo: *rečeno – storjeno*. Brez vezi sta tudi **nasproti** in **obratno**: *ne boji se nas, ravno nasproti, smeje se nam, ni neumno, kar predlagaš, obratno, zelo primerno je*. Prvi zgled pomeni 'ne boji se nas, ampak je ravno nasprotno (od tega), tj. smeje se nam' oz. 'ne boji se nas, ampak se nam smeje, kar je ravno nasprotno', drugi 'kar predlagaš, ni neumno, ampak je obratno (od tega), tj. zelo primerno' oz.

'kar predlagaš, ni neumno, ampak je zelo primerno, kar je obratno'. Pri obeh je stavek, ki sledi povedkovniku, pravzaprav preubeseditve pomena zveze *biti nasprotno/obratno (od)*, s katero je v pojasnjevalnem razmerju. Raba z izpuščeno vezjo je izpričana še pri **tiho** (*tiho, nekdo prihaja, ti pa kar tiho*), **kako** (*kako pa očetovo zdravje*), **škoda** (*škoda besed*) in **bog pomagaj** (*nemščino govori, da bog pomagaj, če bodo oni zmagali, potem bog pomagaj*).

4.1.2 Tip II: *biti* + povedkovnik + S/nedoločnik

S pomenskega vidika sodijo v tip II povedkovniki vrednotenja in stanja. Glavnina jih je tvorjena iz pridevnikov s povedkovniškim priponskim obrazilom *-o/-ó*, ki je homonimno s prislovnim priponskim obrazilom, tako da imajo ti povedkovniki homonimne prislovne, mnogi tudi pridevniške ustreznike. To dejstvo nam lahko da misliti, da gre za pridevnike, saj se lahko napravijo naslednje vzporednosti: *človeško je biti žalosten – to, da si žalosten, je človeško – da si žalosten, je človeško (biti + povedkovnik) ≈ žalost je človeška – napake so človeške – stanje žalosti je človeško – greh je človeški (biti + pridevnik)*, pri čemer bi srednjepolsko obliko v prvih treh primerih pripisali ujemanju z nedoločnikom, ki je, kadar je samostalniško rabljen, srednjega spola (*dobro jesti*), ali z zaimkom *to*, ki je ob odvisniku lahko izpuščen. O tem, da ne gre za pridevnike, nam pričajo povedkovniki kot *težkó*, pri katerih so med povedkovnikom in srednjepolsko obliko pridevnika razlike v naglasu. Oblika za srednji spol pridevnika *têžek/težák* je namreč *têžko* in *težkó*, medtem ko je povedkovniška (in prislovna) oblika le *težkó*. Taki povedkovniki so še: *hudó* (prid. *húdo* in *hudó*), *prehudó* (prid. *prehúdo* in *prehudó*), *lepó* (prid. *lépo* tudi *lepó*), *prelepó* (prid. *prelépo* tudi *prelepó*), *nèlepó* (prid. *nèlépo*), *slabó* (prid. *slábo* tudi *slabó*), *nèljúbo* tudi *nèljubó* (prid. *nèljúb*). Neslovničnost strukture **preživeti z nizko plačo je težko* kaže, da to ne morejo biti pridevniki. Po naglasu in načinu stopnjevanja ti povedkovniki sovpadajo s prislovi, vendar to niso prislovi zaradi svoje obveznosti (povedkovnik je ob nepolnopomenskem glagolu vedno obvezen, prislovi so obvezni redko), pomena (ne izražajo okoliščin) in dejstva, da ne morejo določati polnopomenskih glagolov, ampak samo nepolnopomenske. Da bi šlo v zgledih kot *čudno je, da se je rešil* za prislov, Toporišič zavrača z dejstvom, da ima lahko odvisnik pred seboj kazalni zaimek: *to, da se je rešil, je čudno*.

Poleg pomena in izrazne podobe je tem povedkovnikom skupen tudi stavčni vzorec: vezni *biti* + povedkovnik + S/nedoločnik. Zanimiv je predvsem status odvisnika in

nedoločnika oz. nedoločniškega polstavka v teh strukturah, problematiko katerih bomo zgolj nakazali in se je dotaknili, nikakor pa se ne nadejamo, da jo bomo tudi razrešili. Po *SS 2004* gre za osebkov odvisnik, ki je zmeraj samostalniški stavek, tj. stavek z vrednostjo samostalnika, npr. *zanimivo je, da tega ni nihče opazil*. O rabi nedoločnika je v *SKJ 3* povedano, da se prosti nedoločnik rabi namesto samostalnika: *govoriti je srebro, molčati pa zlato, imaš kaj piti, jesti in piti je bilo dovolj*. Isto lahko izrazimo z izglagolskim samostalnikom: *govor je srebro, molk pa zlato, imaš kaj pijače, jedače in pijače je bilo dovolj*. Nedoločnik v taki rabi ima vlogo stavčnega člena, tudi če je razvit z dopolnili ali določili. Lahko je osebek (*nespametno bi bilo zavriniti tako dobro ponudbo, norost bi bilo vztrajati v neenakem boju, lepo je od vas predlagati mi tako službo, imeti otroka samo rad je premalo, moriti je za redkokoga navadno izvrševanje povelj, na vprašanje se spodobi odgovoriti, vohljati za sošolci je gnusno, zahotelo se mu je kupiti nov motor*), predmet, prilastek, prislovno določilo in pristavek. Zanimivo je, da se pri skoraj vseh navedenih zgledih osebkeve rabe nedoločnika pojavlja isti stavčni vzorec istovetnosti, ki ga lahko zapišemo kot *x je y*, pri čemer je *x* nedoločnik oz. z dopolnili ali določili razvit nedoločniški polstavek (*zavriniti tako dobro ponudbo, vztrajati v neenakem boju, predlagati mi tako službo, imeti otroka samo rad, moriti, vohljati za sošolci*), rabljen ob nepolnopomenskem *biti*, ki ob sebi zahteva povedkovo določilo *y*, ki je bodisi povedkovnik (*nespametno, lepo, grdo, gnusno, premalo, norost*) ali samostalniška zveza (*navadno izvrševanje povelj*), ostala dva primera sta z glagolom *spodobiti se*, ki se rabi samo v 3. osebi ednine, in *zahoteti se*, kjer nedoločnik sploh ni rabljen kot osebek, ampak kot predmet, saj je osebek smiselni dajalniški. Ob tem se poraja vprašanje, ali je osebкова raba nedoločnika ob polnopomenskem prisojevalnem glagolu sploh mogoča: *na vprašanje se spodobi odgovoriti, vse dokler bo bolelo gledati v oči, vendar */?govoriti bo rešilo svet*. Prva dva primera lahko razlagamo kot *na vprašanje je spodobno odgovoriti* in *vse dokler bo boleče gledati v oči*, da gre torej za stanjska glagola, in ju tako povežemo s prej omenjenim vzorcem *x je y* z nepolnopomenskim *biti*, medtem ko tretjega primera, v katerem imamo glagol ravnanja, s tem vzorcem ne moremo povezati: *svet bo rešen od govoriti* bi bil pravzaprav trpnik. Prosti nedoločnik se rabi še namesto velelnika, osebne oblike časovnega ali namernega odvisnika in za izražanje glagolske vsebine ne glede na čas, osebo in naklon. Toporišič sam v članku O strukturalnem določanju besednih pomenov (ob glagolu *biti*) izraža pomislek o tem, ali ni nedoločnik v osebčkovi rabi pravzaprav le del povedka, povedkovo določilo, ne pa osebek. Tako vzporeja *lepo je biti mlad, ugaja mu biti v pokoju/upokojen* in *rad je upokojen*, za *treba* pravi, da nedoločnik gotovo ni osebek, ampak povedkovo določilo ob naklonskem izrazu, pretvorbe

molčati je bilo težko → *molčati mi je bilo težko* → *molčal sem jaz težko* pa naj bi dokazovale, da *molčati* tu nima vloge osebka. Potrditev za neosebkov status nedoločnika in odvisnika lahko vidimo tudi v dejstvu, da je osebko mesto v tem stavčnem vzorcu blokirano za samostalnike, za katere je vloga osebka definicijska. To bi sicer lahko pripisali dejstvu, da je večina teh povedkovnikov izrazno homonimna s pridevniki oblike srednjega spola, kar bi že na oblikoslovni ravni izločilo možnost samostalnikov moškega in ženskega spola. Vendar na osebkovem mestu prav tako ne moremo imeti samostalnikov srednjega spola, kar nam zopet kažejo povedkovniki kot *težkó: kaditi je težkó/*têžko* ↔ *kajenje je têžko/težkó*. Dejstvo, da nedoločnika ni mogoče zamenjati z glagolnikom ali izglagolskim samostalnikom, kar se pri drugih prostih rabah nedoločnika da, je precej nenavadno. Po drugi strani pa lahko potrditev za osebkov status nedoločnika in odvisnika vidimo v dejstvu, da stavka *nespametno bi bilo zavrniti tako dobro ponudbo* (nedoločnik + povedkovnik) in *zavrnitev tako dobre ponudbe bi bila nespametna* (samostalnik + pridevnik) izražata isto propozicijo. V prid osebkovemu statusu govori tudi dejstvo, da se ti odvisniki in nedoločnik dajo pozaimiti (vendar je možnost pozaimljanja tudi ena izmed lastnosti povedkovnika): *sramotno je, da mu ni nihče pomagal* → *to, da mu ni nihče pomagal, je sramotno* → *to je sramotno*, kar npr. pri *treba* ni mogoče: *zapovedano nam je treba storiti* → **zapovedano nam je treba to*.

Žele zglede kot *bilo bi lepo narediti* pojmuje kot pomenskopodstavne glagolske zveze naklonskih glagolov (*biti lepo*) s polnopomenskimi nedoločniki, v katerih izpridevniški prislovi (tako pojmuje tovrstne povedkovnike) izražajo tvorčev odnos do jedrnega dela, zato so pojmovani tudi kot vrinjeni globinski povedki v smislu križanja ali spajanja propozicij. Tudi Pogorelec govori o modalnih izrazih z nedoločnikom. Orešnikova razlaga zgleda *kazati s prstom na ljudi je nevljudno* je, da nedoločniški polstavek zasede edino vlogo, in sicer vlogo prizadetega, nadredne zgradbe *biti nevljudno* (1992: 125).

Kozlevčar v zvezi s temi povedkovniki govori o pridevniki v povedkovni rabi v brezosebkovnih stavkih. Zaradi odsotnosti osebka, po katerem se pridevnik sicer ravna v osebkovnih stavkih, ima pridevnik v brezosebkovni rabi vse možnosti, da preide v drugo besedno kategorijo, in sicer tako, ki nima imenskih kategorij spola, sklona in števila, tj. med prislove. V slovenščini pridevniki v povedkovni rabi v brezosebkovnih stavkih po naglasu in načinu stopnjevanja sovpadajo s prislovi, torej so po svojih formalnih znakih prislovi, se pa od drugih prislovov ločijo po skladijski funkciji, saj ne določajo polnopomenskih glagolov, zato so jih v ruščini uvrstili v posebno skupino besed, v t. i. kategorijo stanja (Vinogradov) oz. predikative (Isačenko). Kozlevčar tako pravi, da bi izraz predikativ lahko prevzeli „za

pridevnike tipa dolžen, izpeljanke iz pridevnikov na -o, samostalniške izraze oziroma prislove in prislove tipa žal, vseč, res, prav ipd., ki opravljajo funkcijo vrednotenja, izražajo stanje ali naklonskost“, četudi bi jih po tradiciji glede na morfološke značilnosti uvrščali v ustrezno besedno vrsto (1971: 12). V brezosebkovnih stavkih gre torej za samostalnike, ki preidejo med prislove (*čudo je bilo, da se je rešil*) oz. so prislovno rabljeni, in iz pridevnikov izpeljane prislove (*grdo je, da tega nisi povedal* – tip II, *bilo je brezvetrno* – tip VII, *malo se odpočij, pa ti bo bolje* – tip VIII, *nujno bi bilo nekaj ukreniti* – tip XV). Za stavke s prislovom v povedkovni rabi sicer pravi, da so brezosebkovni (1968: 15), vendar pa za primere kot *grdo je, da tega nisi povedal* in *živeti je težko* pravi, da te besede formalno sovpadajo s prislovi, čeprav glede na to, da vrednotijo osebek, ki je v teh primerih stavek ali nedoločnik, opravljajo pravzaprav pridevniško vlogo. Na to, da je pridevnik dobil prislovne (formalne) značilnosti, naj bi vplivalo dejstvo, da nedoločnik in odvisnik nimata samostalniških slovničnih kategorij, tj. spola, sklona in števila, zato tudi za besedo v povedkovem določilu ni potrebno, da bi jih imela, in zanj lahko služi prislov. Prislov lahko služi za povedkovo določilo tudi v stavkih, kjer je osebek *vse* ali *to*, ki se z vidika imenskih kategorij prav tako zdita neopredeljena (1969/70: 215). Brezosebkovna razlaga stavkov s povedkovniki tipa II ponuja razlago predmetnih določil teh povedkovnikov, ki v tem primeru ne izražajo več stanja, pač pa odnos do dejanja, izraženega z nedoločnikom ali odvisnikom, kot smiselnih osebkov (*nerodno mu je gledati, kako drugi delajo*). Smiselnoosebkovni status bi potrjevala Toporišičeva pretvorba *težko mi je bilo molčati* ↔ *molčal sem jaz težko*.

Vzorec povedkovnik + vezni *biti* + S/nedoločnik je v *SP01* izpričan pri naslednjih povedkovnikih: **alarmantno, bistveno, glavno, nepomembno, poglobitno, človeško, naravno, nenaravno, naturno, čudno, nenavadno, neobičajno, dobro, bolje in boljše, drugače, dvomljivo, enako, fair, fer, pošteno, gotovo, grdo, grozno, hudo, prehudo, iluzorno, imenitno, izvrstno, jasno, koristno, težavno, težko, lepo, prelepo, nelepo, logično, nelogično, mično, mikavno, moderno, mogoče, nemogoče, možno, mučno, naivno, napačno, napak, narobe, smiselno, nesmiselno, absurdno, nespametno, nesprejemljivo, nesramno, neugotovljivo, neumno, preneumno, neustrezno, neuvidevno, nevarno, neverjetno, neznosno, nezrelo, normalno, abnormalno, nenormalno, nujno, običajno, obupno, odročno, pametno, pomembno, pohvalno, hvalno, porazno, potratno, potrebno, nepotrebno, poučno, pozitivno, prav, pravilno, predrzno, prima, primerno, neprimerno, priporočljivo, razberljivo, razumljivo, nerazumljivo, razumno, nerazumno, razveseljivo, samoumevno, umevno, umljivo, sijajno, simptomatično, sitno, slabo,**

smešno, presmešno, sramotno, spodobno, nespodobno, strašno, sumljivo, špasno, taktno, netaktno, tragično, trapasto, pretrapasto, tvegano, riskantno, udobno, umestno, neumestno, utopično, utrudljivo, važno, vprašljivo, vredno, nevredno, vznemirljivo, zamudno, prezamudno, zanemarljivo, znano, žalostno, prežalostno in žaltavo. Na podlagi zgledov v SSKJ in analogij ga lahko predvidevamo vsaj še za čudovito, dolgočasno, predolgočasno, fantastično, fino, fletno, interesantno, lahko, lušno, nebeško, varno, nezaslišano, prijetno, neprijetno, samotno, šokantno, ugodno, neugodno, usodno, veselo, zabavno, zanimivo in zoprno. Pregled zgledov, ki jih v ponazarjalnem gradivu navajata SP01 in SSKJ, kaže, da se ti povedkovniki najpogosteje vežejo z nedoločnikom oz. nedoločniškim polstavkom (*odročno je nositi vodo v hrib, predrzno bi bilo dvomiti o tem, strašno bi bilo umreti tako mlad*) in da-stavkom (*čudno je, da se je sploh rešil, izvrstno je, da si prišel, prav je, da dobi nagrado*). Izpričani so tudi če-/ko-stavki: *nenaravno bi bilo, če se ne bi odzval, dobro bi bilo, če bi začeli, grdo je, če jim ne pomagata, hudo je, če nikogar nimaš, imenitno bo, če boš dobil službo, napačno bi bilo, če ne bi protestirali, ne bi bilo napak, če bi to storil, nesprejemljivo bi bilo, če bi predlagali kaj takega, neumno bi bilo, če bi zdaj odnehal, neuvidevno bi bilo, če bi ga zbudil, nenormalno bi bilo, če ne bi tako ravnal, neprimerno bi bilo, če bi zahtevali kaj takega, ni spodobno, če ne odpišeš, ni tragično, če malo zamudi, neumestno bi bilo, če bi se pošalil na njegov račun, prežalostno bi bilo, ko bi bilo res*. Vsaj pri nekaterih če-stavkih se zastavlja vprašanje, ali ne gre za pogojne odvisnike in torej brezosebkovne strukture. To podkrepuje pogostnost pojavljanja ob vezi v pogojnem naklonu, ob kateri da-stavek ni mogoč (*nenormalno je bilo, da ni tako ravnal ↔ nenormalno bi bilo, če/*da ne bi tako ravnal*). Na okoliščinskost bi utegnili kazati tudi dejstvo, da se zamenjava z da-stavkom ob ohranitvi pomena v nekaterih primerih zdi nemogoča (*ni tragično, če/*da malo zamudite, prezamudno je, če/*da delamo ročno*), medtem ko se v drugih primerih zdi mogoča (*če/da samo malo zamudi, je že narobe, ne bo napačno, če/da greš z njimi*). Pretvorba v nedoločniški polstavek je možna pri obojih: *prezamudno nam je delati ročno, delati bo dobro zanj – iti z njimi zate ne bo napačno*, vendar pri zgledu z *usodno* s spremembo pride do pomenske razlike: *za nas bi bilo usodno, če ne bi bili takoj dobili pomoči* (pogoj) : *za nas bi bilo usodno takoj ne dobiti pomoči* ('netakojšna pomoč bi bila za nas usodna'). Okoliščinskost nakazuje tudi neslovničnost zvez *to, če*: **to, če bi začeli delati, bi bilo dobro* (→ *to, da bi začeli delati, bi bilo dobro*), **to, če ne bi protestirali, bi bilo napačno* (→ *to, da ne bi protestirali, bi bilo napačno*), **to, če ne odpišeš, ni spodobno* (→ *to, da ne odpišeš, ni spodobno*). Izpričani so še ali-stavki, ki so povezani s pomensko družljivostjo povedkovnikov, ob katerih se pojavljajo (*še zmeraj je dvomljivo, ali se bo to srečno končalo, vprašljivo je, ali*

bodo uresničili načrte), in stavki z zaimkovnimi vezniki (*ni bistveno, kaj drugi mislijo o tem, nepomembno je, kaj si on misli o tem, ni nam znano, kaj hočejo, neugotovljivo je, kdo je avtor te pesnitve, kar se je zgodilo, je popolnoma naravno, poučno je bilo, kako so ravnali v nevarnosti, kako je knjiga nastala, je razberljivo iz uvoda*), pri katerih so še posebej očitne podobnosti s prisojevalnimi zvezami samostalniškega osebka in pridevniškega povedkovega določila (*neugotovljivo je, kdo je avtor te pesnitve ↔ avtorstvo te pesnitve je neugotovljivo → neugotovljivo avtorstvo te pesnitve, poučno je bilo, kako so ravnali v nevarnosti ↔ njihovo ravnanje v nevarnosti je bilo poučno, kako je knjiga nastala, je razberljivo iz uvoda ↔ nastajanje knjige je razberljivo iz uvoda → iz uvoda razberljivo nastajanje knjige*). V stavkih s temi povedkovniki se lahko namesto stavka ali nedoločniškega polstavka pojavljata tudi samostalniški kazalni zaimek *to*, ki se vedno nanaša na nedoločnik oz. nedoločniški polstavek, stavek ali več kot stavek in ima zato vedno oznako -človeško in -živo (*pusti to, saj ni vredno besed, to je drugače, to je preveč smešno, to ni fair, izgovoriti si, kakor je to običajno, živež in stanovanje*), in prislovni kazalni zaimek *tako*, ki se prav tako nanaša na stavek ali več kot stavek (*tako je prav in pošteno*) in pri katerem gre za brezosebkovno strukturo. *To* se poleg samostojno pojavlja tudi razvit z da-stavkom, ki je lahko od njega ločen (*to ni bilo lojalno od njih, da me niso opozorili ↔ to, da me niso opozorili, ni bilo lojalno od njih*). Praktično vsak nedoločniški polstavek lahko pretvorimo v da/-če-stavek s splošnim vršilec dejanja: *odročno je nositi vodo v hrib → odročno je, če nosiš/nosimo vodo v hrib* (splošna raba 2. osebe ednine ali 1. osebe množine), *predrzo bi bilo dvomiti o tem → predrzo bi bilo, če bi se dvomilo o tem* (splošnoosebkovni *se*), *sitno je govoriti o tem → sitno je, če mora človek govoriti o tem* (splošni vršilec dejanja *človek*), *strašno bi bilo umreti tako mlad → strašno bi bilo, če bi umrl tako mlad*. Možnost pretvorbe iz da/-če-stavka v nedoločniški polstavek je odvisna od osebka v odvisnem stavku: če je ta splošni, je pretvorba mogoča brez pomenskih sprememb (*lepo je, če imaš nekoga rad → lepo je imeti nekoga rad*), drugače je pretvorba mogoča le ob pomenski posplošitvi ali uvedbi predmetnega določila, ki je koreferencialno z osebkom odvisnega stavka (*čudno je, da se je (on_i) sploh rešil → čudno se je rešiti/?rešiti se je bilo od njega_i čudno, nenavadno je, da (oni_i) niso protestirali → ne protestirati je bilo od njih_i/zanje_i nenavadno*). V SSKJ so ti povedkovniki besednovrstno označeni kot prislovi (seveda le tisti, za katere SSKJ pozna homonimni načinovni prislov), mnogi s kvalifikatorskim pojasnilom v povedni ali prislovno-povedni rabi. *Drugače* je povedkovnik tudi v brezosebkovni zvezi *iti drugače: ne gre drugače, službo boste morali pustiti. Sumljivo* je povedkovnik tudi z glagolom *zdeti se*, kar najbrž velja za vse povedkovnike tipa II: *sumljivo se mi zdi, da je ni*. Logiko, ki stoji za uvrstitvijo teh besed med povedkovnike, nam

razkriva *fair*, ki se od večine teh povedkovnikov razlikuje po odsotnosti povedkovniškega priponskega obrazila -o/-ó: *fair* je po *SP01* namreč tudi pridevnik in pri pridevniškem *fair* najdemo zgled *biti fair*, pri povedkovniškem *fair* pa *to ni fair*, iz česar lahko sklepamo, da je *fair* v zvezi *biti fair* pridevnik, kadar prisoja samostalniček ali na samostalniček nanašajoči se zaimek (*Janez je fair, on je fair, to (= novo določilo zakona) ni fair*), povedkovnik pa, kadar prisoja nedoločniški polstavek, stavek ali na stavek ali več kot stavek nanašajoči se zaimek (*takole ravnati z nekom preprosto ni fair, to (= takole ravnati z nekom/da se takole ravna z nekom) ni fair*). Vredno se pojavlja tudi z obveznovezljivim roditeljskim določilom N₂ (*vredno besed/omembe*): *pusti to, saj ni vredno besed*.

Povedkovniki tipa II imajo lahko obveznovezljivo predmetno določilo, neobveznovezljivega pa imajo lahko več ali manj vsi zgoraj naštetih povedkovnikov. Prva skupina teh povedkovnikov so taki z obveznim dajalniškim določilom N₃⁹, in sicer so to **drago, ljubo, neljubo, milo** in **prav**: *drago mi je, da sva se spoznala, ljubo mi bo, če se boste oglasili, ni mi neljubo, če pride, milo mi je to slišati, ni mu prav, da greš. Ljubo in neljubo imata v SSKJ kvalifikatorsko pojasnilo z dajalnikom. Samo prav brez dajalniškega določila je sopomenski s pravilno (prav je, da greš 'pravilno je, da greš'), prav z njim pa ne (ni mu prav, da greš 'ne strinja se s tem/ne soglaša s tem, da greš'). V gradivu je neobveznovezljivo dajalniško določilo izpričano pri jasno, prijetno, težko, znano in zoprno: *prijetno mi je, da vas spet vidim, težko mi je sprejemati darila, ni nam znano, kaj hočejo, zoprno mu je bilo poslušati opravljanje, ni mi jasno, kako si to dosegel*, predvidevamo ga lahko še npr. za nerazumljivo, neumno, preneumno, samoumevno, umevno, sijajno, sitno, nesmiselno, strašno, sumljivo, špasno, težavno, udobno, zabavno, zamudno, prezamudno, žalostno in prežalostno. Druga skupina so povedkovniki z obveznovezljivim predložnim tožilniškim določilom za N₄, in sicer so to **ilustrativno, karakteristično, tipično** in **značilno**: *ilustrativno za to miselnost je, da z ničimer ne soglaša, zanj je karakteristično, da se hitro razjezi, tipično zanj je, da hoče biti vedno prvi, značilno zanj je, da zelo glasno govori*. V gradivu je neobveznovezljivo predložno tožilniško določilo izpričano pri dobro, slabo, usodno in vseeno: *zate bo dobro, če boš delal, če bo deževalo, bo to slabo za grozdje, za nas bi bilo usodno, če ne bi bili takoj dobili pomoči, za mlade ni vseeno, kaj berejo*, predvidevamo ga lahko še npr. za bistveno, nenavadno, neugodno, neznosno, normalno, nenormalno, običajno, neobičajno, poglobljeno, poučno, pozitivno, primerno, razveseljivo, riskantno, simptomatično, važno in vznemirljivo. Tretja skupina so povedkovniki s predložnim roditeljskim določilom od N₂, ki se za noben*

⁹ Legenda: N₁₋₆ – samostalniček v določenem sklonu, p N₂₋₆ – predložni samostalniček v določenem sklonu.

povedkovnik ne zdi obveznovezljivo. V gradivu je izpričano pri *lepo*, *ljubeznivo* in *lojalno*: *to je bilo lepo od njega*, *ljubeznivo je bilo od njega*, *da je pomagal*, *to ni bilo lojalno od njih*, *da me niso opozorili*, predvidevamo ga lahko še npr. za *grdo*, *naivno*, *nesramno*, *neuvidevno*, *pohvalno*, *predrzo*, *taktno*, *netaktno*, *razumno*, *trapasto*, *pretrapasto*, *neumestno* in *utopično*. Možno je tudi predložno rodilniško določilo do N₂: *to ni lojalno do mene*, *da mi ne poveste*, *to ni pošteno do drugih*. Vsem zgledom, ki smo jih navedli za za N₄ in od N₂, je skupno, da sta predložno tožilniško/rodilniško določilo in osebek odvisnika koreferencialna: *zanj_i je karakteristično*, *da se (on_i) hitro razjezi*, *ljubeznivo je bilo od njega_i*, *da je (on_i) pomagal*. Pri N₃ in do N₂ temu ni nujno tako: *ni mu prav_i*, *da (ti_j) greš*, *to ni lojalno do mene_i*, *da mi (vi_j) ne poveste*. Ta predmetna določila so zanimiva z vidika teorije nadzora, ki napoveduje odnosnico neubesenemu osebkju nedoločniškega polstavka. Kadar je predmetno določilo neubesedeno, je neubesedeni osebek nedoločniškega polstavka ali PRO lahko samo splošni: *lepo je PRO sedeti doma*. Kadar pa predmetno določilo je ubesedeno, je primerna naveznica PRO-ja in je z njim koreferenčno: *lepo mi_i je PRO_i sedeti doma*.

Poseben podtip predstavljajo povedkovniki, pri katerih nedoločnik oz. nedoločniški polstavek ni mogoč. Prva skupina teh povedkovnikov so **gotovo**, **nedvomno**, **res** in **verjetno**, iz katerih naj bi nastali homonimni členki: *gotovo je, da bomo zmagali* ↔ **zmagati je gotovo* (*?zmagati nam je gotovo*), *nedvomno je, da je naloga zelo dobra* ↔ **naloga biti dobra je nedvomno*, *res je, da nima veliko denarja* ↔ **ne imeti veliko denarja je res*, *zelo verjetno je, da jih ne bo* ↔ **ne priti je zelo verjetno*. Ti povedkovniki bodo obravnavani še v posebnem tipu. Druga skupina so povedkovniki, pri katerih si lahko zamislimo podobno členkovno rabo kot pri prejšnji skupini, vendar po SP01 prehoda med členke ni. Taki so **jasno**, **kazno**, **očitno** in **očito**: *jasno je, da so vse že prej pripravili* ↔ *vse so jasno pripravili že prej* 'seveda' ↔ **želeli imeti si otroke je jasno*, *kazno je, da je nevarnost mimo* ↔ *nevarnost je kazno mimo* ↔ **nevarnost biti mimo je kazno*, *očitno je, da to ni mogoče* ↔ *to očitno ni mogoče* ↔ **želeli imeti si otroke je očitno*, *očito je bilo, da se je zmotil* ↔ *očito se je zmotil* ↔ **želeli imeti si otroke je očitno*. Tretja skupina so povedkovniki, pri katerih členkovna raba kot pri prvi skupini ni mogoča. Taki so **negotovo**, **razvidno**, **nerazvidno**, **neznano**, **preres**, **vseeno** in **znano**: *negotovo je, ali bo dobro prevladalo slabo* ↔ **imeti veliko dolga je negotovo*, *ni razvidno, zakaj je prišel* ↔ **imeti veliko dolga ni razvidno*, *ni nerazvidno, zakaj je šla* ↔ **imeti veliko dolga je nerazvidno*, *ni mu bilo neznano, da ga ne marajo* ↔ **ne marati zelja je neznano*, *kar praviš, je res, preres* ↔ **želeli imeti si otroke je preres*, *vseeno je, če plačaš s čeki ali z gotovino* ↔ **plačati s čeki ali z gotovino je vseeno*, *ni nam znano, kaj hočejo* ↔

**imeti otroke je znano. Iz tovrstnih struktur z neznano nastanejo zgledi kot oditi neznano kam in stanovati neznano kje: oditi, je neznano, kam → oditi neznano kam, stanovati, je neznano, kje → stanovati neznano kje, neznano je, kam je odšel → odšel je neznano kam.*

4.1.3 Tip III: izsamostalniški konverzni povedkovnik + *biti* + S/nedoločnik

Povedkovniki tipa III se pojavljajo v enakem stavčnem vzorcu kot povedkovniki tipa II, le da so izsamostalniškega konverznega izvora. Izražajo vrednotenje (subjektivni odnos) ali stanje tega, kar je izraženo z nedoločniškim polstavkom ali odvisnikom. Ti povedkovniki so: **bes, blagor, čudež, greh, groza, grozota, hec, hudič, ironija, križ, lepota, malenkost, oslarija, pes, vrabec, potreba, resnica, sila, smrt, sramota, sreča, strahota, šent, škandal, škoda, udobje, uganka, umetnost, užitek, veselje, volja, vprašanje, zlodej in zlomek.** Na podlagi gradiva iz *SSKJ* in analogij lahko sem prištejemo še *dolgčas, predolgčas, strah* in *vrag*. Njihovo tesno povezanost s tipom II kaže dejstvo, da imajo skoraj vsi ustreznik ali vsaj sopomenko v tipu II: *blagor ↔ dobro, čudež ↔ čudežno, dolgčas ↔ dolgočasno, predolgčas ↔ predolgočasno, greh ↔ grešno, groza ↔ grozno, grozota ↔ težko, mučno, hec ↔ hecno, hudič ↔ hudo, ironija ↔ ironično, križ ↔ težko, neprijetno, mučno, lepota ↔ lepo, malenkost ↔ lahko, oslarija ↔ neumno, pes ↔ nedvomno, smrt ↔ neprijetno, mučno, sramota ↔ sramotno, sreča ↔ srečno, strah ↔ strašno, strahota ↔ strahotno, šent ↔ hudo, škandal ↔ škandalozno, nezaslišano, udobje ↔ udobno, uganka ↔ skrivnostno, umetnost ↔ težko, užitek ↔ prijetno, veselje ↔ razveseljivo, vprašanje ↔ vprašljivo, zlodej ↔ slabo, zlomek ↔ neprijetno.* V oči bode, da so ti povedkovniki lahko razviti z levim prilastkom, saj bi kot povedkovniki mogli biti razviti kvečjemu z mernim prislovom: *pravi blagor (je), da se je dobro končalo, prava ironija je, da ga je rešil sovražnik, vse to opraviti v enem dnevu ni nobena malenkost, sama sreča (je), da je tako.*

Zanimivo si je ogledati, kako so nekateri izmed teh povedkovnikov obravnavani v *SSKJ*: *čudež* je v *čudež je, da še živi samostalnik*, vendar ne v povedni rabi, v *čudež je bil(o), da je ostal živ* pa samostalnik v povedno-prislovni rabi. Pri *zlodej* se razlikuje med povedno rabo (*če jih boš zapustil, bo zlodej, dež bo, pa boš imel zlodeja, vojska je zlodej – biti zlodej/imeti zlodeja*) in povedno-prislovno rabo (*zlodej je, če dela vsak po svoje, zlodej je živeti v taki negotovosti – biti zlodej + nedoločnik/S*), enako pri *zlomek*, ki je v *napil se je, spet bo zlomek* in *če denarja ni, je zlomek* v povedni, v *zlomek je takole stati na mrazu* pa v

povedno-prislovni rabi. Drugače SSKJ ne razlikuje med zgledi kot *beg bi bil za nas prava sramota/tako slab prevod je pravi škandal*, kjer imamo samostalniški osebek, in zgledi kot *sramota je biti tako len/da tega ne veš, je škandal*, kjer imamo nedoločniški polstavek ali odvisnik, ampak ima oboje za samostalnik v povedni rabi. Kot že nakazano, so ti povedkovniki v SSKJ besednovrstno označeni kot samostalniki v povedni ali povedno-prislovni rabi, le *pes* in *vrabec* sta v medmetni rabi. Slednja se od preostalih povedkovnikov tega tipa ločita po tem, da se rabita samo ob zanikani vezi in imata funkcijo soglašalnih členkov: *ni pes, da je tako* 'ni dvoma' → *nedvomno je tako*, *ni vrabec, da ne bi uspel* 'hudič' → *gotovo bo uspel*. Tak je tudi *bes*, ki izraža podkrepitev trditve: *to se mora nehati* – *ni bes* → *to se mora vsekakor/nedvomno nehati*. Za razliko od *pes* in *vrabec* je *bes* po SSKJ v povedni in ne medmetni rabi.

Nabor tega, s čimer se ti povedkovniki vežejo, je podoben kot pri tipu II: da-stavki (*čudež je, da je ostal živ*), če-stavki (*greh bi bilo, če ne bi izrabili lepega vremena, šent je, če človek zboli*), stavki z zaimkovnimi vezniki (*kaj ni bilo grozota, kar se je dogajalo, uganka je bilo, kako je prišlo do nesreče*), samostalniški kazalni zaimek *to* (*to je bilo hec, ko je prišel*) in nedoločnik (*križ je vsem ustreči, tako je zdrav in močen, da ga je lepota videti, užitek je bilo hoditi skozi gozd*), iz česar lahko potegnemo enak sklep kot pri tipu II: te besede so povedkovniki, če prisojajo nedoločnik oz. nedoločniški polstavek, stavek ali na stavek ali več kot stavek nanašajoči se zaimek, samostalniki pa, če prisojajo samostalnik ali na samostalnik nanašajoči se zaimek. Pri tem je ključnega pomena za uvrstitev med povedkovnike srednji spol opisnega deležnika: *to je bilo hec, ko je prišel* (povdk.) : *to je bil hec, ko je prišel* (sam.). Pri vseh v SP01 in SSKJ izpričanih zgledih, kjer ima vezni *biti* opisni deležnik na -l, je ta v obliki za srednji spol, razen v zgledu iz SSKJ *čudež je bil(o), da je ostal živ*. Ta srednji spol bi lahko razlagali kot ujemanje z nedoločnikom ali zaimkom *to*, pri čemer te besede kot povedkovniki izgubijo moč vplivanja na spol deležnika, kot samostalniki pa ne (*čudež je bilo, da je ostal živ* : *čudež je bil, da je ostal živ*), ali kot posledico brezosebkovnosti. Lahko imajo predmetna določila, ki pa za nobenega niso obveznovezljiva: *sramota mi ga je bilo poslušati, uganka mi je bilo, kako je prišlo do nesreče, škoda mi je spati ob tako lepem vremenu* (N₃), *prava sreča je za nas, da se je vse dobro končalo, nesti vrečo po stopnicah je zanj malenkost* (za N₄). Kadar imajo predmetno določilo, izražajo (subjektivni) odnos do dejanja, izraženega v odvisniku ali nedoločniškem polstavku.

4.1.4 Tip IV: izmedmetni konverzni povedkovniki

Dokaj obsežno skupino predstavljajo izmedmetni konverzni povedkovniki. Pisali smo že, da se po Toporišiču stavčnoočlensko rabljeni medmeti sprevržejo v povedkovnike. Gre torej za izvirne medmete, ki opravljajo funkcijo nezloženega povedka brez vezi oz. s t. i. ničto vezjo. Taki so **bla, bum, bumf, cap, cmok, čavs, šavs, čof, fec, fc, fej, frk, frr, ham, hap, hijo, hop, hops, hopsa, lop, luk, marš, plosk, smuk, šap, šek, tof, zbogom, zdravo, aja aja** in **aja tutaja**: *on pa samo bla bla, spotakne se in bum po tleh, pes je zarenčal in šavs po vsiljivcu, kanarček pa frk skozi okno, fej te bodi, sosed ga pa rad luk luk, vsi marš ven, plačaj dolg in zbogom, ona pa ves dan aja aja*. Pogoste so dvojne ponovitve. Vsi imajo glagolski pomen: *bla* pomeni 'veliko govoriti, blebetati', *bum, cap, cmok, lop, plosk* in *tof* vsi pomenijo 'pasti', *bumf* 'potrkati', *cokate* 'hoditi', *čavs, šavs, ham, hap* in *šap* pomenijo 'ugrizniti, zgrabiti', *čof* 'čofniti', *fej* 'sramovati se', *frk* in *frr* 'zleteti', *hop, hops* in *hopsa* 'skočiti', *luk* 'piti', *smuk* 'smukniti', *šek* 'natepsti', *fec, fc, hijo, marš, zbogom* in *zdravo* 'iti, izginiti', *aja aja, aja tutaja* in *nina nana* pa 'spati'. Še več, mnogi imajo tvorjene glagolske ustreznike, katerih skladenjska podstava je *narediti/delati* + medmet: *bumf* ↔ *bumfati, bumfniti, cokate* ↔ *cokati, cokotati, cmok* ↔ *cmokniti (cmokati), čavs* ↔ *čavsati, čavsniti, šavs* ↔ *šavsati, šavsniti, čof* ↔ *čofati, čofniti, frk* ↔ *frkati, frkniti, ham* ↔ *hamsati, hop* ↔ *hopati (hopniti), hops* ↔ *hopsati, hopsa* ↔ *hopsati, lop* ↔ *lopniti, lopotati, luk* ↔ *lukati, marš* ↔ *marširati, nina nana* ↔ *ninati, plosk* ↔ *ploskati, ploskniti, smuk* ↔ *smukati, smukniti, šap* ↔ *šapati, šapniti, aja* ↔ *ajati, aja tutaja* ↔ *ajatutajati*, morda *cap* ↔ *capati*, pri ostalih bi take glagole lahko tvorili po enakem vzorcu (*šekati, šekniti, tofati, tofniti*). Kljub glagolskemu pomenu in skladenjski vlogi pa teh medmetov zaradi njihove nepregibnosti ne moremo uvrstiti med glagole.

Strukturno lahko nastanek teh povedkovnikov razložimo z elipso pomensko oslavljenega glagola *narediti, delati, reči* ali *govoriti* iz zveze *narediti/delati/reči/govoriti* + medmet v povedkovem določilu: *plačaj dolg in zbogom* ← *plačaj dolg in reci zbogom, zdrsnil je z mize in plosk po tleh* ← *zdrsnil je z mize in naredil plosk po tleh, pes je zarenčal in šavs po vsiljivcu* ← *pes je zarenčal in naredil šavs po vsiljivcu*, pri čemer zveza *narediti/delati/reči/govoriti* + medmet pravzaprav pomeni dejanje, ki ga uporabljeni medmet spremlja: *reči zbogom* ↔ *oditi, posloviti se*. Druga možna razlaga je, da so nastali iz struktur s pravimi, pastavčnimi medmeti po elipsi polnopomenskega glagola: *hap, ga udari po roki* → *ga hap po roki, plosk, ga je udarila po licu* → *ga je plosk po licu, čavs, ga kljune goska* → *ga čavs*

goska. Te besede so v strukturah kot *hijo, je zaklical konju in hop, reče in pes skoči čez palico* medmeti. Omembe vredno je, da za *fec, frk, hops in smuk SP01* nima homonimnega medmeta, ampak so to le povedkovniki. V *SSKJ* so ti povedkovniki besednovrstno označeni kot medmeti, vendar nobeden izmed njih nima kvalifikatorskega pojasnila v povedni rabi. Njihova medmetnost je izražena tudi na grafični ravni, saj so kljub vgrajenosti v stavek grafično ločeni od njega tako kot pastavčni medmeti oz. so grafično posebej zaznamovani, medtem ko v *SP01* te grafične ločenosti oz. zaznamovanosti ni: *sname torbo in – bumf po vratih (SSKJ) : mi pa bumf po vratih (SP01), lisica se priplazi do zajčka – in čavs po njem (SSKJ) : lisica se priplazi do zajčka in čavs po njem (SP01), ubogaj ali pa od hiše – fec (SSKJ) : ubogaj ali pa fec od hiše (SP01), zine in – ham, češnje ni več (SSKJ) : pes te bo ham (SP01), sede na voz in – hijo! proti domu (SSKJ) : sede na voz in hijo proti domu (SP01), križ kraž, je rekel, zamahnil z roko in voda je pritekla (SSKJ) : križkraž je rekel, zamahnil z roko in voda je pritekla (SP01)*. Povedkovniki so tudi povedkovodoločilno rabljeni medmeti **brr, bu, cokate, nina nana** in **križkraž** ob pomensko oslabljenem ali naklonskem glagolu ali glagolu premikanja, ki so del zloženega povedka: *avtomobilček dela brr brr, burja se zaganja bu bu, križkraž je rekel, zamahnil z roko in voda je pritekla, ves dan mora cokate cokate po trdi cesti, vsi so šli nina nana*.

Poseben podtip tvorijo izmedmetni povedkovniki, ki nimajo glagolskega pomena. Taki so **bogpomagaj, bog pomagaj, joj, prejoj in plenk**: *kadar pije, je z njim bogpomagaj, če bodo oni zmagali, potem bog pomagaj, razjezil se je, da je bilo joj, pretepli so jih, da je bilo prejoj, biti (malo) plenk, plenk. Bogpomagaj, bog pomagaj, joj in prejoj* lahko zaradi njihovega pomena '(zelo) hudo' in neprisojevalnosti uvrstimo tudi v tip VII, *plenk* pa s svojim pomenom 'čudaški, neumen' izkazuje pridevniški pomen. Vsi se pojavljajo samo v zvezi z veznim *biti (biti joj, biti plenk, biti bogpomagaj)*, ki je lahko izpuščen. V *SSKJ* so to medmeti, *joj* in *prejoj* s kvalifikatorskim pojasnilom v povedno-prislovni rabi. Pri *bogpomagaj* in *bog pomagaj* je vredno omeniti, da ima *SP01* oba kot povedkovnik, a le *bog pomagaj* tudi kot medmet.

Poseben podtip tvorijo tudi **udri, vivat, živel in živio**. *Udri* se po rabi in skladenjskem vedenju ne razlikuje od jedrne skupine izmedmetnih povedkovnikov (*ujeli so ga in udri po njem* 'začeli udarjati po njem, ga tepsti', *na mizo so prinesli žgance, delavci pa udri po njih* 'so začeli hlastno jesti'), nastal pa je s konverzijo velelnega medmeta – fosilizirane reducirane nespregljive velelniške oblike glagola *udariti*: *udari* → *udri*. *SP01* ga obravnava samo kot povedovnik, medtem ko je v *SSKJ* medmet, pri čemer je zanimivo, da ni grafično ločen od

preostalega stavka (*ujeli so ga in udri po njem, gospodinja je prinesla žgance, otroci pa udri po njih, pomagali so mu, on pa udri po njih*). Tudi pri *vivat* in *živel* lahko govorimo o nekakšnih fosiliziranih nespregljivih glagolskih oblikah z velelniškim pomenom 'naj živi': *vivat* svoboda, *živel* kralj, *živel* zmagovalec, *živela* republika, *živio* jima je enak po pomenu. *Vivat* je 3. oseba ednine konjunktiva latinskega glagola *vivere* 'živeti', pri *živel* je treba poudariti njegovo pregibnost v spolu in številu. *Živel* in *živio* sta v *SP01* obravnavana tudi kot medmeta, v *SSKJ* le kot medmeta, *vivat* *SP01* nima tudi kot medmet, ima pa ga *SSKJ*. Zato se zdi verjetna razlaga, da so tudi ti povedkovniki nastali s konverzijo medmeta, nastalega z redukcijo in/ali fosilizacijo glagolske oblike.

4.1.5 Tip V: izprislovni konverzni povedkovniki

Svoj tip tvorijo izprislovni konverzni povedkovniki, v okviru katerega lahko ločimo dva podtipa. Prvi podtip predstavljajo: **blizu, izven, mimo, naokoli, naokrog, okrog, narazen, nasproti, navzkriž, pokonci, proč, tu, vmes, zraven in zdoma**. Vsi tvorijo zvezo z veznim *biti* in so prisojevalni, pri čemer izvorni prislov ne izraža okoliščine, ampak ima v zvezi z *biti* glagolski (*pomlad je blizu* 'prihaja, se približuje', *nevarnost je mimo* 'miniti, preiti', *teden je bil hitro naokoli*, *od takrat še ni leto naokrog*, *spet je leto okrog* 'miniti', *po nazorih sta si daleč narazen* 'se zelo razlikujeta', *vsi so ti nasproti* 'ti nasprotujejo', *želje posameznikov so si pogosto navzkriž* 'si nasprotujejo', *biti pokonci do polnoči* 'bedeti', *pri iskanju zločinca je bila pokonci vsa policija* 'je močno delovala', *proč so lepe sanje* 'so minile', *pomlad je že tu* 'je prišla', *da, da, leta so tu* 'postarali smo se', *hočejo odgovor, ker je vmes stava* 'gre za stavo', *biti zraven pri vsaki stvari* 'prisostvovati') ali pridevniški pomen (*predstava je izven* 'neabonmajska', *pazite, kaj delate, da ne bo kaj navzkriž* 'narobe', *biti zraven pri vsaki stvari* 'prisoten'). V nekaterih primerih ima zveza veznega *biti* in izprislovnega povedkovnika predmetno določilo: dajalniško N_3 (*po nazorih sta si daleč narazen*, *želje posameznikov so si pogosto navzkriž*, *ta dva sta si blizu*, *biti blizu očetu*, *biti blizu resnici*, *vsi so ti nasproti*) ali predložno mestniško pri N_5 (*biti zraven pri vsaki stvari*). V zgledih s povratnim zaimkom *si* le-tega lahko nadomestimo z vzajemnostnim *drug drugemu*: *po nazorih sta drug drugemu daleč narazen* ali *po nazorih sta daleč narazen drug drugemu* ali *drug drugemu sta po nazorih daleč narazen*. Kot lahko vidimo, je stava *drug drugemu* poljubna, kar velja za vsa ta določila. Pojavlja se vprašanje, kdaj v zvezi *biti* + prislov prislov ostaja prislov in kdaj se

sprevrže v povedkovnik. To je odvisno od pomena glagola *biti*. Ob polnopomenskem *biti*, torej kadar ima pomen 'obstajati, dogajati se, nahajati se', gre za prislov, ob veznem *biti* pa za povedkovnik: *bolnišnica je blizu* 'se nahaja blizu' (prislov.) : *pomlad je blizu* 'se približuje' (povdk.), *pošta je v centru, tik zraven je veleblagovnica* 'se nahaja, stoji zraven' (prislov.) : *bil je zraven, ko se je to zgodilo* 'prisoten' (povdk.). Zgled *predstava je izven* lahko razlagamo tudi kot izpredložnega, nastalega po elipsi samostalnika predložne zveze: *predstava je izven abonmaja* → *predstava je izven*. *SSKJ* ima *izven* le za predlog in zgled *predstava je izven* razlaga kot eliptičnega. Izprislovno razlago utemeljujemo z dejstvom, da je po *SP01* *izven* v *abonma B in izven* prislov. Na tem mestu naj še omenimo, da imajo *blizu, čez, izven, mimo, okrog, nasproti* in *zraven* homonimne ustreznike tudi med predlogi (*blizu, izven, mimo, okrog* in *zraven* so nepravilni). Uvrstitev *zdoma* med povedkovnike je presenetljiva, saj ima v obeh zgledih, ki jih navaja *SP01* (*biti dolgo časa zdoma, ostati zdoma*), okoliščinski pomen. Še bolj preseneča dejstvo, da *SP01* nima *zdoma* tudi kot prislov, čeprav se lahko rabi še ob mnogih drugih, polnopomenskih glagolih: *pognati, oditi, ne pustiti, hoditi, iti, spati, preživeti* (večino časa) *zdoma*. Poleg ob veznem *biti* so ti povedkovniki lahko tudi v zvezi z drugimi glagoli. Taka sta **čez** in **zraven**: *posestvo čez dati* 'izročiti, prepisati', *imeti ljudi čez* 'imeti na skrbi', *imeti prste zraven* 'biti vpleten'. Drugi podtip predstavljajo **daleč, davno, dolgo, zgodaj in prezgodaj**: *do žetve je daleč, davno je že, kar je šel, dolgo je še do večera, (pre)zgodaj je, ljudje še spijo, za končno oceno je še prezgodaj*. V vseh navedenih zgledih so neprisojevalni, nekateri imajo predmetno določilo do N₂ ali za N₄ (*do žetve, do večera, za končno oceno*). Podtipa lahko utemeljimo na tem, kakšen prislov se je sprevrgel: pri prvem podtipu gre za konverzne prostorske prislove (*blizu* – količinski prislov razdalje, *izven* – prislov, *mimo* – poti ali razmeščenosti, *naokoli, naokrog, okrog, nasproti, vmes, zraven* – mestovni, *narazen* – ciljni, *čez, navzkriž, proč* – smerni), le *pokonci* (morda tudi *narazen* in *navzkriž*) je načinovni, pri drugem podtipu pa gre za konverzne časovne prislove (*davno, dolgo, zgodaj, prezgodaj*) in prislov količine prostora in časa (*daleč*). V *SSKJ* so vsi povedkovniki tipa V besednovrstno označeni kot prislovi, samo nekateri s kvalifikatorskim pojasnilom v povedni rabi.

4.1.6 Tip VI: izpredložni konverzni povedkovniki

Tip VI predstavljajo izpredložni konverzni povedkovniki. Njihov nastanek razlagamo z elipso samostalnika predložne zveze, zato bi lahko rekli, da gre za neke vrste gole predloge:

ostati brez ← *ostati brez denarja/hrane*, *glasovati za* ← *glasovati za zakon/predlog*, *biti proti* ← *biti proti predlogu/ideji*. Taki so povedkovniki **brez**, **kljub**, **kontra**, **nakljub**, **navkljub**, **navzlic**, **pro**, **proti**, **za** in **zoper** ter povedkovniški zvezi **pro in kontra** in **za in proti**: *ostati brez*, *biti vsakemu kljub*, *biti kontra*, *biti vsem nakljub*, *delati navkljub*, *delati očetu navzlic*, *biti pro*, *biti proti*, *glasovati za*, *premisлити o vsem, kar govori za in proti*, *biti za*, *glasovati zoper*, *imeti kaj zoper*, *biti pro in kontra*, *govoriti za in proti*. Iz navedenih zgledov vidimo, da niso vezani samo na glagol *biti*, saj se rabijo tudi ob glagolih *ostati*, *delati*, *glasovati*, *imeti* in *govoriti*, pri čemer so se zveze teh glagolov in izpredložnega povedkovnika leksikalizirale. Za povedkovniškost teh besed je pomembna stava, saj samostalniško predmetno določilo nima obvezne stave za izpredložnim povedkovnikom, ki jo ima za predlogom: *delati očetu navzlic*, *biti vsakemu kljub*, *biti vsem nakljub* (povdk.) : *navzlic vsem razočaranjem*, *kljub vsemu ga ima še rada*, *nakljub mrazu hodi brez plašča* (predl.). Nekaj teh zvez glagola in izpredložnega povedkovnika ima polnopomenski glagolski ustreznik: *ostati brez* ↔ *ne dobiti/imeti, izgubiti*, *biti kljub* ↔ *kljubovati*, *biti proti* ↔ *nasprotovati*, *biti za* ↔ *strinjati se*, ali nepolnopomenski glagolski ustreznik s pridevniškim povedkovim določilom: *biti kljub* ↔ *biti nasproten*. Da gre v teh primerih za povedkovnike in ne predloge, kaže tudi naglas: *brez*, *proti*, *za* in *zoper* so kot predlogi nenaglašeni (*brez*, *proti*, *za*, *zoper*), kot povedkovniki pa naglašeni (*brèz*, *próti*, *zá*, *zóper*). *Kljub*, *nakljub*, *navkljub* in *navzlic* so naglašeni kot predlogi in povedkovniki, *kontra* in *pro* pa SP01 obravnava samo kot povedkovnika. Omeniti moramo, da je pri *za in proti* v SP01 naveden zgled *prešteti glasove za in proti*, kjer ne gre za povedkovnik, marveč prilastek. Povedkovnik je tudi *zoper* v zvezi *na zoper govoriti*. V SSKJ so ti povedkovniki besednovrstno označeni kot prislovi, kar kaže na zavedanje, da se razlikujejo od svojih predložnih homonimov, pri nobenem pa ni kvalifikatorskega pojasnila v povedni rabi.

4.1.7 Tip VII: brezosebkovne strukture

Veliko povedkovnikov nastopa v brezosebkovnih strukturah. Gre za strukture brez vršilca oz. vsebinskega osebka, zaradi odsotnosti katerega se pomožnik ravna po poničenem formalnem osebku 3. osebe ednine srednjega spola (*bilo je oblačno*). Zato ne preseneča dejstvo, da je glavnina povedkovnikov tipa VII homonimna s pridevniško obliko srednjega spola ter prislovi in da so tvorjeni iz pridevnikov s povedkovniškim priponskim obrazilom *-ó/-o*. Na podlagi zgledov, ki jih prinaša predvsem SP01, lahko izločimo nekaj tipičnih

stavčnih vzorcev, v katerih se ti povedkovniki pojavljajo, hkrati pa lahko govorimo tudi o posameznih skupinah teh povedkovnikov.

Prvo skupino predstavljajo povedkovniki za opisovanje naravnih in vremenskih pojavov ter objektivno/subjektivno opisovanje zunanjega okolja. Za to skupino je opredeljevalno, da zunanje okolje ni prostorsko določeno s predloženosamostalniškim prislovnim določilom kraja, kvečjemu s krajevnim prislovom, zaradi česar ni možna nobena pretvorba. Osnovni stavčni vzorec *biti/postati* + povedkovnik za opisovanje naravnih in vremenskih pojavov je v *SP01* izpričan pri **brezvetrno, vetrovno, drsno, hladno, jasno, južno, kopno, lepo, megleno, mesečno, mežavo, premraz, premrzlo, oblačno, soparno, presoparno, soparično, prestrmo, sončno, spremenljivo, suho, svetlo, pretema, temačno, temno, pretemno, tiho, vroče, vedro** in **viharno**, na podlagi zgledov v *SSKJ* in analogij ga lahko predvidevamo vsaj še za *grdo, ledeno, mokro, mokrotno, mračno, mrakotno, mraz, mrzlo, pusto, somračno, spolzko, tema, poltemno, toplo, prevroče, vlažno* in *prevlažno*: *bilo je brezvetrno, danes je hladno, ko je bilo kopno, so začeli kopati, premraz je bilo, da bi delali, za sejanje je bilo že suho, postalo je svetlo, temno je kot v rogu, bilo je zelo viharo, bilo je vroče in soparno, zunaj je bilo mežavo, tam je tako pusto*. Na podlagi navedenih zgledov vidimo, da se v stavku lahko pojavljajo še prislovno določilo časa (*včeraj, zjutraj, danes, jutri, dopoldan, popoldne*), predmetno določilo za N_4 (*premraz je bilo (za to), da bi delali, za sejanje je bilo že suho, pretema je (za to), da bi še delali, prestrmo je (za to), da bi se peljali tja*, pri čemer imajo vsi z da-stavkom varianto s predložno zvezo za N_4 /nedoločnik: *premraz je bilo za delo/delati, prestrmo je za peljati se tja/peljanje tja*), prislovno določilo primere (*temno je kot v rogu, tiho je kakor v grobu*) ali krajevni prislov/zaimék (*zunaj je bilo mežavo, tam je tako pusto*), torej lahko vzorec dopolnimo: *biti* + povedkovnik (+ prislovno določilo časa/primere/kraja/za N_4). Vsi ti povedkovniki, razen *mraz, premraz, tema* in *pretema*, so tvorjeni iz pridevnika s povedkovniškim priponskim obrazilom *-ó/-o* in so v *SSKJ* besednovrstno označeni kot prislovi v povedni rabi. *Mraz* in *tema* sta izsamostalniška konverzna, *premraz* in *pretema* pa njuni elativni stopnji. *SSKJ* pri tistih izsamostalniških povedkovnikih, ki poznajo elativno stopnjo (*mraz* → *premraz*, *tema* → *pretema*, *škoda* → *preškoda*, *dolgčas* → *predolgčas*), neelativno stopnjo besednovrstno označuje kot samostalniik (v povedno-prislovni rabi), elativno stopnjo pa kot prislov (v povedni rabi). Ravno možnost elativnega stopnjevanja dokazuje prehod teh samostalnikov med povedkovnike, saj je kot samostalniki nimajo: **toča je povzročila veliko preškodo : preškoda ga je za tako delo, *mučil me je hud predolgčas : tam mu je bilo predolgčas, *premraza že dolgo nismo imeli : bilo je*

*premraz, da bi lahko delali, *nad mesto se je spustila pretema : bilo je pretema, da bi kaj videl.* O *mraz* in *tema* povejmo še, da ima *SP01* *tema* samo kot samostalnik, pri *mraz* pa nima zgleда z vzorcem *biti* + povedkovnik, *SSKJ* pa kot zgled povedno-prislovne rabe samostalnikov *tema* in *mraz* navaja zgleда *bila je še tema* in *zunaj je bil hud mraz* (a tudi *je bilo hudo mraz*) z opisnima deležnikoma ženskega in moškega spola, v katerih gre za samostalnik v osebku, po katerem se ravna povedek in ki ob zanikanju preide v roditeljski (*teme ni bilo več, zunaj ni bilo hudega mraza*), skratka, ne gre za zgleда povedkovnikov *tema* in *mraz*, kar kaže tudi dejstvo, da je *mraz* razvit s prilastkom. *Vroče* se tudi kot povedkovnik rabi v dobesednem (*bilo je vroče in soparno*) in prenesenem pomenu (*vroče bo, pomoči pa ne bo 'položaj bo težek'*). Povedkovniki subjektivnega opisovanja zunanjega okolja z enakim osnovnim stavčnim vzorcem so **čudovito, drugače, kolosalno, nebeško, nevzdržno, obratno, prehudo, prelepo, presmešno, samotno, sijajno, slabo, šokantno, varno** in **živo**: *zunaj je čudovito, včasih je bilo drugače, odšel je, ker je bilo nevzdržno, analize kažejo, da je ravno obratno, če bo prehudo, bom odšla, bilo je šokantno, po materini smrti je bilo doma samotno, sijajno bo, ko se bomo spet videli, tu je popolnoma varno, prehudo je bilo, da bi o tem lahko neprizadeto govorili, presmešno je, da bi se lahko resno pogovarjali, prelepo je, da bi bilo res, ni slabo, ne pritožuj se, bilo je nebeško.* Da-stavki ob elativih *prehudo, prelepo* in *presmešno* so prislovna določila posledice, saj ti zgledi pomenijo 'bilo je tako hudo, da o tem nismo mogli neprizadeto govoriti', 'tako smešno je, da se o tem ne moremo resno pogovarjati', 'tako lepo je, da ne more biti res'. Pri zgledu *sijajno bo, ko se bomo spet videli* je možna pretvorba časovnookoljskega ko-stavka v nedoločnik, ki pa izgubi časovni pomen: *sijajno bo, ko se bomo spet videli* → *sijajno se nam bo spet videti*.

Drugo skupino prav tako predstavljajo povedkovniki za opisovanje naravnih in vremenskih pojavov ter objektivno/subjektivno opisovanje zunanjega okolja, ki pa nastopajo v drugačnem stavčnem vzorcu. Zunanje okolje je v stavku namreč prostorsko določeno s predložnosamostalniškim prislovnim določilom kraja, ki uvaja potencialne delovalnike, zato je pri večini teh povedkovnikov možna pretvorba predložni $N_{2-6} + \text{biti} + \text{povedkovnik} \leftrightarrow N_1 + \text{biti} + \text{pridevnik}$: *v kleti je bilo prevlažno* ↔ *klet je bila prevlažna*, pri kateri okoliščinskost zamenja predikacija. Možna je tudi pretvorba prislovno določilo kraja + *biti* + povedkovnik ↔ $N_1 + \text{imeti} + \text{prislovno določilo kraja} + \text{povedkovnik}$: *v naši sobi je hladno* ↔ *v sobi imamo hladno*, pri kateri prav tako iz neprisojevalne strukture dobimo prisojevalno. Gre torej za osnovni stavčni vzorec N_{predi} (prislovno določilo kraja) + *biti/postati* + povedkovnik, ki je v *SP01* izpričan pri **ledeno, mokro, mokrotno, mračno, mrakotno, mrzlo, poltemno,**

pretoplo, prevlažno, spolzko, somračno, toplo, vlažno, prevroče, zadušljivo, zadušno, zagatno, zatohlo, zračno, hrupno, mirno, mrtvo, prazno, tesno, pretesno, tiho in živo, na podlagi zgledov v *SSKJ* in analogij ga lahko predvidevamo vsaj še za *hladno, mraz, suho, svetlo, soparično, tema, temačno, temno, vetrovno, viharo* in *vroče*: *na pločniku je bilo ledeno, ob potoku je mokrotno, v sobi je postalo mračno, ob reki je bilo ledeno mrzlo, na mokri travi je bilo spolzko, v sobi je prijetno toplo, na soncu je bilo prevroče, v dvorani je bilo zatohlo, na zabavi je bilo veselo in hrupno, v hiši je bilo še mrtvo, v stanovanju je bilo tesno, v pristanišču je bilo živo kot v panju*. Kot lahko vidimo, kot prislovno določilo kraja nastopajo predvsem predložne zveze s predlogi *na, v* in *ob*. Na navedenih zgledih preizkusimo možnost prve pretvorbe: *pločnik je leden, *potok je mokroten, soba je postala mračna, *reka je bila ledeno mrzla, mokra trava je spolzka, soba je prijetno topla, *sonce je prevroče, dvorana je bila zatohla, zabava je bila vesela in hrupna, *hiša je bila mrtva, stanovanje je bilo tesno, pristanišče je bilo živo kot panj*, iz česar lahko sklepamo, da pretvorba gotovo ni mogoča, če je prislovno določilo kraja ob N_5 . Druga pretvorba je najbrž mogoča predvsem, če je prislovno določilo kraja v N_5 . V *SSKJ* so ti povedkovniki besednovrstno označeni kot prislovi v povedni rabi, razen seveda *mraz* in *tema*. Povedkovnika subjektivnega opisovanja zunanjega okolja z enakim osnovnim stavčnim vzorcem sta **zabavno** in **zanimivo**: *na prireditvi je bilo zabavno/zanimivo*. Posebej omenimo še **težko** in **lahko** v zgledih *v tistih časih je bilo težko/ni bilo lahko*, ki kažeta, da potencialne delovalnike za prvo pretvorbo lahko uvede tudi prislovno določilo časa: *tisti časi so bili težki/niso bili lahki*. Pogosto se kot prislovno določilo kraja pojavlja pri N_5 , ki je v *SP01* izpričan pri **dolgčas, fletno, lušno, veselo** in **žaltavo**, na podlagi zgledov v *SSKJ* in analogij ga lahko predvidevamo vsaj še za *dobro, predolgčas, dolgočasno, predolgočasno, drugače, grozno, križ, lepo, težko, vroče* in *žalostno*: *pri nas ni nikoli dolgčas, pri vas je pa fletno, pri sosedovih bo zvečer veselo, pri nas je zdaj križ, pri njih je težko, odkar je mati umrla, pri nas ni lepo*.

Tretjo skupino predstavljajo povedkovniki, ki s pomenskega vidika izražajo stanje in razpoloženje doživljalca zunanjega okolja. Opredeljevalno zanje je pretvorbena razmerje med neprisojevalnim *biti* in prisojevalnim *imeti se*: *na izletu je bilo fantastično ↔ na izletu smo se imeli fantastično*. Gre torej za stavčna vzorca *biti* + povedkovnik (+ prislovno določilo kraja) in N_1 + *imeti se* + povedkovnik (+ prislovno določilo kraja). Takšni povedkovniki so **čudovito, fantastično, fletno, kolosalno, lepo, prelepo, lušno, nebeško, obupno, prijetno, špasno, vedro, veselo** in **neveselo**: *na izletu je bilo fantastično ↔ na izletu smo se imeli fantastično, bilo je kolosalno ↔ imeli smo se kolosalno, imeti se lušno ↔ biti lušno, bilo je*

nebeško ↔ imeli smo se nebeško, tam je bilo zelo prijetno ↔ tam smo se imeli zelo prijetno, bilo je veselo ↔ imeli smo se veselo, pomisli, kako bo lepo na plesu ↔ pomisli, kako lepo se boš imela na plesu. Če je prislovno določilo kraja predložnosamostalniško, je tudi pri teh možna pretvorba predložni N_{2-6} + *biti* + povedkovnik ↔ N_1 + *biti* + pridevnik, pri kateri okoliščinskost zamenja predikacija: *na izletu je bilo fantastično ↔ izlet je bil fantastičen.* V *SSKJ* so to prislovi, nekateri s kvalifikatorskim pojasnilom v povedni rabi, drugi brez njega.

Kot posebno pomensko skupino lahko izločimo povedkovnike **čisto**, **kakšno**, **takšno**, **táko** in **umazano**, ki se vsi nanašajo na red oz. nered v prostoru: *kakšno imajo po stanovanju 'nered', takšno imajo, da res ne veš, kaj bi rekel 'nered', pri njih je zmeraj táko, nikoli ni pospravljeno 'nered', doma imajo čisto, povsod je bilo vse umazano.* Tudi pri teh imamo pretvorbo *biti ↔ imeti*: *doma imajo čisto ↔ pri njih doma je čisto, takšno imajo ↔ takšno je pri njih.* Posebno skupino predstavljajo še **odprto**, **zaprto** in **prosto**, prva dva sta izdeležniškega izvora, tretji se jima pridružuje pomensko: *odprto so imeli do sedmih, danes imamo prosto, ob nedeljah (je) zaprto.* Tudi ti poznajo pretvorbo med brezosebkovno biti-strukturo in prisojevalno biti-/imeti-strukturo, v kateri vlogo vršilca prevzame okoliščinski udeleženec neprisojevalne biti-strukture (*pri njih je bilo odprto do sedmih ↔ odprto so imeli do sedmih/odprti so bili do sedmih*). Pogostokrat nastopajo z elipso glagola (*ob nedeljah zaprto, odprto do sedmih*). Za brezosebkovno strukturo gre tudi pri **znano** v zgledih *kolikor je meni znano, nas bodo zaprli in kot je znano, alkohol zmanjšuje prištevnost.*

4.1.8 Tip VIII: *biti/postati* + povedkovnik + smiselni osebek N_3 /s N_6 / N_2 / N_4

V tip VIII sodijo neprisojevalni povedkovniki s smiselnim osebkom. Povedkovnike z dajalniškim smiselnim osebkom N_3 lahko razdelimo v dve skupini. Prvo skupino predstavljajo povedkovniki stanja in razpoloženja doživljalca notranjega okolja, ki je izražen s smiselnim osebkom, zato lahko osnovni stavčni vzorec, v katerem se pojavljajo, zapišemo kot: *biti/postati* + povedkovnik + smiselni osebek N_3 . Vsi povedkovniki tega tipa so neprisojevalni in oblika pomožnika je zaradi odsotnosti imenovalniškega osebká neobsamostalniška 3. oseba ednine srednjega spola. Taki povedkovniki so **bridko**, **dobro**, **dolgčas**, **predolgčas**, **dolgočasno**, **predolgočasno**, **grozno**, **hudo**, **lahko**, **lepo**, **mračno**, **mraz**, **mrzko**, **mučno**, **nenavadno**, **nerodno**, **ugodno**, **neugodno**, **pretoplo**, **prijetno**, **neprijetno**, **pusto**, **slabo**, **sladko**, **svetlo**, **tesno**, **težko**, **toplo** in **veselo**, na podlagi analogij in zgledov v *SSKJ* mednje

lahko štejemo tudi *hladno, premraz, mrzlo, prevroče, sila, sitno, vroče* in *zoprno*: *bridko mu je bilo pri srcu, bilo mu je dolgčas, samemu je bilo v hribih predolgčas, doma mu je bilo predolgočasno, grozno mi je pri duši, ni ji bilo lahko, ko je ostala sama z otroki, v roke ji je bilo mraz, bilo ji je zelo nerodno, ko so govorili o njej, postalo mu je malo nerodno, ob nenavadnem srečanju ji ni bilo ugodno, prijetno mi je pri njih, ali ti je pri nas kakšna sila, v avtobusu ji je vedno slabo, toplo mu je pri srcu, bilo ji je tako težko, da je jokala*. Navedeni zgledi kažejo, da je osnovni stavčni vzorec lahko dopolnjen s prislovnim določilom kraja (*samemu je bilo v hribih predolgčas, doma mu je bilo predolgočasno, prijetno mi je pri njih, ali ti je pri nas kakšna sila, v avtobusu ji je vedno slabo*), pri čemer je treba izpostaviti predložne zveze z delom telesa (*bridko mu je bilo pri srcu, toplo mu je pri srcu, v roke ji je bilo mraz, grozno mi je pri duši*), časa (*bilo ji je zelo nerodno, ko so govorili o njej, ni ji bilo lahko, ko je ostala sama z otroki, ob nenavadnem srečanju ji ni bilo ugodno*) ali posledice (*bilo ji je tako težko, da je jokala*), torej ga lahko dopolnimo: *biti/postati* + povedkovnik + smiselni osebek N₃ (+ prislovno določilo kraja/časa/posledice). Ti povedkovniki, razen *dolgčas, mraz, sila, predolgčas* in *premraz*, so tvorjeni iz pridevnikov s povedkovniškim priponskim obrazilom *-ó/-o* in so v *SSKJ* besednovrstno označeni kot prislovi, večinoma s slovničnim kvalifikatorskim pojasnilom v povedni ali povedno-prislovni rabi. Večinoma imajo tudi slovnično kvalifikatorsko pojasnilo s smiselnim osebkom v dajalniku, nekateri pa so brez njega. *Dolgčas, mraz* in *sila* so izsamostalniški konverzni, *predolgčas* in *premraz* sta elativa. O obravnavi neelativne stopnje nasproti elativni v *SSKJ* smo že pisali.

V drugo skupino sodijo tisti povedkovniki z dajalniškim smiselnim osebkom N₃, ki imajo poleg smiselnega osebkca še eno predmetno določilo in tako izražajo razmerje. Taki so *dolgčas, hudo, grozno* in *nerodno* (*dolgčas mi je bilo po njej, hudo mi je zanje, grozno mi je za očeta, bilo ji je nerodno zanj*), predvsem pa **mar**, **vseeno**, **žal** in **prežal**. *Mar* se pojavlja v 3 sklonskih okvirih s smiselnim osebkom: (1) brez (ubesedenih) predmetnih določil: *mar mi je, naj se znajde*, (2) s tožilniškim predmetnim določilom za N₄: *ni mi mar za tvoje besede*, (3) z rodilniškim predmetnim določilom N₂: *ni mi mar tvojih besed, ti mora biti vsaj malo mar gledalcev*, pojavlja pa se tudi s pravim osebkom: (4) osebek N₁ + predmetno določilo N₃ + *biti mar*: *samo popiva, otroci mu niso mar, služba jim je malo mar*. *Vseeno* ima predmetno določilo za N₄: *njim je vseeno (za to), kako živimo, zanjo mi je popolnoma vseeno*. *Žal* se pojavlja v 3 sklonskih okvirih: (1) brez (ubesedenih) predmetnih določil: *tega ne bom več storil, žal mi je*, (2) s tožilniškim predmetnim določilom za N₄: *žal mu je za soseda, ki se je ponesrečil, za knjige mu ni žal denarja* (tožilniški in rodilniški predmet: *biti žal česa za kaj*),

(3) z rodilniškim predmetnim določilom N₂: *tega mi je res žal. Za prežal SP01 navaja zgled prežal se to ni zgodilo*, kjer pa ne gre za povedkovnik, temveč členek.

Orodniški smiselni osebek s N₆ imajo **bogpomagaj, drugače, fuč, hudič, križ, slabo** in **žalostno**: *kadar pije, je z njim bogpomagaj, po bolezni je z njim drugače, z gostilno je fuč, kadar se ga napije, je z njim hudič, z otroki je križ, z očetom je slabo, z bolnikom je žalostno*. Pri nekaterih so možne pretvorbe v prisojevalne strukture z imenovalniškim osebkom N₁: **kadar pije, je on bogpomagaj, ?po bolezni je on drugače, gostilna je fuč, *kadar se ga napije, je on hudič, otroci so križ, oče je slabo, bolnik je žalostno*.

Rodilniški smiselni osebek N₂ imata **škoda** in **preškoda**. *Škoda* se pojavlja v 3 sklonskih okvirih: (1) s predmetnim določilom za N₄: *škoda bi ga bilo za tako delo, te obleke je škoda za doma*, (2) brez predmetnih določil: *takega človeka je zelo škoda*, (3) s predmetnim določilom N₃: *škoda mi ga je (za tako delo)*. *Preškoda* je elativ: *pusti jih, preškoda jih je za to*.

Izsamostalniški konverzni povedkovniki **groza, sram** in **strah** s pomenskega vidika označujejo psihično stanje doživljajca, ki je izražen s smiselnim osebkom N₄ v tožilniku. Vsi trije so lahko enovalentni (*pogostokrat ga je groza/sram/strah*) ali dvovalentni z enim izmed 3 možnih predmetnih določil: (1) rodilniškim N₂ (*groza jo je tatov, sram me je mojih dejanj, strah jo je samote*), (2) orodniškim pred N₆ (*bilo jo je groza pred temo, sram jo je pred starši, strah ga je pred njo*) ali (3) tožilniškim za N₄ (*sram ga je bilo za sina, strah jo je za otroke, groza jo je bilo zanj*). Da gre za povedkovnike in ne samostalnike, nam potrjujeta njihova zmožnost stopnjevanja (*bilo jo je precej strah, zelo me je sram, bilo nas je zelo groza*) in nezmožnost vplivanja na obliko povedka kljub „imenovalniški“ obliki, zaradi česar je povedek v neobsamostalniški 3. osebi ednine srednjega spola. V *SSKJ* so vsi trije besednovrstno označeni kot samostalniki v povedno-prislovni rabi s smiselnim osebkom v tožilniku. Neprisojevalni zvezi *biti strah* in *biti sram* imata prisojevalna polnopomenska glagolska ustreznika s *se*: *Ano je strah teme ↔ Ana se straši teme, sram me je mojih dejanj ↔ sramujem se svojih dejanj*. Zaradi neimenovalniškosti smiselnega osebka je nanj nanašajoči se svojilni zaimek predmeta lahko povratni ali nepovratni: *sram me je mojih/svojih dejanj*.

4.1.9 Tip IX: izdeležniški povedkovniki

Tip IX predstavljajo izdeležniški povedkovniki. Izločimo lahko 3 podtip. Prvi podtip predstavljajo povedkovniki, strukture s katerimi lahko povežemo s trpniškimi strukturami in jih pretvorimo v tvorne. Pojavljajo se v enakem stavčnem vzorcu kot povedkovniki tipa II, torej predvsem z nedoločnikom in da-stavkom. Taki so **dano, izključeno, mišljeno, namenjeno, omenjeno, povedano, prepovedano, rečeno, ukazano, usojeno in zapovedano**: *ni mi bilo dano, da bi ga spoznal, ni mi bilo dano tako peti, izključeno je, da bi se sporazumeli, mišljeno je bilo, da bi ti šel, to je namenjeno materi, omenjeno je bilo, da pride, ni povedano, zakaj je prišlo do sprememb, kaditi (je) prepovedano, ni bilo rečeno, zakaj je prišlo do sprememb, ni mu bilo usojeno videti vnuka*. Iz navedenih zgledov lahko vidimo, da se poleg z nedoločnikom in da-stavkom ti povedkovniki vežejo še s kazalnim zaimkom *to*, ki se zopet lahko nanaša le na nedoločnik, stavek ali več kot stavek, ne pa na samostalni, in zakaj-stavkom. Kot že rečeno, lahko te „trpne“ strukture pretvorimo v tvorne: *življenje mi ni dalo, da bi ga spoznal, izključili smo, da bi se sporazumeli, mislili smo, da bi ti šel, to je usoda namenila materi, omenil je, da pride, niso povedali, zakaj je prišlo do sprememb, kaditi prepovedujemo, niso rekli, zakaj je prišlo do sprememb, usoda mu ni usodila videti vnuka*. Pretvorba v stavek z v osebku izraženim vršilcem je možna tudi, kadar je namesto nedoločnika ali da-stavka prislovni kazalni zaimek *tako* in gre torej vsekakor za brezosebne strukture: *tako je ukazano* ← *tako so ukazali*, *tako je zapovedano* ← *tako smo zapovedali*. Pri *to je namenjeno materi* se zdi, da je *namenjeno* deležnik oz. pridevnik, če se nanaša na samostalni oz. če je ostanek zveze s samostalnikom, ki se je izpustil: *to kolo je namenjeno materi* → *to je namenjeno materi* ($\approx$ *ta poklic mu je namenjen*), povedkovnik pa, če se nanaša na nesamostalni, torej nedoločnik, stavek ali več kot stavek: *materi je namenjeno umreti mlada* → *to je namenjeno materi*. V SP01 je pri povedkovniškem *namenjeno* naveden tudi zgled *namenjeno mu je bilo osemdeset let življenja*, ki ga, če ne gre za napako, lahko razložimo z elipso nedoločnika: *namenjeno mu je bilo osemdeset let življenja* ← *namenjeno mu je bilo dočakati/dopolniti osemdeset let življenja*. Rečeno se rabi v dveh pomenih: v prvem je sopomenski *povedano* (*ni bilo rečeno, zakaj je prišlo do sprememb* 'povedano'), v drugem *gotovo, nujno* (*ni rečeno, da je tako tudi prav* 'ni gotovo'), zaradi česar bi ga kazalo uvrstiti tudi v tip II. *(Ne) biti dano* ima naklonski pomen: *ni mi bilo dano tako lepo peti* 'ne znam, ne morem'.

Drugi podtip predstavljajo **prizaneseno**, **prizanešeno** in **zadoščeno**, pri katerih gre za brezosebkovne strukture: *v življenju mu ni bilo z ničimer prizaneseno, radovednosti je zadoščeno, pravici je zadoščeno*. Nimajo nedoločniškega ali da-stavčnega določila, ampak le samostalniška predmetna določila: *prizaneseno* (in *prizanešeno*) dajalniškega N₃ in orodniškega s N₆, *zadoščeno* le dajalniškega N₃. Zopet so možne pretvorbe v stavke z vršilcem, izraženim v osebku: *življenje mu ni z ničimer prizaneslo, radovednosti/pravici smo zadostili*. *Prizanešeno* je po SP01 odsvetovan.

Tretji podtip predstavljajo prav tako neprisojevalni **gledano**, **govorjeno** in **preračunano**: *hiša je na levi strani ulice, gledano od postaje, strogo gledano, je bil ta ukrep nepotreben, odkrito govorjeno, fant ni pošten, preračunano v dolarje po srednjem tečaju*. Gre za izdeležniške povedkovnike, ki nastopajo kot jedro deležniškega polstavka, ki je v vlogi prislovnega določila pogoja/ozira: *če se gleda od postaje, je hiša na levi strani ulice, če se strogo gleda, je bil ta ukrep nepotreben, če se odkrito govori, se mora reči, da fant ni pošten, če se preračuna v dolarje po srednjem tečaju*. Za vse tri podtipe velja, da so v SSKJ to deležniki srednjega spola, nekateri s slovničnim kvalifikatorskim pojasnilom v povedni rabi, drugi brez njega, *gledano* in *govorjeno* imata kvalifikatorsko pojasnilo v brezosebno-prislovni rabi, le *zapovedano* in *zadoščeno* sta prislova v povedni rabi.

4.1.10 Tip X: matematične operacije

Tip X je pomenski, in sicer vanj sodijo povedkovniki, ki izražajo matematične operacije. Razdelimo jih lahko v 3 skupine. Prva skupina so izdeležniški povedkovniki **deljeno**, **množeno**, **pomnoženo** in **ulomljeno**: *deset deljeno s pet je dve, štiri množeno s pet je dvajset, tri pomnoženo s pet je petnajst, osem ulomljeno z dva je štiri*. Gre za osamosvojena jedra deležniških polstavkov: *deset deljeno s pet je dve* ← *deset, deljeno s pet, je dve*, kar je primerljivo z zgledi kot *kamen, prevlečen z zlatom, je nekaj vreden*, ki imajo strukturo: s polstavčnim prilastkom razviti samostalnik + vezni *biti* + pridevniško povedkovo določilo. V SSKJ sta izpričana le zgleda za *deljeno* in *ulomljeno*, ki sta deležnika, samo *ulomljeno* je v povedno-prislovni rabi. Druga skupina so izsamostalniški povedkovniki **krat**, **minus** in **plus**, ki imajo deležniški pomen: *dva krat tri je šest* ↔ *dva, pomnoženo s tri, je šest, deset minus tri je sedem* ↔ *deset, zmanjšano za/odšteto tri, je sedem, pet plus štiri je devet* ↔ *pet, povečano za/prišteto štiri, je devet, soba meri štiri krat tri metre* ↔ *soba meri štiri metre, pomnoženo s*

tremi metri. Da v teh zgledih ne gre za samostalnike, so se zavedali že v *SSKJ*, saj so ti povedkovniki besednovrstno označeni kot prislovi. Ostaneta še **in** in **manj**, ki imata enak pomen kot povedkovniki prvih dveh skupin: *tri in štiri je sedem* ↔ *tri, povečano za/prišteto štiri, je sedem, deset manj tri je sedem* ↔ *deset, zmanjšano za/odšteto tri, je sedem*. Prvi je konverzni veznik, drugi konverzni prislov, veznik in prislov sta tudi po *SSKJ*. Treba je poudariti, da je *in* tudi kot povedkovnik nenaglašen.

4.1.11 Tip XI: pridevniške oblike ženskega spola

Če smo do sedaj za mnoge povedkovnike rekli, da so tvorjeni iz pridevnikov s povedkovniškim priponskim obrazilom *-ó/-o* in imajo zato homonimne srednjespolske pridevniške (in prislovne) ustreznike, pri povedkovnikih tipa XI temu ni tako, saj so homonimni s pridevniškimi oblikami ženskega spola. Izločimo lahko dva podtipa. Prvi podtip predstavljajo **bosa**, **dobra** in **lepa**, ki se pojavljajo v stavčnem vzorcu s kazalnim zaimkom *ta* in veznim *biti*: *ta je pa + bosa/dobra/lepa*, pri čemer celotni stavek izraža presenečenje, začudenje ali nevero: *ta je pa bosa* 'to ni res', *ta je pa dobra*, *ta je pa lepa* 'česa takega nisem pričakoval', sam povedkovnik pa ima pridevniški pomen. Strukturno bi njihov nastanek lahko razložili z elipso samostalnika ženskega spola: *ta je pa bosa/dobra/lepa* ← *ta izjava je (pa) bosa/dobra/lepa*, kar razloži ženskospolsko obliko kazalnega zaimka in povedkovnika, ki je posledica ujemanja z izpuščenim jedrnim samostalnikom. Zaimek *ta* se nanaša na stavek ali več kot stavek. V *SSKJ* so vsi trije besednovrstno označeni kot pridevniki, le *dobra* v povedni rabi. Drugi podtip predstavljajo **dolga**, **huda**, **slaba**, **težka** in **trda**, ki so v *SSKJ* označeni kot posamostaljeni pridevniki: *še dvajset ur se bomo vozili, dolga bo, shujšal sem, huda je bila, slaba kaže, slaba mu prede, težka mu prede, trda bo za delavce*. Pri *slaba*, *težka* in *trda* se posamostaljenost zdi bolj verjetna od povedkovniškosti, saj so osebkii ob polnopolnomenških glagolih, ne pa povedkova določila ob nepolnopolnomenških. Tudi pri drugem podtipu si lahko njihov strukturni nastanek razlagamo z elipso: *še dvajset ur se bomo vozili, dolga (vožnja) bo, shujšal sem, huda (preizkušnja) je bila*. Povedkovnike prvega podtipa bi torej kazalo razlagati kot konverzne pridevnike ženskega spola, povedkovnike drugega podtipa pa kot konverzne posamostaljene pridevnike oz. kar posamostaljene pridevnike.

4.1.12 Tip XII: povedkovniki količine

Tudi tip XII je pomenski, in sicer združuje povedkovnike, ki izražajo količino: **dosti**, **dovolj**, **malenkost**, **malo**, **premalo**, **največ**, **nič**, **preveč** in **veliko**. Pregled v SP01 navedenih zgledov pokaže, da lahko izločimo več stavčnovzorčno-pomenskih podtipov, v katerih se pojavljajo. Prvi podtip predstavljata zgleda *Tonetu je bilo dosti do posestva* in *malo mu je bilo do zabave*, pri katerih imamo stavčni vzorec: smiselni osebek v dajalniku N₃ + glagol *biti* + povedkovnik + predmetno določilo do N₂. Pomensko ga lahko povežemo s 'pomeniti, biti pri volji, prizadevati si': *Tonetu je posestvo dosti pomenilo*, *Tone si je dosti prizadeval za posestvo*, *ni bil pri volji za zabavo*.

Drugi podtip predstavljata *dosti ji je bilo spletk* in *dovolj imam tega govorjenja* z rodilniškim predmetnim določilom N₂, ki ga pomensko lahko povežemo s 'presedati': *spletke so ji presedle*. Tretji podtip predstavlja *zdaj mi je pa dosti*, ki je brez predmetnega določila in prav tako pomeni 'presedati': *zdaj mi je pa presedlo*. Pri drugem in tretjem podtipu obstaja pretvorba med neprisojevalno, dajalniški smiselni osebek N₃ vsebujočo biti-strukturo in prisojevalno, imenovalniški osebek N₁ vsebujočo imeti-strukturo: *zdaj mi je pa dosti* ↔ *zdaj imam pa dosti*.

Četrty podtip predstavljajo zgledi *pet milijonov*, *to res ni malenkost*, *dva milijona*, *to je bilo malo*, *dva milijona*, *to res ni bilo veliko* in *milijon je največ*, *kar ti lahko posodim*. Pri prvih treh se pojavlja ista struktura: posamostaljeni števniki, nanj nanašajoči se kazalni zaimek *to*, glagol *biti* in povedkovnik, pri čemer povedkovnik prisoja zaimek. Da gre za povedkovnik tudi, če ta prisoja posamostaljeni števniki, nam potrjuje zgled z *največ*. Pri zgledih z *malo*, *veliko* in *največ* imamo opravka z dvojno elipso: *dva milijona (evrov)*, *to je bilo malo (denarja)*, *milijon (evrov) je največ (tega)*, *kar ti lahko posodim*. Zaradi druge elipse bi jih kazalo imeti za izštevniške konverzne. Tem zgledom so podobni *obljubiti in dati je preveč*, *to razburjenje je bilo zanj preveč*, *to ni nič*, *če si se malo opraskala* in *to je pa že več kot preveč*, pri katerih se nam zopet ponuja strukturna razlaga z elipso samostalnika, posamostaljenega pridevnika ali nedoločnika: *obljubiti in dati je preveč zahtevanega/zahtevati*, *to razburjenje je bilo zanj preveč dogajanja*, *to ni nič takega*, *če si se malo opraskala*, *to je pa že več kot preveč vsega*. Za vse zgleds četrtega podtipa je ključno, da ima tisto, čemur se prisoja, vrednost imenovalnika. Drugačna sta zgleda petega podtipa *vsega je premalo* in idiomatski *za tako stvar ga je premalo v hlačah*, pri katerih razlaga z elipso ni mogoča, saj *premalo* prisoja

vse/on, ki sta zaradi njegove posebne vezavne moči v rodilniku. Še posebej pri *vsega je premalo* se ponuja primerjava z zgledi kot *možnosti sta dve* (s pretvorbo *dve možnosti sta*), v katerih imamo v povedkovem določilu števniki in ne povedkovnika. Pri *biti premalo v hlačah* k povedkovniškosti *premalo* najbrž prispeva idiomatskost celotne zveze. Povejmo še, da je v *SP01* zgled *pisem ni bilo malo* 'je bilo precej' naveden kot primer mernega prislova, kar se zdi napačno, če potegnemo vzporednice s števniki vsebujočim zgledom *pisem ni bilo niti sto*.

Šesti podtip predstavljata *biti premalo za koga* (*premalo sem bil zanjo*) in *ali jaz nisem nič*, kjer gre za prisojevalna povedkovnika, v prvem primeru s predmetnim določilom za N₄, v drugem si lahko zamislimo dajalniškega N₃ (*ali ti jaz nisem nič*). Ostane nam samo še zgled *Kaj pa je, da je tak nemir zunaj?* -Nič ni, vendar se ta *nič* zdi bolj samostalniški kot povedkovniški: *nekaj je* $\approx$ *nič(esar) ni*. O izvoru povedkovnikov tipa XII povejmo, da gre predvsem za izprislovne konverzne (v *SSKJ* so *dosti*, *dovolj*, *premalo* in *preveč* prislovi, nobeden v povedni rabi), tisti, ki jih razlagamo z elipso samostalnika, so izštevniški, *malenkost* je izsamostalniški (v *SSKJ* samostalniki v povedni rabi), morda tudi *nič* v *nič ni* (v *SSKJ* samostalniki).

4.1.13 Tip XIII: povedkovniški „pridevniki“

V tip XIII uvrščamo povedkovnike, ki se zdijo kot (samo)povedkovodoločilni pridevniki. Med povedkovnike in ne pridevnike so uvrščeni zaradi izključne, prevladujoče ali prvotne povedkovodoločilne rabe. Izločimo lahko 2 podtipa. Prvi podtip predstavljajo **fuč**, **napak**, **nared**, **narobe**, **odveč**, **pasé**, **pogodu**, **povšeč**, **povšeči**, **prav**, **tiho**, **všeč**, **zaman** in **zastonj**. Vsem je skupen osnovni stavčni vzorec imenovalniški (samostalniški) osebki N₁ (vsi so torej prisojevalni) + *biti* + povedkovnik: *vse je fuč*, *naša mladost je za zmeraj fuč*, *če je kaj napak*, *popravi*, *ta misel ni napak*, *most bo kmalu nared*, *biti nared v pol ure*, *račun je narobe*, *skrb za zdravje ni odveč*, *to je že pasé*, *ves čas so tiho*, *ves trud je bil zaman*, *njihovo prizadevanje je bilo zaman*, *vse prizadevanje je bilo zastonj*. Nekateri imajo obveznovezljivo predmetno določilo: za N₄: *biti nared za kaj* (proti nedesnovezljivemu *biti nared*), N₃: *naredite to*, *če vam ni odveč*, *obleka mu ni prav*, *ta družba mi je pogodu*, *darilo ji je všeč*, *drug drugemu sta všeč*, *že dolgo sta si všeč*, *všeč jim je*, *da so otroci samostojni*, N₂: *prtljage še nima nared* (glagol *imeti*), s N₆: *z njim je nekaj narobe*. Njihov pridevniški pomen nazorno kaže dejstvo, da se jih da pomensko nadomestiti s pridevniki, v primeru mnogih takimi, ki so

tvorjeni iz teh besed s pridevniškim priponskim obrazilom (*všeč*- + *-en* → *všečen*): *vse je fuč* ↔ *je uničeno, propadlo, ta misel ni napak* ↔ *ni napačna, biti nared za kaj* ↔ *biti pripravljen, most bo kmalu nared* ↔ *bo naređen* 'narejen, popravljen', *biti nared v pol ure* ↔ *biti naređen* 'napravljen', *oblečen, račun je narobe* ↔ *je naroben, skrb za zdravje ni odveč* ↔ *ni odvečna, to je že pasé* ↔ *je končano, ves čas so tiho* ↔ *so tihi, ves trud je bil zaman* ↔ *je bil zastonjski, vse prizadevanje je bilo zastonj* ↔ *je bilo zastonjsko, ta družba mi je pogodno* ↔ *je všečna, darilo ji je všeč* ↔ *ji je všečno*. Od svojih pridevniških pomenskih ustreznikov se ločijo po glasovni nepregibnosti, ki se zdi eno ključnih meril za uvrstitev teh besed med povedkovnike. Njihova besednovrstna označitev za povedkovnike je namreč povsem upravičena, če se pojavljajo samo kot povedkovo določilo, ne pa tudi kot prilastek, kajti to bi jih uvrstilo med pridevnike. Možnost prilastkovne rabe smo v korpusu preverili za *fuč*, *nared*, *odveč*, *pasé*, *pogodu*, *povšeč* in *povšeči* in primere zanjo našli za *nared* (*ker bo zraven tudi ne povsem nared Urška Horvat*) in *odveč* (*imajo 45 ali celo več odveč kilogramov, v omrežju poslovnih vezi je lahko vsak ponudil odveč plin, referendum, ki je po splošnem mnenju odveč zapravljanje denarja, vloga recesije je, da skozi bankrote razčisti z odveč zmogljivostmi, brez odveč besed čaka, izpričane so še odveč funkcija, odveč nervoza, odveč delavci, odveč sadje, odveč kader, odveč nasmeški, odveč nevroni*), za *fuč* se ne zdi tako nemogoča: *moj avto je fuč* ↔ *s svojim fuč avtom si ne morem prav nič pomagati*. *Narobe* in *zastonj* SP01 sam obravnava tudi kot pridevnika (*narobe junak, to je pravi narobe svet, zastonj vožnja*), SSKJ navaja *odveč* človek. Pri *narobe* njegovo povedkovniškost morda lahko utemeljimo s tem, da gre v prilastkovni rabi v resnici za ostanek s prislovom razvite pridevniške zveze po elipsi pridevnika: *narobe svet* ← *narobe obrnjen svet*. V oči bode podobnost med *zastonj* in izprislovnim pridevnikom *poceni*, ki je po SP01 le pridevnik in načinovni prislov, ne pa tudi povedkovnik: *sadje je poceni* ↔ *poceni sadje* ≈ *vse prizadevanje je bilo zastonj* ↔ *zastonj prizadevanje*. Morda gre povedkovniškost *zastonj* pripisati dejstvu, da je povedkovnik le v pomenu 'zaman', ne pa tudi 'brezplačno'. V SSKJ sta *fuč* in *nared* označena kot nesklonljiva pridevnika v povedni rabi, *napak*, *narobe*, *odveč*, *pogodu*, *prav*, *povšeč*, *povšeči*, *tiho*, *všeč* in *zaman* pa kot prislovi, vsi razen *povšeč*, *povšeči* in deloma *napak* v povedni rabi, *všeč* še s slovničnim kvalifikatorskim pojasnilom z dajalnikom. V SP01 so *fuč*, *nared*, *odveč*, *pasé*, *pogodu*, *povšeč*, *povšeči* in *všeč* samo povedkovnik, povedkovnik in načinovni prislov so *napak*, *prav*, *tiho* in *zaman*, povedkovnik, načinovni prislov in pridevnik sta *narobe* in *zastonj*. Posebej omenimo **prida**, ki se rabi enako kot do zdaj naštetih povedkovniki tega podtipa: *ta človek ni bil nič prida* ↔ *ni bil dober*. Izvorno ga lahko povežemo s samostalnikom *prid*, rodilniško obliko katerega pojasnimo z dejstvom, da se navadno rabi z

ubesedenim števnikom (*ta knjiga ni dosti prida, ni nič prida*), ali mernim prislovom *prida*. SSKJ ga besednovrstno označuje kot nesklonljivi pridevnik in prinaša tudi zgled prilastkovne rabe: *ni prida človek*. **Napoti** ima ob veznem *biti* pridevniški pomen: *umakni se, da ne boš napoti* 'da ne boš napoten', *biti napoti drug drugemu* 'biti napotna drug drugemu', *biti napoti sam sebi* 'biti napoten sam sebi'. Po SP01 je *napoti* samo povedkovnik, SSKJ pa ga označuje kot prislov (v povedni rabi) in zanj navaja tudi zgled s polnopomenskim glagolom *stati*: *uničil je vsakogar, ki mu je stal napoti*, v katerem je vsekakor prislov in ne povedkovnik. Povedkovnikom tega podtipa se zdita podobna **res** in **preres**, ki se od njih ločita po tem, da ne moreta prisojati samostalnika (**njegovo govorjenje/*tvoje besede so (pre)res*), ampak le zaimka *to*, ki se nanaša na stavek ali več kot stavek, in vse (*ne more verjeti, da je (to) res, to ni res, vse je res*) ali stavčni odvisnik (*kar je res, je res*), zato ju raje uvrščamo v tip II.

Drugi podtip predstavljajo povedkovniške predložne zveze **ad acta**, **na prodaj** (tudi **naprodaj**), **(biti) na ti** in **na videz**: *stvar je ad acta*, *hiša je na prodaj*, *imeti kaj na prodaj*, *biti na ti s predstojnikom*, *njeno veselje je le na videz*. Pri *ad acta* in *na videz* je pridevniški pomen očiten: *stvar je ad acta* ↔ *je končana, zaključena*, *njeno veselje je le na videz* ↔ *je navidezno*. Zveza *biti na ti* ima sicer polnopomenski glagolski ustreznik *tikati*, vendar jo lahko povežemo tudi z zvezo *biti domač*: *biti na ti s predstojnikom* ↔ *biti domač*. Uvrstitev *na prodaj* med povedkovniške zveze preseneča, saj jo Toporišič v članku O strukturalnem določanju besednih pomenov (ob glagolu *biti*) zaradi možnosti prehoda med prilastke obravnava kot pridevniško zvezo: *hiša je na prodaj* → *hiša na prodaj*. V SSKJ so *ad acta*, *na prodaj* in *na videz* (pisano tudi *navidez*) prislovi, *na videz* in *na prodaj* s slovničnim kvalifikatorskim pojasnilom (navadno) v povedni rabi.

4.1.14 Tip XIV: povedkovniki, iz katerih so nastali členki

Večino povedkovnikov tega tipa smo omenjali že pri tipu II. Gre za povedkovnike **gotovo**, **mogoče**, **nedvomno**, **res** in **verjetno**, ki imajo homonimne členkovne ustreznike. Po Toporišiču so gotovostni členki nastali iz povedkovnikov in res lahko vzpostavimo pretvorbena razmerja med povedkovniško in členkovno strukturo: *gotovo je, da bi o tem morali govoriti javno* ↔ *o tem bi gotovo morali govoriti javno*, *mogoče je, da pride* ↔ *mogoče pride*, *nedvomno je, da je naloga dobra* ↔ *naloga je nedvomno dobra*, *ali je res, da mi boš napravil uslugo* ↔ *ali mi boš res napravil uslugo*, *zelo verjetno je, da jih ne bo* ↔

(zelo) verjetno jih ne bo, ni verjetno, da bi se kaj zapletlo ↔ verjetno se ne bo nič zapletlo. Po SP01 so gotovo, nedvomno in res soglašalni, verjetno in mogoče pa verjetnostna členka.

4.1.15 Tip XV: naklonski povedkovniki

V tip XV sodijo povedkovniki, ki so naklonski izrazi in imajo (skupaj z vezjo) pomen naklonskih glagolov. Od pravih naklonskih glagolov se ločijo po nepregibnosti in možnosti da-stavčnega določila. Ti povedkovniki so: **lahko**, **žih**, **moč**, **moči**, **mogoče**, **nemogoče**, **možno**, **nujno**, **potreba**, **potrebno**, **nepotrebno**, **rad**, **sila**, **treba** in **volja**. Ob zgledih bomo pokazali njihovo sopomenskost z naklonskimi glagoli *moči*, *smeti*, *dati se*, *morati*, *hoteti* in *znati*: *to se lahko vsakomur primeri* ↔ *to se more vsakomur primeriti*, *lahko vstopim* ↔ *smem vstopiti*, *ptice lahko letijo* ↔ *ptice morejo/znajo leteti*, *žih greste tja* ↔ *smete iti tja*, *žih mi verjameš* ↔ *moreš mi verjeti*, *vse bi bilo še moč popraviti* ↔ *vse bi se dalo/moglo popraviti*, *rešiti vas hočem, če je moči* ↔ *rešiti vas hočem, če se more/da*, *zaplet bi bilo mogoče mirno urediti* ↔ *zaplet bi se dalo/moglo mirno urediti*, *prišel bo takoj, ko bo mogoče* ↔ *prišel bo takoj, ko se bo dalo*, *to nalogo je nemogoče rešiti* ↔ *te naloge se ne da/more rešiti*, *s silo ni možno ničesar doseči* ↔ *s silo se ne da/more ničesar doseči*, *nujno je, da odidejo* ↔ *oditi morajo*, *volja jo je, da bi šla* ↔ *hoče/želi oditi*, *rada bi odšla* ↔ *hočem/želim oditi*. S smiselnim osebkom so zgledi: *potreba se ti je bilo ženiti* ↔ *moral si se ženiti*, *volja jo je, da bi šla* ↔ *hoče oditi*, *ravno sila ti je bila to narediti* ↔ *ravno moral si to narediti*. Pri slednjem bode v oči ženska oblika opisnega deležnika.

Poseben podtip predstavljajo **lahko**, **žih**, **nerad**, **prerad**, **rad**, **raje** in **rajši**, ki (naklonsko) modificirajo osebno obliko polnopomenskega glagola (*se lahko primeri*, *lahko vstopim*, *žih greste*, *žih verjameš*, *rada bi šla*) in so brez vezi. Vezi si ne moremo zamisliti, njena odsotnost ni posledica elipse niti ne gre za ničto vez, ampak ti povedkovniki vezi preprosto nimajo. Vsi so prisojevalni. *Lahko* in *žih* sta čisto nepregibna in po SP01 je *lahko* povedkovnik tudi v *lahko (da) pride* 'morda pride/možno je, da pride', kjer ima verjetnostni pomen, po SSKJ pa gre za vezniško rabo. Pri *rad* in njegovih sestavljenkah *nerad* in *prerad* je treba izpostaviti njihovo pregibnost v spolu in številu: (*ne/pre*)*rad* -a -o. Zgled z (*ne/pre*)*rad* lahko razdelimo v 4 skupine: (1) zveza s polnopomenskim glagolom: *on rad dela*, *to se rado zgodi*, *sadež se nerad lupi*, *prerada bere*, (2) zveza z *imeti*: *rad imeti glasbo*, *imata se rada*, *pojdi*, *bog te nima rad*, (3) brezosebkovna struktura z dajalniškim smiselnim

osebkom N₃: v avtobusu ji je rado slabo, (4) naklonski *rad -a -o bi*. Naklonski v smislu zamenljivosti s pravim naklonskim glagolom (*želeli, hoteti*) je *rad* samo v pogojnem naklonu *rad bi*. V *SSKJ* sta *lahko* in *žihér* prislova, ne v povedni rabi, *rad*, *nerad* in *prerad* so pridevniki v prislovni rabi. Zanimiva je primerjava obravnave primerniških stopenj *raje* in *rajši* v *SSKJ* in *SP01*: *SSKJ* za moški, ženski in srednji spol predvideva *rajši* in *raje*, oblike *rajši -a -e* imajo slovnični kvalifikator stilno, *SP01* pa predvideva *rajši -a -e*, tudi *raje*, pri čemer *rajša -e* nista označena kot stilno zaznamovana. Orešnik ima *rad* za prosti prilastek. Pridevniška raba (v knjižnem jeziku je izpričana le v stalni zvezi *rade volje*) naj bi bila ostanek starega stanja, ko se je slovarska enota *rad* še pregibala kakor večina pridevnikov, prostoprilastkovna raba ob osebkcu pa naj bi nastala kot posledica tega, da se ne sklanja več (1992: 146).

Posebej si oglejmo *treba*, ki se lahko pojavlja v 4 različnih sklonskih okvirih: (1) nedoločnik: *hišo je treba obnoviti* ↔ *hišo se mora obnoviti*, *meni ni treba tega praviti* ↔ */, če bo treba*, *vas bomo poklicali* ↔ *če se bo moralo*, *vas bomo poklicali*, (2) nedoločnik in dajalniški smiselni osebek N₃: *ni mu treba plačevati davkov* ↔ */, prav treba ti je bilo iti v gostilno* ↔ *prav moral si iti v gostilno*, (3) dajalniški smiselni osebek N₃ in rodilniško predmetno določilo N₂: *povej, česa mu je najbolj treba* ↔ *povej, kaj najbolj potrebuje/kaj mu je najbolj potrebno*, *to zimo mu ni treba novih čevljev* ↔ *to zimo ne potrebuje novih čevljev/mu novi čevlji niso potrebni*, (4) rodilniško predmetno določilo N₂: *suša je, dežja je treba* ↔ *dež je potreben/se potrebuje*, *nikamor ne hodi*, *doma te je najbolj treba* ↔ *doma se te najbolj potrebuje/si najbolj potreben*. Samo v sklonskih okvirih (1) in (2) je *treba* naklonski in torej pomensko zamenljiv s pravim naklonskim glagolom, v obeh se veže z nedoločnikom. V okvirih (3) in (4) je pomensko zamenljiv s polnopomenskim glagolom *potrebovati*, pri čemer velja pretvorbena razmerje, da je smiselni osebek (*biti*) *treba* osebek *potrebovati* in rodilniški predmet (*biti*) *treba* tožilniški (ali iztožilniški rodilniški) predmet *potrebovati*: *novih čevljev mu ni treba* ↔ *on ne potrebuje novih čevljev* (N₃ ↔ N₁, N₂ ↔ N₄₍₂₎). *Potrebno* v pomenu 'treba' je po *SP01* odsvetovan. Kot nakazano, *ne biti treba* naklonskoglagojskega ustreznika nima, zato ga nima tudi *nepotrebno je govoriti zdaj o tem*. V *SP01* glagola *trebati* ne bomo našli, ga pa najdemo v drugih slovarjih: v Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju* je samostojno geslo z zgledoma *to mi treba* in *to bi mi trebalo*, *treba je* je navedeno kot pomensko enako *treba* (*treba = treba je*). V *SP50* je *trebati*, ki ga najdemo pri geslu *treba*, označen s križcem (+), ki označuje nedovoljeno za knjižni jezik, s križcem sta označena tudi zgleđa *bi trebalo delati* in *je trebalo*. Namesto glagola *trebati* *SP50*

predvideva *je treba* (*bi bilo treba delati*). V *SP62* je *trebati* označen s puščico, ki opozarja, da beseda ni najbolj domača in najboljša in da jo je v večini primerov mogoče nadomestiti, desno od puščice je navedeno *treba je* (*trebati* → *treba je*). V *SSKJ* je *trebati* prav tako samostojno geslo z oznako zastarelo, pomeni pa 'potrebovati': *dekle ne treba dote, za to ne trebamo ničesar*. Navedena sta še brezosebna zgloda *trebalo je delavcev* 'potrebni so bili delavci' in *otroka je trebalo previti* 'je bilo treba previti'.

4.1.16 Tip XVI: ostalo

V zadnji tip smo uvrstili povedkovnike, ki ne sodijo v nobenega izmed dosedanjih tipov. **Bomba, krona, govor(a)** in **zamož** so vsi izsamostalniški konverzni. Uvrstitev *bomba* med povedkovnike je presenetljiva, saj Toporišič v svojih člankih *bomba* večkrat navaja kot tipičen primer izsamostalniškega konverznega pridevnika, ki se lahko rabi kot prilastek in povedkovo določilo, a *SP01* razlikuje med prilastkovnim pridevnikom *bomba* v *bomba film* in povedkovodoločilnim povedkovnikom *bomba* v *film je bil bomba*. *Bomba* je v povedkovem določilu tudi samostalniški: *njen odhod je bil prava bomba* 'je povzročil presenečenje, začudenje', kar daje vtis, da je povedkovnik *bomba* vezan zgolj na pomen 'zelo dober'. Zaradi prisojevalnosti in pridevniškosti je zelo podoben povedkovnikom tipa XIII. Povedkovnik je tudi *krona*: *to je bila krona njegovega prizadevanja*. Opisni deležnik je ženskega spola, torej se ujema s povedkovnikom. Uvrstitvi med povedkovnike po vsej verjetnosti botruje prenesenost pomena: *biti krona* 'višek'. Pri *govor -a* lahko govorimo o dveh pomenih. V prvem pomenu zveza *biti govor* pomeni 'govoriti' in ima mestniško predmetno določilo o N₅: *o tem bo še govor* ↔ *o tem se bo še govorilo*. Ob zanikanju (lahko) preide v rodilniško obliko, kar ga dela bolj samostalniški kot povedkovnik: *zdaj ni govor/govora o premirju* ↔ *zdaj se ne govori o premirju*. Rodilniška oblika ob nezanikanem *biti* (*o tem bo še govora*) je v *SP01* normativno označena kot nepravilna. V drugem pomenu je možna samo rodilniška oblika *govora*: *ni govora, da bi ga še čakal*, kar pomeni 'nikakor ga ne bom več čakal'. Gre za zanikanje propozicije, izražene v odvisnem stavku. Razliko med pomenoma vidi tudi *SSKJ*: *govor/govora* v prvem pomenu je samostalniški v povedno-prislovni rabi, *govora* v drugem pomenu pa samostalniški v medmetni rabi. *Zamož* se rabi v zvezi z *imeti* in *dati*: *iti zamož* 'omožiti se', *dati zamož* 'omožiti'. V *SSKJ* je *zamož* prislov, ostali so samostalniki.

Inako je vezan na glagol *storiti se*: *inako se mi stori, ko vidim, kako se mučijo* 'hudo, milo', ima dajalniški smiselni osebek N₃, lahko ima prislovno določilo kraja z delom telesa (*inako se mi stori pri srcu/v duši*), pogosto se pojavlja s prislovnim določilom časa ali pogoja in ni desnovozljiv. V SSKJ je označen kot prislov s smiselnim osebkom v dajalniku.

Zamalo se zdi primerljiv s povedkovniškimi „pridevniki“ kot *zaman*, pa tudi s povedkovniki kot *žal* in *hudo*. Pogosteje kot z *biti* se rabi z *zdeti se*: *tudi tebi bi bilo zamalo, če bi te tako obravnavali, ne bo se mu zdelo zamalo, če ga boš ustavil*. Po SSKJ ima smiselni osebek v dajalniku, lahko pa ima tudi imenovalniški osebek: *zamalo so se jim zdele tudi njegove izjave, da mu stranka tako in tako škodi*. V korpusu so izpričani tudi primeri z nedoločnikom, da-, če-, ker-, ko- in kadar-stavkom.

Kako in **takó** sta izzaimkovna povedkovnika. *Kako* je povedkovnik v *kako se imate* in *kako pa očetovo zdravje, kako si* je normativno označeno s križcem, kar pomeni, da je v knjižnem jeziku nepravilno, medtem ko je v *kako je bilo v šoli* in *kako vam gre zadnje čase* začuda prislovni zaimek. *Tako* stoji namesto povedkovnikov različnih tipov, kar izhaja iz pogostnosti povedkovnikov, tvorjenih s povedkovniškim priponskim obrazilom -ó/-o: (1) tip VII: *pri nas je tako in bo težko drugače ≈ je težko, pri njih je tako kot v škatlici ≈ je zelo čisto, ni tako, kot praviš ≈ (v teh časih) ni lahko*, (2) tip VIII: *z njim je tako, da ne bo več zdrav ≈ je slabo, tako mi je, kot bi me presekal z mečem ≈ težko mi je, tako mu je bilo, da bi se razjokal ≈ hudo mu je bilo*. Rabi se tudi nezaimkovno v smislu, da ne stoji namesto drugega povedkovnika, ampak ima preneseni pridevniški pomen: *ni dobil neveste, zato je ostal tako* 'neporočen', *živel je z njo kar tako* 'brez zakonske zveze', *ljubezen ni kar tako* 'preprosta', *nič ni jedla, cel dan je bila (kar) tako* 'tešča', *plača je bolj tako, delo pa je lepo in koristno* 'slaba'. Kot lahko vidimo, ima zveza *kar tako* več pomenov, odvisno od konteksta.

Posebno pomensko skupino tvorijo **kaj**, **kar**, **klinec** in **kurec**: *ali je juha za kaj* 'okusna, dobra', *čevlji so še kar* 'precej dobri', *to je za en kurec* 'zanič'. Vsi imajo pridevniški pomen, *kaj*, *klinec* in *kurec* se vedno pojavljajo v predložni zvezi *biti za*, *klinec* in *kurec* s števnikom *en*, *kar* vedno s členkom *še*. Nastanek *kar* strukturno razložimo z elipso pridevniškega jedra v povedkovem določilu, ki ga *kar* modificira: *čevlji so še kar* ← *čevlji so še kar dobri*. *Kaj* in *kar* sta izzaimkovna, *klinec* in *kurec* konverzna nikalna merna prislova.

Zelo podobna sta si povedkovnika **bot** in **kvit**. *Biti (si) bot (s kom)* pomeni 'biti brez dolga, obveznosti', *biti (si) kvit (s kom)* 'biti brez medsebojnih obveznosti'. Lahko bi ju poimenovali vzajemnostna povedkovnika, saj je njun osebek skoraj praviloma v neednini:

vrnil sem ti in zdaj sva bot, pustite vi mene, jaz pa bom vas, pa smo si bot, nekaj dodaj, pa si bova bot, vračam ti, zdaj sva kvit, z njim sva si bot, v korpusu najdemo le en primer edninskega osebk: *nemalokrat sem naletel kajpak tudi na take funkcionarje, ki jim je bil šport samo osebna promocija, a s takimi sem si bil zelo hitro bot*. Druži ju tudi dejstvo, da nimata drugobesednovrstnih homonimnih ustreznice in torej nista konverzna. V SSKJ sta oba označena kot prislova, ne v povedni rabi.

Če povzamemo, oznaka povdk. je v *SP01* (hote ali nehote) besednovrstno opredeljevalna, saj gesla s to oznako niso drugače besednovrstno označena. Čeprav gre za zelo heterogeno skupino besed, se nam razkrivajo določeni tipi povedkovnikov, predvsem s skladenjsko-strukturnega in pomenskega vidika, ki kažejo na to, da je v ozadju uporabe oznake povdk. mogoče najti neko sistemskost (ki pa ni bila v celoti izpeljana dosledno). O povedkovnikih v smislu besedno(pod)vrstne oznake je smiselno govoriti v primeru tipičnih povedkovnikov (*mar, treba, lahko, rad, bot, vseč, žal*), povedkovnikov tipa II (*lepo je živeti*), VII (*mrzlo je*), VIII (*slabo mi je*), izsamostalniških konverznih povedkovnikov, povedkovniška raba katerih je povezana z velikimi skladenjskimi spremembami (*mrz, tema, sram, škoda, groza, strah*), in izmedmetnih konverznih povedkovnikov (*šavs*), medtem ko bi bilo npr. v primeru povedkovnikov tipa X (*plus*), XI (*dobra*) in XII (*največ*) bolj smiselno govoriti zgolj o povedkovniški rabi nepovedkovniških besed in bi tako kazalo poleg besedno(pod)vrstne oznake povdk. uporabljati še zgolj skladenjskofunkcijsko oznako v povdk. rabi.

4.2 Slovar slovenskega knjižnega jezika, Slovenski pravopis 1935, 1950 in 1962, Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar

Glede na to, da je *Slovenski pravopis 2001* prvi slovenski slovar, ki uporablja besednovrstno oznako povedkovnik, smo si za primerjavo ogledali, kako so bile besede, ki so v *SP01* označene kot povedkovniki, besednovrstno opredeljene v predhodnih slovarjih *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, *Slovenskem pravopisu 1935, 1950 in 1962* ter Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju*. V vsakem izmed njih smo preverili okrog 50 povedkovnikov, predvsem tiste, ki veljajo za tipične povedkovnike.

V *SSKJ* so samostalniki besednovrstno opredeljeni implicitno s spolom, pridevniki so opredeljeni tako implicitno s trospolskostjo, tj. z oblikami za vse tri spole, kot eksplicitno z oznako (neskl.) prid., geselski prislovi in medmeti so opredeljeni eksplicitno z oznakama prisl. oz. medm. Izpridevniški prislovi v slovarju niso samostojna gesla, ampak podgesla pri pridevniki, iz katerih so izpeljani. Ti prislovi so besednovrstno opredeljeni z oznako prisl. ali pomensko razlago prislov od pridevnika (*dobro: prislov od dober*). *SSKJ* besednovrstne oznake povedkovnik ne pozna, zaznamovana pa je prvotna in drugotna povedkovniška raba besed, in sicer s slovničnima kvalifikatorskima pojasniloma v povedni rabi in v povedno-prislovni rabi. Žele ugotavlja, da so prvotni povedkovniki v *SSKJ* navadno označeni s kombinacijami slovničnih pojasnil neskl. prid., v povedni rabi in prisl., v povedni rabi ter v povedno-prislovni rabi. Samo slovnično pojasnilo v povedni rabi pa načeloma označuje skladenjskopomenske prehode samostalnikov, pridevnikov in prislovov med konverzne povedkovnike, predvsem v smislu drugotne povedkovodoločilne rabe. Sama je sprva predlagala naslednji sistem slovarskih oznak: slovarska oznaka povedk(ovnik) za prvotne povedkovnike (samostalniški: *sram, škoda, užitek, veselje, last, kos, tip, fakt, luksus*, pridevniški: *deležen, blazen od, mogoč*, prislovni: *bot, dolgčas, gotovo, verjetno*) s prvotno in oznaki kot povedkovnik (izpridevniški prislovi, ki so oblikovno-skladenjsko najbližje povedkovniški rabi in zato najbližje pravemu povedkovniku: *deževno, vedro*, neizpridevniški krajevni in časovni prislovi: *davno, prezgodaj*) in v povedkovniški rabi (*kriv, lahkoten, dogodek, rešitev, dejstvo, figa*) za drugotno povedkovodoločilno skladenjskopomensko vlogo (2000: 57–63), danes pa je mnenja, da bi za obe vlogi zadostovala oznaka povdk. v smislu povedkovniške rabe oz. povedkovniškosti kot kategorialne pomenskoskladenjske lastnosti, pri čemer naj bi bile besede v povedkovniški rabi navadno izpisane kot podgesla, izjema je le nekaj besednovrstno neopredeljenih besed s prvotno povedkovniško vlogo (*všeč, žal, prav, treba*), ki bi bile samostojna povedkovniška gesla (2009: 64–65, 70), besednovrstno opredeljena kot pridevniški, prislovni, samostalniški ali medmetni povedkovniki (prid./prisl./sam./medm. povdk.) (2003a: 13–14).

Nekateri povedkovniki iz *SP01* so zaznamovani s pojasnilom v medmetni rabi, torej niso pojmovani kot povedkovniško, temveč kot medmetno rabljeni nemedmeti. Tabela 2 prinaša naslednje podatke: v prvem stolpcu so navedene povedkovniške besede, v drugem stolpcu pa njihova besednovrstna oznaka v *SSKJ*. V zadnjih treh stolpcih so navedeni z zgledi iz *SP01* primerljivi zgledi povedkovniške rabe, pri čemer so zgledi, navedeni v tretjem stolpcu, označeni s kvalifikatorskim pojasnilom v povedni rabi, v povedno-prislovni rabi ali v

prislovni rabi, zgledi, navedeni v četrtem stolpcu, so označeni s kvalifikatorskim pojasnilom v medmetni rabi, zgledi, navedeni v petem stolpcu, pa niso označeni ne z enim ne z drugim, imajo pa lahko druge kvalifikatorje in kvalifikatorska pojasnila. Drugi kvalifikatorji in kvalifikatorska pojasnila (s smiselnim osebkom, z dajalnikom, eliptično) so navedeni pri posameznih zgledih.

Tabela 2: Povedkovniške besede v SSKJ

	besedna vrsta	v povedni/povedno-prislovni/prislovni rabi	v medmetni rabi	ne v medmetni/povedni/povedno-prislovni/prislovni rabi
blagor	sam.		<i>blagor ti, da si zdrav</i>	
blizu	prisl.			1) <i>pomlad je blizu</i> 2) s čustvenim daj.: <i>biti blizu komu</i>
bot	prisl.			<i>zdaj sva bot</i>
čavs	medm.			<i>in čavs po njem</i>
čudež	sam.	<i>čudež je bil(o), da je ostal živ</i>		<i>čudež je, da še živi</i>
dobro	prisl.	1) <i>zate bo dobro, če boš delal</i> 2) <i>pri vas je zdaj dobro</i> 3) s smiselnim osebkom v daj.: <i>dobro mi je</i> 4) nav. elipt.: <i>dobro, da si ostal doma</i>	<i>dobro, bom vsaj vedel, pri čem sem</i>	
dol	prisl.		<i>dol korupcija</i> <i>dol z izdajalci</i>	
dolgčas	sam.	1) s smiselnim osebkom v daj.: <i>dolgčas mi je (/po prijatelju)</i> 2) <i>pri nas ni nikoli dolgčas</i>		
dolgočasno	prisl.	<i>bilo mu je dolgočasno</i>		
fair	neskl. prid.	<i>to ni fair</i>		
fej	medm.			<i>fej te bodi</i>
groza	sam.	1) s smiselnim osebkom v tož.: <i>groza ga je njegovih odredb</i> 2) <i>groza je, če ti gre vse narobe</i>		
hudo	prisl.	1) <i>hudo je, če nikogar nimaš</i> 2) <i>pri nas je sedaj zelo hudo</i> 3) s smiselnim osebkom v daj.: <i>hudo mi je pri srcu</i> <i>hudo mu je po domu</i> <i>hudo ji je za izgubljeno ogrlico</i>		<i>hudo je za denar</i> <i>s starim človekom je hudo</i>
hvala	sam.		<i>hvala vam/za pismo</i>	
joj	medm.	<i>če se ne vrneš pravi čas, bo joj</i>		<i>z daj.: joj meni</i>
kvit	prisl.			<i>zdaj sva kvit</i>
lahko	prisl.			1) <i>saj lahko sam nesem</i> 2) <i>(ali) lahko vstopim</i> 3) s smiselnim osebkom v daj.: <i>lahko mu je (pri duši)</i> 4) v vezniški rabi: <i>lahko (da) pride, lahko (da) ne</i>

lepo	prisl.	1) <i>jutri bo najbrž lepo pomisli, kako bo lepo na plesu</i> 2) s smiselnim osebkom v daj.: <i>lepo mi je (pri srcu)</i> 3) <i>lepo (je), da si prišel</i>		
luk	medm.			<i>on ga pa rad luk luk</i>
mar	sam.	1) <i>služba mu je malo mar</i> 2) s smiselnim osebkom v daj.: <i>ni mu mar, kaj ljudje mislijo</i>		
mimo	prisl.			<i>prve češnje so mimo</i>
moči	prisl.			<i>oboje je bilo moči dobiti</i>
mogoče	prisl.	<i>z nedol.: tega ni mogoče brati</i>		
mraz	sam.	1) <i>zunaj je bil hud mraz, je bilo hudo mraz</i> 2) s smiselnim osebkom v daj.: <i>mraz mi je</i>		
mrzlo	prisl.	<i>ob vodi je bilo mrzlo</i>		
napak	prisl.	1) <i>ta misel ni napak</i> 2) <i>ne bi bilo napak zate, če ...</i>		<i>če je kaj napak, popravi</i>
nared	neskl. prid.	<i>sani so nared za vožnjo v pol ure bom nared</i>		
prav	prisl.	1) <i>prav je, da se mu opravičiš (tako je prav)</i> 2) s smiselnim osebkom v daj.: <i>ni mu prav, da greš</i>	<i>prav, pa pojdi nočeš iti, že prav prav, kakor hočeš</i>	<i>obleka mu je čisto prav vse, kar je prav prav ti je, zakaj pa ne paziš</i>
prida	neskl. prid.	<i>ta knjiga ni dosti prida</i>		
proti	prisl.			<i>biti, govoriti proti</i>
rad	prid.	1) <i>on rad dela</i> 2) <i>rad bi nastopil pred javnostjo</i> 3) <i>rada se imata</i> 4) v brezosebni rabi: <i>na ladji mu je rado slabo</i>		
res	prisl.	<i>to ni res</i> <i>kar je res, je res</i> <i>to je res, da je drago, je pa dobro</i>		
resnica	sam.			<i>resnica je, da ...</i>
sončno	prisl.	<i>bilo je sončno in toplo</i>		
sram	sam.	s smiselnim osebkom v tož.: <i>sram ga je izražati čustva/pred starši/za sina</i> <i>da te ni sram</i>		
sreča	sam.	nav. elipt.: <i>sama sreča, da je tako</i>		
strah	sam.	s smiselnim osebkom v tož.: <i>otroke je rado strah</i> <i>strah ga je smrti/iti v temi spat</i>		
škoda	sam.	1) v zvezi z za: <i>škoda je fanta za tako delo</i> 2) z nedol.: <i>škoda ga je poslušati</i>		
tema	sam.	<i>bila je še tema</i> <i>zelo tema je</i>		
težko	prisl.	1) <i>težko mi je sprejemati darila</i> 2) <i>pri njih je težko, odkar ... po vojni je bilo nekaj časa težko</i> 3) s smiselnim osebkom v daj.: <i>ob slovesu mu je bilo težko</i> <i>težko mi je zanj</i>		

tiho	prisl.	<i>vse je bilo tiho ves čas so tiho</i>		
treba	prisl.	1) z nedol.: <i>temelje stavbe je treba okrepiti</i> 2) včasih je treba, <i>da človek doživi razočaranje</i> 3) z rod.: <i>če ti je treba prijatelj</i>		
vseeno	prisl.	1) meni je vseeno, <i>kako živi</i> 2) prej bi morali to vedeti, <i>zdaj je vseeno</i>		
všeč	prisl.	z daj.: 1) <i>darilo jim je všeč</i> 2) brez os.: <i>kako vam je všeč pri nas</i>		
zaman	prisl.	<i>vsa prizadevanja so bila zaman</i>		
žal	prisl.	s smiselnim osebkom v daj.: <i>žal mu je, da ga je udaril</i> <i>ne bom več tega storil, žal mi je</i> <i>žal mu je fanta</i> <i>za knjige mu ni žal</i> <i>pa ni bilo nikomur žal po njem</i> <i>še zdaj jim je žal za njim</i>		

V Tabeli 3 je prikazana obravnava povedkovniških besed v *Slovenskih pravopisih 1935, 1950 in 1962*. V vseh treh najdemo bolj ali manj enake zglede povedkovniške rabe teh besed, prav tako so te besede več ali manj enako besednovrstno opredeljene. Razlike so samo pri *blagor*, ki je po *SP62* in *SP50* samostalni, po *SP35* pa medmet, in *žal*, ki je po *SP62* prislov, po *SP50* pridevnik in po *SP35* samostalni. V vseh treh so samostalniki besednovrstno označeni s spolom, pridevniki s trospolskostjo, tj. z oblikami za vse tri spole, geselski prislovi in medmeti z oznako prisl. oz. medm., glagoli pa s sedanjiško končnico 1. osebe ednine. Izpridevniški prislovi v slovarju niso gesla, ampak izpeljanke pri ustreznih pridevniki. Ti prislovi besednovrstno niso označeni, vendar predvidevamo, da so v vseh treh slovarjih tudi v povedkovniški rabi prislovi, saj gre za rabo ne ob samostalniškem jedru. V Tabeli 3 so v prvem stolpcu navedene povedkovniške besede, nato pa so za vsakega izmed slovarjev navedena gesla, pri katerih najdemo zglede povedkovniške rabe, ki imajo v primeru, da povedkovniška beseda ni geslo, pripisano besedno vrsto gesla, in besednovrstne opredelitve povedkovniških besed. Poševnica (/) pomeni, da v slovarju zglede povedkovniške rabe te besede ni. Dokončno sodbo o besednovrstni opredelitvi težko izrečemo glede *čudo*, za katerega se zdi, da ima v *SP50* oznako prislovno, torej bi šlo za prislovno rabljeni samostalni, v *SP62* pa oznako prisl., ki pomeni prislov ali prisloven, je pa pri obeh možno, da se oznaki nanj ne nanašata več. V *SP35* je pri *rad raje* označen kot prislovni primernik, zato ga gre morda po zgledu *SP50* imeti za prislovno rabljeni pridevnik. Pri *SP35*

izpostavimo, da je medmetni *blagor* samostojno, od samostalniškega *blagor* ločeno geslo in da je povedkovniški *moči* samostojno, od glagolskega *moči* ločeno geslo, vendar sta oba *moči* opredeljena kot glagola. Zanimivo je, da je v *SP50* vsi so bili tihi označeno s križcem, ki pomeni nedovoljeno za knjižni jezik.

Tabela 3: Povedkovniške besede v *SP 1935*, *1950* in *1962*

	<i>SP62</i>		<i>SP50</i>		<i>SP35</i>		zgledi
	geslo	bes. vrsta	geslo	bes. vrsta	geslo	bes. vrsta	
blagor	blagor	sam.	blagor	sam.	blagor ²	medm.	<i>blagor vam!</i>
blizu	blizu	prisl.	blizu	prisl.	blizu	prisl.	62: <i>ta človek mi je blizu</i> 35, 50: <i>konec leta je blizu</i>
bot	bot	prisl.	/	/	/	/	<i>zdaj sva (si) bot</i>
čudo	čudo (sam.)	sam./ prisl.	čud (sam.)	prislovno	/	/	<i>ni čudo, da je zbolel</i>
dobra	dober (prid.)	prid.	/	/	/	/	<i>ta je pa dobra!</i>
dol	dol	prisl.	/	/	/	/	<i>dol ž njim!</i>
dolgčas	/	/	/	/	dolg čas in dolgčas	sam.	<i>dolg čas mi je</i>
fej	fej	medm.	fej	medm.	fej	medm.	<i>fej te bodi!</i>
groza	groza	sam.	/	/	/	/	<i>matere ali mater je groza</i> <i>groza me je vojske</i>
hudo	hud (prid.)	prisl.	/	/	/	/	<i>hudo je za denar</i> <i>hudo mi je po njem/zanj</i>
hvala	hvala	sam.	hvala	sam.	hvala	sam.	<i>hvala (vam)!</i>
joj	/	/	/	/	joj	medm.	<i>joj meni</i>
lahko	lahek (prid.)	prisl.	/	/	/	/	<i>lahko greš</i> <i>tebi se je lahko smejati</i> <i>lahko da pride</i>
lepo	lep (prid.)	prisl.	lep (prid.)	prisl.	/	/	<i>lepo ga je videti</i> <i>lepo (zate, od tebe), da si prišel</i>
lepa	lep (prid.)	prid.	/	/	/	/	<i>ta je pa lepa</i>
mar	mar	prisl.	mar	prisl.	mar	prisl.	<i>mar mi je za to!</i> <i>dela mu ni mar</i> <i>tebi to nič mar!</i>
moči	moči	glag.	moči	glag.	moči ²	glag.	<i>moči je, ni moči</i> 35: <i>vse je moči storiti</i>
mraz	mraz	sam.	mraz	sam.	/	/	<i>mraz je bil (= mraz je bilo)</i> <i>mraz mi je bilo</i>
nared	nared	prisl.	nared	prisl.	nared	prisl.	<i>ladje so nared za boj</i> <i>ali ste nared?</i>
prav	prav	prisl.	prav	prisl.	prav	prisl.	<i>obleka mi je prav</i> 50, 62: <i>prav mu je! / tako je prav</i> <i>meni je prav</i> <i>nekaj mi ni prav (v želođu)</i> <i>prav, le pojdi</i> <i>že prav, še rad boš prosil</i>

prida	prid (sam.)	sam.	prid (sam.)	sam.	prid. (sam.)	sam.	35: ni nič prida (malo/nič prida človek)
proti	proti	prisl.	proti	prisl.	/	/	glasoval/govoril je proti 62: jaz sem že proti
rad	rad	prid.	rad	pridevna oblika se rabi prislovno	rad	(prisl.) prid.	1) rad vidim, da pride 2) 62: rad bi, da bi sin ozdravel 3) rada se imata (rade volje) (62: rad bom, če prideš)
res	res	prisl.	res	prisl. / pritrdilnica	res	prisl.	50, 62: to ni res / vse je res res (je), da tega ne vem
sončno	sončen (prid.)	prisl.	/	/	/	/	sončno je (= sončno vreme je)
sram	sram	sam.	/	/	/	/	sram me je zanj/pred kom sram me je koga, česa sram me postane / sram jo bodi
sreča	sreča	sam.	/	/	/	/	(še) sreča, da te ni bilo zraven
strah	strah	sam.	/	/	/	/	ni me strah smrti/iti ven/zanj (pijanec, da je strah)
škoda	škoda	sam.	/	/	/	/	za sol ni škoda denarja škoda (zanj), da je tak
tema	tema	sam.	/	/	/	/	tema je bilo ko v rogu
tiho	tih (prid.)	prisl.	tih (prid.)	v povedni rabi samo prislov	/	/	fant, tiho bodi! vsi so bili tiho (50: *tihi)
treba	treba	prisl.	treba	prisl.	treba	prisl.	1) treba je poskusiti delati/ da ga spoznaš 2) treba mu je denarja
vseeno	vseeno	prisl.	vseeno	prisl.	(vseeno)	(prisl.)	ni vseeno, kako pišemo svoj jezik 62: meni je vseeno
všeč	všeč	prisl.	všeč	prisl.	(všeč)	(prisl.)	knjiga mi ni všeč
za	za	predl.	za	prisl.	/	/	jaz sem za (ta predlog) 50: odloči se za ali proti!
žal	žal	prisl.	žal	prid.	žal	sam.	žal mi je / dekletu je žal po fantu žal mi je fanta/zanj ni mi bilo žal ne dela ne denarja

V Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju* (1894) prevladuje eksplicitno besednovrstno opredeljevanje: samostalniki so besednovrstno označeni s spolom, pridevniki z oznako adj. (= adjectivum, pridevnik), medmeti z oznako interj. (= interjectio, medmet), geselski prislovi z oznako adv. (= adverbium, prislov), glagoli pa s sedanjiško končnico 1. osebe ednine in oznako vb. (im)pf. (= verbum (im)perfectivum, (ne)dovršni glagol). Tabela 4 prinaša naslednje podatke: v prvem stolpcu so navedene povedkovniške besede, ki smo jih preverili v slovarju in zanje našli zglede povedkovniške rabe. V drugem stolpcu so navedena gesla, pri katerih te zglede najdemo. Kadar beseda ni geslo, je v oklepaju navedena besedna vrsta gesla. Negeselske so predvsem z izpridevniškimi prislovi homonimne povedkovniške besede, saj izpridevniški prislovi v slovarju niso samostojna gesla, ampak jih najdemo pri

ustreznih pridevniki. Ti prislovi besednovrstno posebej niso označeni, a predvidevamo, da gre tudi v zgledih povedkovniške rabe za prislove, saj gre za rabo ne ob samostalniškem jedru. Zato smo jim v tretjem stolpcu, ki prinaša besednovrstno opredelitev po Pleteršnikovem slovarju, pripisali besedno vrsto prislov. Za *prida* lahko zaključimo, da je samostalniško tako kot geslo *prid*, v nemški pomenski razlagi pa je razložen pridevniško. Četrty stolpec prinaša slovenske zglede povedkovniške rabe, zadnji stolpec pa v slovarju naveden nemški ustreznik oz. razlago slovenskega zglede. Pri nemških zgledih je treba izpostaviti primere kot *žal mi je – es thut mir leid*, kjer imamo v obeh jezikih dajalniški smiselni osebek (*mi*, *mir*), ker pa nemščina ne trpi opustljivih osebkov, stopi na osebkovo mesto zgolj formalni, vsebinsko izpraznjeni zaimek 3. osebe ednine srednjega spola *es*. Taka sta npr. še para *hudo mi je – es ist mir eng (ums Herz)* in *bridko mi je – es wird mir angst und bange*. Nasploh je v nemščini opazna zapolnitev osebkovega mesta z zaimkom *es*, kadar gre v slovenščini za brezosebkovne strukture (*es ist kalt*, *es ist ein Graus ihn anzusehen*, *es ist finster*). Nemški ustrezniki potrjujejo naklonskost *treba*, *lahko* in *rad bi*, ki so v nemščini razloženi z naklonskimi glagoli (*rad bi – ich möchte/wünschte*, *zdaj že lahko nehaš – jetzt kannst (darfst) du schon aufhören*, *treba je – man muss*), in pridevniškost *nared* in *prida*, ki sta v nemščini razložena s pridevniki (*nared biti – bereit/fertig sein*, *ni nič prida – wacker, tüchtig*).

Tabela 4: Povedkovniške besede v Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju*

	geslo (bes. vrsta)	bes. vrsta	slovenski zgledi	nemški ustreznik/razlaga
blagor	blagor	medm.	<i>blagor vam</i>	
blizu	blizu	prisł.	<i>konec leta je blizu</i>	
bridko	bridek (prid.)	prisł.	<i>bridko mi je</i> <i>(bridko se jokati)</i>	<i>es wird mir angst und bange</i> 'strašno mi je'
bot	bot	prisł.	<i>zdaj sva bot</i>	
dobro	dober (prid.)	prisł.	<i>dobro ti je</i> <i>(dobro živetí, dobro se ti godi)</i>	<i>dir geht es gut</i> 'dobro ti gre'
fej	fej	medm.	<i>fej te bodi!</i>	
groza	groza	sam.	1) <i>groza me je česa</i> 2) <i>groza ga je pogledati</i>	1) <i>mir graut vor etwas</i> 2) <i>es ist ein Graus ihn anzusehen</i>
hudo	hud (prid.)	prisł.	<i>hudo mi je</i> <i>hudo mi je za njega</i> <i>hudo mi je</i>	<i>es wird mir eng ums Herz</i> 'tesno mi je pri srcu' <i>es thut mir leid um ihn</i> <i>es ist mir übel</i> 'slabo mi je'
hvala	hvala	sam.	<i>hvala (lepa)!</i>	
joj	joj	medm.	<i>joj meni!</i>	

lahko	lahek (prid.)	prisl. (prisl. primer.: lažje, laglje, tudi laže)	1) lahko je s tujim polenom orehe klatiti 2) zdaj že lahko nehaš	1) aus anderer Leute Haut ist gut Riemen schneiden 2) jetzt kannst (darfst) du schon aufhören 'moreš, smeš'
lepo	lep (prid.)	prisl.	1) lepo ga je videti 2) lepo je (lepo dišati)	2) es ist schönes Wetter 'lepo vreme je'
mar	mar	prisl.	mar mi je koga, česa malo ga je zasmehovavcev mar najemniku ni mar za ovce to bodi tebi mar!	ich kümmere mich um jemanden, etwas/ es kümmert mich jemand, etwas
moči	moči	glag.	če je moči vse je moči storiti	wenn es möglich ist 'mogoče'
mogoče	mogoč (prid.)	prisl.	tudi njega je mogoče prekaniti mogoče, da pridem	möglich
mrz	mrz	sam.	mrz je hud mrz je mrz je bilo	es ist kalt 'mrzlo je' es ist sehr kalt 'zelo mrzlo je'
mrzlo	mrzel (prid.)	prisl.	mrzlo je	
nared	nared	prisl.	nared biti	bereit/fertig sein 'biti pripravljen'
prav	prav	prisl.	1) prav je tako 2) prav mu je 3) prav, le idi! 4) suknja mi ni prav	2) es geschieht ihm recht 3) gut, geh nur! 4) passen
prida	prid (sam.)	sam. (/prid.)	ni nič prida	wacker, tüchtig 'učinkovit'
proti	proti	prisl.	proti govoriti	
rad	rad	prid.	1) sestra rada bere 2) rad bi 3) rad imeti 4) radi smo, ako prideš vsak dan (rade volje)	2) ich möchte, ich wünschte 'hočem, želim' 4) froh 'vesel'
res	res	prisl.	res je res, kaj tacega še nisem videl!	es ist wahr 'resnično'
sram	sram	sam.	sram me je sram te bodi! sram me je česa, koga	ich schäme mich 'sramujem se' schäme dich! ich schäme mich einer Sache (jemandes)
strah	strah	sam.	strah me je strah ga je po noči	ich empfinde Angst 'čutim strah' er fürchtet sich bei der Nacht 'ponoči se boji'
škoda	škoda	sam.	škoda je koga, česa	es ist schade um jemanden, eine Sache
tema	tema	sam.	tema je	es ist finster 'temno je'
težko	težek (prid.)	prisl.	težko mi je (težko dihati)	es ist mir übel
tiho	tih (prid.)	prisl.	tiho bodi! (tiho govoriti)	schweig! 'molči'
treba	treba	prisl.	1) treba je 2) treba mi je česa	1) es ist nothwendig/man muss 'potrebno je/človek mora' 2) ich bedarf einer Sache/ich brauche etwas 'potrebovati'
vroče	vroč (prid.)	prisl.	vroče je vroče mi je	

všeč	všeč	neskl. prid.	<i>všeč mi je kaj</i>	<i>nach Wunsch, erwünscht, angenehm, gefällig</i> 'po želji, zaželen, prijeten, dopadljiv'
žal	žal	sam.	<i>žal mi je (koga, česa)</i> <i>žal mi je za kaj, za koga</i>	<i>es thut mir leid (um jemanden, etwas)</i>

V zadnji tabeli so primerjalno prikazane besednovrstne opredelitve povedkovniških besed v vseh petih slovarjih. Opaziti je nekaj splošnih tendenc: izsamostalniški povedkovniki so samostalniki (*groza, mraz, sram, strah, škoda, tema*), prislovi pa so poleg izprislovnih (*blizu*) predvsem tisti povedkovniki, ki delujejo kot povedkovodoločilni pridevniki, a ne poznajo prilastkovne rabe, in so oblikovno nespremenljivi (*nared, prav, res, vseeno, všeč*), oz. nasploh povedkovodoločilne oblikovno nespremenljive besede (*bot, mar, treba, žal*). Medmeti so medmeti, *blagor* po Pleteršniku in *SP35* prehaja že med prave medmete, po *SP50, SP62* in *SSKJ* pa ostaja samostalnik (v medmetni rabi). *Rad* je v vseh slovarjih zaradi svoje pregibnosti v spolu in številu pridevnik, izpostavlja pa se prislovnost njegove rabe.

Tabela 5: Besednovrstne opredelitve v Pleteršniku, *SP 1935, 1950* in *1962* ter *SSKJ*

	Pleteršnik	SP35	SP50	SP62	SSKJ
blagor	medm.	medm.	sam.	sam.	sam. v medmetni rabi
blizu	prisl.	prisl.	prisl.	prisl.	prisl.
bot	prisl.	/	/	prisl.	prisl.
fej	medm.	medm.	medm.	medm.	medm.
groza	sam.	/	/	sam.	sam. v povedno-prislovni rabi
hvala	sam.	sam.	sam.	sam.	sam. v medmetni rabi
joj	medm.	medm.	/	/	medm.
mar	prisl.	prisl.	prisl.	prisl.	sam. v povedno-prislovni rabi
mraz	sam.	/	sam.	sam.	sam. v povedno-prislovni rabi
nared	prisl.	prisl.	prisl.	prisl.	neskl. prid. v povedni rabi
prav	prisl.	prisl.	prisl.	prisl.	prisl. v povedni rabi v medmetni rabi
proti	prisl.	/	prisl.	prisl.	prisl.
rad	prid.	prid.	(prislovno rabljeni) prid.	prid.	prid. v prislovni rabi
res	prisl.	prisl.	prisl.	prisl.	prisl. navadno v povedni rabi
sram	sam.	/	/	sam.	sam. v povedno-prislovni rabi
strah	sam.	/	/	sam.	sam. v povedno-prislovni rabi

5. Sklep

Po danes veljavni besednovrstni teoriji je v slovenščini besednih vrst 9: samostalniška beseda, pridevniška beseda, glagol, prislov, povedkovnik, predlog, veznik, členek in medmet. Besedna vrsta je razumljena kot množica besed z enakimi skladenjskimi vlogami in drugimi lastnostmi (tvorjenost, slovnične kategorije, prehajanje v druge besedne vrste). Določanje besednih vrst temelji na skladenjski funkciji besed: besede pripadajo določeni besedni podvrsti glede na svojo primarno vlogo v stavku in določeni besedni vrsti glede na svojo konkretno vlogo v stavku. Samostalniki so tako besede, katerih primarna vloga v stavku je samostalniška, tj. vloga golega osebk ali predmeta, samostalniške besede pa so vse besede, ki oz. kadar v stavku opravljajo samostalniško vlogo (posamostaljeni pridevniki, nedoločniki). Pri tem je ključnega pomena s strani Toporišiča uvedeno dvoravninsko ločevanje med nadpomensko, zgolj na skladenjsko vlogo vezano besednovrstno x-besedo in podpomenskim besednopodvrstnim x, ki pa je dosledno izpeljano le pri samostalniški besedi/samostalniku in pridevniški besedi/pridevniku, pri ostalih pa se za obe ravnini uporablja podpomenski izraz. Razlike med Toporišičevo teorijo in predhodno teorijo, ki jo najdemo pri Brezniku in v *Slovenski slovnici 1956*, izhajajo iz dejstva, da predhodna teorija ne pozna dvoravninskega ločevanja in besedne vrste utemeljuje predvsem na pomenskih in oblikoslovnih merilih, zato sta v njej števniki in zaimek samostojni besedni vrsti.

Toporišič je povedkovnik kot besedno vrsto vzpostavil kot besednovrstni ustreznik povedkovemu določilu po zgledu ostalih povezav med predmetnopomenskimi besednimi vrstami in stavčnimi členi (osebek, predmet – samostalnik, povedek – glagol, levi prilastek – pridevnik, prislovno določilo – prislov). Z izrazom povedkovnik je sprva označeval samo prave povedkovnike, tj. besede, ki se rabijo samo v povedkovem določilu, sčasoma pa je izraz začel obsegati nasploh vse, kar se rabi v povedkovem določilu ob nepolnopomenskem glagolu. Še danes se v slovenskem jezikoslovju izraz povedkovnik uporablja tako v besednovrstnem smislu kot oznaka za povedkovniške besede, tj. samostalnike, pridevnike, prislove in seveda povedkovnike v povedkovodoločilni rabi, kot v besednopodvrstnem smislu kot oznaka za prave povedkovnike, tj. besede s prvotno povedkovodoločilno vlogo, med katere sodijo tudi pravi konverzni povedkovniki. Prehod samostalnikov in pridevnikov med povedkovnike (*biti učitelj/lep*), o katerem govorita Toporišič in Vidovič Muha, gre razumeti v smislu prehoda med povedkovniške besede oz. povedkovniške rabe in ne prehoda med prave povedkovnike. O prehodu pa je vsekakor smiselno govoriti, saj se samostalniki in pridevniki v

drugotni povedkovodoločilni vlogi razlikujejo od samostalnikov in pridevnikov v prvotni skladenjski vlogi: prihaja do sprememb kategorialnih pomenskih sestavin (stopnjevanje in vprašanje spola pri samostalniku, določnost pri pridevniku), izgube predmetnega pomena samostalnikov in leksikalne osamosvojitve. Prehod samostalnikov med prave izsamostalniške povedkovnike predvidevamo le za nekaj samostalnikov, katerih raba v povedkovem določilu je povezana z večjimi skladenjskimi spremembami, predvsem reduciranjem osebka na raven smiselnega osebka oz. brezosebkovnostjo (*sram, strah, groza, tema, mraz, dolgčas*). Povedkovodoločilno rabljeni samostalni *učitelj* in povedkovnik *mraz* se razlikujeta v tem, da slednji s konverzijo izgubi imenske kategorije, medtem ko jih prvi ohranja. Povedkovnik ima pri Toporišiču in Vidovič Muhi besednovrstni in besednopodvrstni status, pri Žele (in Pogorelec) pa ostaja na stavčnočlenski ravni kot samo pomenskосkladenjska kategorija oz. kategorija povedkovne rabe oz. povedkova kategorija stanja/lastnosti.

Povedkovnike, tj. besede z oznako povdk. (in povdk. zv.), ki je (hote ali nehote) v vseh primerih besednovrstno opredeljevalna, v *Slovenskem pravopisu 2001* smo na podlagi skladenjskih, pomenskih, strukturnih in oblikoslovnih meril razvrstili v 16 tipov: I. povedkovniki z izpuščeno vezjo, II. *biti* + povedkovnik + S/nedoločnik, III. izsamostalniški konverzni povedkovnik + *biti* + S/nedoločnik, IV. izmedmetni konverzni povedkovniki, V. izprislovni konverzni povedkovniki, VI. izpredložni konverzni povedkovniki, VII. brezosebkovne strukture, VIII. *biti/postati* + povedkovnik + smiselni osebek N_3/s $N_6/N_2/N_4$, IX. izdeležniški povedkovniki, X. matematične operacije, XI. pridevniške oblike ženskega spola, XII. povedkovniki količine, XIII. povedkovniški „pridevniki“, XIV. povedkovniki, iz katerih so nastali členki, XV. naklonski povedkovniki, XVI. ostalo. Ker se v nekaterih primerih (npr. tip X, XI in XII) zdi bolj smiselno govoriti o pridevnikih, samostalnikih, števnikih itd. v povedkovniški rabi kot o povedkovnikih v besedno(pod)vrstnem smislu, bi kazalo poleg besedno(pod)vrstne oznake povdk. za prave povedkovnike uporabljati še skladenjskofunkcijsko oznako v povedkovniški rabi za povedkovniško rabljene nepovedkovnike. Slovarji pred *SP01* ne poznajo besednovrstne oznake povedkovnik (*SSKJ* povedkovniško rabo zaznamuje s kvalifikatorskima pojasniloma v povedni rabi in v povedno-prislovni rabi), zato besednovrstnost teh besed rešujejo drugače. Opaziti je nekaj splošnih tendenc: izsamostalniški povedkovniki so samostalniki (*groza, mraz, sram, strah, škoda, tema*), prislovi pa so poleg izprislovnih (*blizu*) predvsem tisti povedkovniki, ki delujejo kot povedkovodoločilni pridevniki, a ne poznajo prilastkovne rabe, in so oblikovno

nespremenljivi (*nared, prav, res, vseeno, vseč*), oz. nasploh povedkovodoločilne oblikovno
nespremenljive besede (*bot, mar, treba, žal*).

6. Viri in literatura

Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel (Jakob Šolar): *Slovenska slovnica*. Ljubljana: DZS, 1956.

Marija Bolta: Slovenski glagoli z nedoločniškim dopolnilom v tvorbeno-pretvorbenem pristopu. *SR* 34/4 (1986). 419–432.

Anton Breznik: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celje: Družba sv. Mohorja, 1934.

Anton Breznik, Fran Ramovš: *Slovenski pravopis*. Ljubljana: Znanstveno društvo, 1935.

Franc Jakopin: *Slovnica ruskega knjižnega jezika*. Ljubljana: DZS, 1968.

Ivanka Kozlevčar: O pomenskih kategorijah samostalnika v povedkovi rabi. *JiS* 13/1 (1968). 11–15.

– – O pridevniku v povedni rabi. *JiS* 15/7–8 (1969/70). 210–215.

– – O pomenu in sintaktičnih možnostih samostalnika in pridevnika v povedni rabi. *VII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1971. 1–13.

Ivanka Černelič-Kozlevčar: Reševanje besednovrstnih vprašanj v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura: mednarodni simpozij, v Ljubljani od 1. do 3. julija 1986*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1988. 289–300.

Načrt za novi slovenski pravopis. Ljubljana: DZS, 1981.

Janez Orešnik: *Udeleženske vloge v slovenščini*. Ljubljana: SAZU, 1992.

Maks Pleteršnik: *Slovensko-nemški slovar*. Ljubljana: Knezoškofijstvo, 1894.

Breda Pogorelec: *Povzetek slovenske skladnje*. Interno gradivo, 1981/82.

– – Dopolnilnik (povedkov prilastek) v slovenski skladnji. *Linguistica* 12 (1972). 315–327.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana: DZS, 1994.

Slovenski pravopis. Ljubljana: DZS, 1950.

Slovenski pravopis. Ljubljana: DZS, 1962.

Slovenski pravopis. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.

Jože Toporišič: *Slovenski knjižni jezik 1*. Maribor: Obzorja, 1965.

– – *Slovenski knjižni jezik 2*. Maribor: Obzorja, 1966, ²1974.

– – *Slovenski knjižni jezik 3*. Maribor: Obzorja, 1967.

– – O stavku, stavčnih členih in razmerju med povedkom in osebkom. *JiS* 14/3 (1969). 77–85.

– – *Slovenski knjižni jezik 4*. Maribor: Obzorja, 1970.

– – Samostalniška beseda. *Linguistica* 12 (1972). 301–314.

- – Stilnosti oblikoslovnih kategorij slovenskega knjižnega jezika. *SR* 22/3 (1974a). 245–262.
- – Kratko oblikoslovje slovenskega knjižnega jezika. *Slovenski jezik, literatura in kultura: informativni zbornik*. Ljubljana: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze, 1974b. 29–50.
- – Besednovrstna vprašanja slovenskega knjižnega jezika. *JiS* 20/2–3 (1974/75a). 33–39.
- – Esej o slovenskih besednih vrstah. *JiS* 20/8 (1974/75b). 295–305.
- – *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja, 1976, ²1984, ⁴2004.
- – Še k teoriji besednih vrst, posebno predikativa. *JiS* 25/7–8 (1979/80). 201–205.
- – O strukturalnem določanju besednih pomenov (ob glagolu biti). *Linguistica* 20 (1980). 151–167.
- – K teoriji spola v slovenskem (knjižnem) jeziku. *SR* 29/1 (1981a). 79–94.
- – Strukturalno pomenoslovje besed. *XVII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Pedagoško-znanstvena enota za slovanske jezike in književnosti, 1981b. 95–112.
- – *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: DZS, 1982a.
- – Strukturalismus in der Slovenistik (am Beispiel der Wortartentheorie). *Linguistica* 22 (1982b). 211–237.
- – *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.
- – Teoretična podstava slovarja novega SP. *SR* 42/4 (1994). 455–473.
- – *Oblikoslovne razprave*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003.
- Ada Vidovič Muha: Nova slovenska skladnja J. Toporišiča. *SR* 32/2 (1984). 142–155.
- – Imenska zveza v slovenščini (kontrastivno z nemščino). *Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1999. 7–12.
- – *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.
- – Imeti in biti v pretvorbeni zvezi (na slovenskem gradivu). *Zbornik referatov s Prvega slovensko-hrvaškega slavističnega srečanja, ki je bilo v Novigradu od 25. do 27. marca 1999*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 2001. 11–28.
- Andreja Žele: Tipologija poved(kov)ne rabe v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Jezikoslovni zapiski* 6 (2000). 57–65.
- – *Vezljivost v slovenskem jeziku: s poudarkom na glagolu*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- – Slovarska obravnava povedkovnika. *JiS* 48/2 (2003a). 3–15.
- – *Glagolska vezljivost: iz teorije v slovar*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003b.

- – Povedkovnik v slovenščini. *Jezikoslovni zapiski* 10/1 (2004). 33–42.
- – Povedkovniška vloga v slovenskih povedih. *Slavia Meridionalis* 6 (2006). 173–184.
- – *Vezljivostni slovar slovenskih glagolov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008.
- – O povedkovniku oziroma povedkovniškosti. *Jezikoslovni zapiski* 15/1–2 (2009). 63–72.